

LIITE 5

MÄNTTÄ-VILPPULAN KAUPUNKI

RAKENNETUN YMPÄRISTÖN SELVITYS

Keskustaajaman osayleiskaava 2030

FCG SUUNNITTELU JA TEKNIikka OY 2015

Tiivistelmä

Mänttä-Vilppulan rakennetun kulttuuriympäristön selvityksessä on täydennetty inventoitavien kohteiden listaa karttatarkastelun avulla ja tehty täydennysinventointeja. Lisäksi selvitykseen on koottu jo inventoidut kohteet ja tehty vanhentuneisiin inventointeihin tarkastuksia. Selvitystä voidaan käyttää kaavoituksen perusselvityksenä.

Avainsanat: Rakennusinventointi, rakennusperintö, arvotus, toimenpidesuositukset.

FCG Suunnittelu ja tekniikka, 18.11.2015

tarkistettu 15.2.2018: kohteet 150-152

Sisällys

1	TYÖN TARKOITUS	7
1.1	Inventoinnin menetelmät	7
1.2	Arvottamisen kriteerit	9
1.3	Suojelun taso	11
1.4	Aiemmat inventoinnit.....	12
2	TUTKIMUSALUE.....	13
2.2	Mänttä-Vilppulan asutuksen kehitys.....	13
2.3	Rautatie.....	15
2.4	Vilppulan taajaman kehitys.....	16
2.6	Mäntän yhdyskunnan kehittyminen	17
3	INVENTOIDUT ALUEET JA KOHTEET.....	20
3.2	Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt.....	20
3.3	Maakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt	20
3.4	Paikallisesti arvokkaat rakennetut ympäristöt	20
3.5	Mäntän teollistuminen ja maatalouden kehitys	21
	MA Mäntän tehtaات ja yhdyskunta (akv099).....	21
	MB Joenniemen kartano (akv101)	53
	MC Seppälän tila (akm100:)	55
3.6	Asutuksen kehitys Mäntässä 1900-luvun alkupuolella	58
	MD Rusinniemi	58
	ME Sillanpään asuinalue ja koulu (akm102)	59
	MF Savosenmäki	64
	MG Vuohijoki	67
	MH Koskela eli Omakotialue.....	70

3.7 Jälleenrakennuskausi Mäntässä	71
MI Tammikangas	71
MJ Tammiranta	73
MK Joenniemi	75
ML Vuorenalusta	77
3.8 1950-luvun asuinalueet Mäntässä	78
MM Moisionmäki	78
MN Aravala	79
MO Kirkonpelto	80
3.9 Autoistumisen vaikutukset Mäntän kaupunkirakenteeseen	82
MP Kukkarokivi	82
MQ Isoniemi	83
3.10 Mäntän keskusta ja muita julkisia kohteita	85
MR Mäntän koulukeskus, Koskelan entinen kansakoulu	85
MS Mäntän keskusta	88
MT Mäntän hautausmaa	96
MU Mäntänvuori	98
3.11 Yksittäisiä kohteita Mäntässä	101
3.12 Kaava-alueen ulkopuolelle jääviä rajoituksia ja kohteita Mäntässä	104
MV Mäntän aluesairaala	104
3.13 Vilppula ennen rautatietä	108
VA Ajoskannas	108
VB Ylä-Ajos, Ajostaipale (akm241)	111
3.14 Kulkuyhteyksien kehittyminen Vilppulassa	117
VC Vilppulan rautatieasema (akv239)	117
VD Mäkitalonlahden satama	119

VE Puolustusvoimien varikko-alue	122
3.15 Teollisuuden ja asutuksen kehitys Vilppulassa 1900-luvun alkupuolella	123
VF Vilppulankoski	123
VG Parkkivuori	130
VH Vilppulan kirkonkylän kansakoulun alue	136
VI Vilppulan radan länsipuoli.....	140
VJ Vilppulan keskusta	145
VK Heinämäentie.....	152
VL Mantila	153
VM Savonlinnanmäki	154
VN Korpelanmäki	156
3.16 Jälleenrakennuskausi Vilppulassa	157
VO Vilppula: Välikatu-Ritvalankatu-Suokatu A/C	157
VP Vilppulan Asevelikylä ja terveyskeskuksen alue	160
VQ Retuperä	162
VR Linjala	163
3.17 Vilppulan kirkko ja Kotiniemen kasvatuslaitos	165
VS Vilppulan kirkko ja hautausmaa (akm273)	165
VT Kotiniemen kasvatuslaitos (akv 243)	168
3.18 Pynnöskylä	169
VU Suluslahden kulttuurimaisema	169
VV Pynnöskylä	170
3.19 Yksittäisiä kohteita Vilppulassa.....	171
3.20 Kaava-alueen ulkopuolelle jääviä kohteita Vilppulassa.....	173
5 YHTEENVETO	175
LÄHTEET.....	177

1 TYÖN TARKOITUS

Rakennetun kulttuuriympäristön selvityksessä kootaan aiemmin tehdyt selvitykset Mänttä-Vilppulan taajama-alueelta, tarkastetaan aiemmin inventoidut kohteet sekä täydennetään inventointeja. Inventoinneissa tarkastellaan alueellisesti Mänttä-Vilppulan kaupungissa sijaitsevien rakennusperintökohteiden merkittävyyttä. Inventoinnissa selvitetään taajama-alueella sijaitsevat mahdolliset uudet, lähinnä paikallisesti merkittävät rakennusperintökohteet. Selvitystä käytetään Mänttä-Vilppulan keskustaa-alueen osayleiskaavan perusselvityksenä.

1.1 Inventoinnin menetelmät

Mänttä-Vilppulassa ei ole käytössä esim. Kioski-sovellusta, jossa tämän vaiheen voisi tehdä stukturoidusti. Siksi on päädytty perinteiseen selvitysraporttimuotoon.

Kohteen inventointiin kuuluvat maastotyöt, neuvottelut keskeisten viranhaltijoiden kanssa sekä haastattelut (tarvittaessa) muun inventointityön lisäksi. Työ on tehty kolmessa vaiheessa:

- *analyysivaihe,*
- *arvottamisvaihe sekä*
- *kaavaehdotusvaihe.*

Analyyysivaiheen inventointi tehdään kartta- ja maastotyöskentelynä. Aluksi kohteiden valinnan tekee Kai Tolonen (arkkitehti SAFA, aluepäällikkö FCG) keskustellen kaupungin viranhaltijoiden sekä ELY-keskuksen, maakuntaliiton ja alueellisen museon rakennustutkijoiden kanssa. Karttatarkastelun perusteella löydetty aiemmin inventoimatta jääneet mahdollisesti arvokkaat kohteet tarkistetaan maastossa. Näiden kohteiden arviointi perustuu karttatyöskentelyyn ja maastokäynnin lisäksi kirjallisen materiaalin perusteella tehtyyn arviointiin.

Analyyysivaiheen inventointityön maastossa tekee pääsääntöisesti arkkitehti Anna Hakula sekä arkkitehti yo Jaana Tahkokorpi.

Arvottamisvaiheessa määritellään kohteiden arvo ja merkittävyys. Kai Tolonen ja Anna Hakula laativat alustavat arvioinnit kohteista maastokäyntien perusteella. Tämän jälkeen työtä jatkoi Minttu Kervinen (arkkitehti, SAFA, suunnittelija FCG) kirjallisten lähteiden perusteella.

Kohteiden arvottaminen on tehty inventointityön pohjalta yhteistyössä kaavanlaatijan ja kaavaa ohjaavien virkamiesten kanssa maakuntamuseon ohjauksessa. Pirkanmaan maakuntamuseon kanssa on neuvoteltu työn aikana useaan otteeseen.

Kaavasunnitteluvaiheessa arvotetut kohteet merkitään mahdollisina suojelumerkintöinä ja määräyksinä kaavaan. Tämän työn tekevät kaavasunnittelijat kaavoituksen ohjaustyöryhmän ehdotuksesta.

Tätä vaihetta edeltävät keskustelut ja neuvottelut kaavoittajan sekä ELY-keskuksen, maakuntaliiton ja maakuntamuseon/Museoviraston edustajien kanssa.

Selvitys asetetaan nähtäville kaavaluonnoksen yhteydessä ja kiinteistöjen omistajilla on mahdollisuus kommentoida selvitystä.

Inventoinnin tarkoituksena on, että se kattaa laajuudeltaan ja sisällöltään alueen kaavoitukselle Maankäyttö- ja rakennuslain edellyttämät vaatimukset

Kulttuurimaisema

Kulttuurimaiseman kehittyminen kuvataan historiallisena kartta-tarkasteluna ja kulttuurimaiseman nykytilatarkasteluna Kulttuuriympäristösynteesissä (2015, FCG) ja Maisemaselvityksen täydentämisessä (2014, FCG). Rakennetunkulttuurimaiseman aluekokonaisuudet arvotetaan ja alueiden suojelutasosta annetaan suositukset kuten yksittäisten rakennusperintökohteiden osalta.

Historiallisen karttatarkastelun avulla tarkastellaan maankäytössä tapahtuneita muutoksia 1700- ja 1800-luvun vaihteesta tähän päivään. Karttatarkastelulla selvitetään miten avoimet alueet (pellot ja niityt), tiestö, elinkeinomaisemat sekä rakennuspaikkojen sijoittuminen ovat eri aikakausina kehittyneet. Tarkastelua varten käytetään usean eri aikakauden karttoja kuten isojakokarttoja 1700- ja 1800-lukujen vaihteesta, isojaon järjestelykarttoja 1800-luvun loppupuolelta sekä Pitäjänkarttaa 1940-luvulta ja peruskarttoja 1950-luvulta alkaen. Historiallisia karttoja verrataan tämän päivän tilanteeseen.

Kunkin aikakauden kartasta poimitaan yleiskaavatyön kannalta keskeinen tieto. Karttojen perusteella laaditaan sanallinen kuvaus tiestön ja avointen alueiden kehittymisestä sekä rakennuspaikkojen sijoittumisesta eri aikakausina. Sanallista kuvausta havainnollistetaan karttaotteilla. Lisäksi kulttuurimaiseman nykytilaa kuvataan sanallisesti ja valokuvin.

Rakennusperintö

Alueen valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittävien kohteiden inventointitieto on ajantasaista ja saatavissa mm. museoviraston ylläpitämästä nettiportaalista Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY (www.rky.fi) ja Pirkanmaan liiton nettisivuilta. Lisäksi Mäntän tehtaiden ja yhdyskunnan rakennusperintöä on tutkittu laajasti omistajatahojen toimesta. Muita alueita koskevat inventoinnit ovat laajuudeltaan vaihtelevia. Tässä rakennetun ympäristön selvityksessä pyritään yhtenäistämään tietoa yleiskaavatasoiseksi ja täydentämään tietoja ennestään inventoimattomilta alueilta. Tässä selvityksessä myös tutkitaan kaava-alueella sijaitsevat uudet mahdolliset rakennusperintökohteet.

Kenttätöystä, kuten perustietojen kokoamisesta ja valokuvauksesta on vastannut arkkitehti Anna Hakula ja arkkitehti, yo Jaana Tahkokorpi. Arkkitehti Minttu Kervinen on käynyt olemassa olevat inventoinnit läpi ja laatinut karttatarkastelun historiallisten karttojen perusteella. Arkkitehti SAFA Kai Tolonen on vastannut projektin toteutuksesta. Kaupunginarkkitehti Sirkka Sortti on ohjannut työtä. Kohdeinventoinnin aikana on tarkistettiin 11 ja inventoituin 54 uutta kohdetta. Aluemuotoisia kohteita tarkistettiin tai inventoituin yhteensä 31.

Rakennetun ympäristön selvityksessä kohteita on arvioitu yleiskaavallisella tasolla. Maastokäyntien yhteydessä kohteet on pyritty valokuvaamaan.

Aluekohteiden arviointi

Selvityksessä on sanalliset kuvaukset aluemuotoisista kohteista. Sanallisessa kuvauksessa kuvaillaan alueen syntyhistoria ja kehitys sekä tuodaan esille alueen arvot kuten kytkökset elinkeinohistoriaan, asutushistoriaan ja yhdyskuntasuunnittelun historiaan.

Tämän lisäksi aluekohteisiin liittyy paikkatietoaineisto, johon on koottu taulukoksi tieto, onko alue paikallisesti, maakunnallisesti tai valtakunnallisesti merkittävä (luokka), listattu tieto aiemmista inventoinneista ja aiemmissa inventoinneissa mahdollisesti esitetty arvio, kuinka alue kestää mahdollisia muutoksia (suojelun taso) ja ajoitettu kohde. Lisäksi aiemmin arvottamattomien paikallisten kohteiden merkittävyyttä on arvioitu 6 kriteerillä. Näistä kohteista on myös arvioitu, kuinka ne kestävät muutoksia.

Rakennusten ja pihapiirien arviointi

Yhden rakennuksen tai pihapiirin käsittävistä kohteista on suppea sanallinen kuvaus selvityksessä. Kuvauksessa kerrotaan rakennuksen valmistumisvuosi ja suunnittelija mikäli nämä ovat tiedossa ja kuvaillaan rakennuksen ulkonäköä ja käyttötarkoitusta sekä arvioidaan rakennuksen ulkoasun alkuperäisyyttä.

Tämän lisäksi myös yksittäisiin rakennuksiin tai pihapiireihin liittyy paikkatietoaineisto, johon on koottu taulukoksi tieto onko kohde paikallisesti, maakunnallisesti tai valtakunnallisesti merkittävä (luokka), listattu tieto aiemmista inventoinneista ja aiemmissa inventoinneissa mahdollisesti esitetty arvio, kuinka kohde kestää mahdollisia muutoksia (suojelun taso) ja ajoitettu kohde. Kohteiden arvot kuten kytkökset elinkeinohistoriaan, henkilöhistoriaan, arkkitehtuurin historiaan ja rakennustaiteeseen esitetään (arvot). Aiemmin arvottamattomien paikallisten kohteiden merkittävyyttä on arvioitu 6 kriteerillä. Näistä kohteista on myös arvioitu, kuinka ne kestävät muutoksia. Aiemmin inventoitujen kohteiden osalta on lähinnä tarkistettu niiden muutoskestävyyttä.

1.2 Arvottamisen kriteerit

Mänttä-Vilppulan rakennusperintökohteet on jaettu kolmeen luokkaan valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti merkittäviin kohteisiin.

RKY on Museoviraston laatima inventointi, joka on valtioneuvoston päätöksellä 22.12.2009 otettu maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuvien valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkoittamaksi inventoinniksi rakennetun kulttuuriympäristön osalta 1.1.2010 alkaen. Valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita koskeva valtioneuvoston päätös on tullut voimaan 30.11.2000 ja sen tarkistus 1.3.2009.

Maakunnallisesti merkittävät ympäristöt on kuvattu valtioneuvoston 29.3.2007 vahvistamasta Pirkanmaan 1. maakuntakaavassa. Pirkanmaan maakuntakaavaa 2040 varten maakunnallisesti merkittävät ympäristöt on inventoitu uudelleen. Inventoinnin tulokset on kuvattu raportissa Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt. Myös valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet Pirkanmaalla on inventoitu vuosina 2010-2014. Nämä selvitykset on huomioitu tässä selvityksessä.

Paikallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen rajaukset perustuvat aiempien selvitysten ohella tämän tutkimuksen kartta- ja maastotyöskentelyyn sekä työn yhteydessä tehtyyn arvottamiseen.

Aluekokonaisuuksien tai kohteiden arvottamisessa on kiinnitetty huomiota aluekohteen tai rakennuksen arkkitehtoniin, historiallisiin ja ympäristöllisiin arvoihin. Perusteluissa on keskitytty kaupunkikuvalliseen tai maisemalliseen tarkasteluun työn liittyessä yleiskaavoitustyöhön. Arvottamisessa kokonaisuus on ollut yksityiskohtaisia ominaisuuksia tärkeämpää.

Aluekokonaisuuksien tai kohteiden merkittävyyttä on arvioitu seuraavilla perusteilla. Samoilla perusteilla (kohdat 1–6) arvioidaan mm. rakennusten merkittävyyttä myös laissa rakennusperinnön suojelemisesta.

1. Harvinaisuus tai ainutlaatuisuus (harvinaisuus)

- 2 Edustava rakennustyyppinsä yksilö, ainutlaatuinen, ei muutoksia tai muutokset tukevat kokonaisuutta.
- 1 Tyypillinen, mahdolliset muutokset eivät häiritse kokonaisuutta.
- 0 Tavanomainen, merkityksetön

2. Historiallinen tyyppisyys alueelle (tyypillisyy);

- 2 Tyypillinen kaupunkikuvallisesti tai maisemallisesti ja tärkeä osa paikan hengen (genius logi) kannalta.
- 1 Alueen tai rakennuksen tai ympäristön muutoksien johdosta merkitys osana kokonaisuutta on vähentynyt.
- 0 Aluekohde tai rakennus poikkeaa ympäristöstään merkittävästi eikä tue kokonaisuutta.

3. Aluetta tai tiettyä aikaa kuvaavat tyypilliset piirteet (edustavuus);

- 2 Säilyttänyt roolinsa osana kaupunkirakennetta tai alueen sisäistä kokonaisuutta. Alue tai kohde on tärkeä osa kokonaisuutta.
- 1 Alueen tai rakennuksen rooli on osittain muuttunut tai heikentynyt osana kokonaisuutta.
- 0 Alue tai rakennus on menettänyt merkityksensä osana kokonaisuutta tai se on ollut alun perinkin vähäinen.

4. Alkuperäistä tai sitä vastaavan käytön, rakentamisen, arkkitehtuurin tai tyylin ilmeneminen ja jatkuminen (alkuperäisyys);

- 2 Hyvin säilynyt ja aluekokonaisuuden tai rakennuksen ominaispiirteet ovat selkeästi tunnistettavissa
- 1 Tavanomainen, aluekokonaisuuden tai rakennuksen ominaispiirteet ovat muuttuneet mutta tunnistettavat
- 0 Aluekokonaisuuden tai rakennuksen ominaispiirteet eivät ole tunnistettavat tai sillä ei ole identiteettiä.

5. Merkitys historiallisen tapahtuman tai ilmiön todisteena tai siitä kertovana ja tietoa lisäävänä esimerkkinä (historiallinen todistusvoimaisuus);

- 2 Aluekokonaisuus tai rakennus ilmentää selkeästi tiettyä tapahtumaa, ilmiötä tai henkilöä.
- 1 Aluekokonaisuus tai rakennus liittyy etäisesti johonkin tiettyyn ajanjaksoon tai tapahtumaan.
- 0 Aluekokonaisuudella tai rakennuksella ei ole historiallista merkitystä osana mitään tapahtumaa, ilmiötä tai henkilöä.

- 6. Näkyvissä olevat eri aikakausien rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta (historiallinen kerroksisuus).**
- 2 Aluekokonaisuuden tai rakennuksen eri vaiheet ovat hyvin luettavissa sen rakenteissa ja rakennusosissa ja ilmentävät hyvin omaa aikaansa.
- 1 Aluekokonaisuutta tai rakennusta on uudistettu voimakkaasti, muutettu materiaaleja ja/tai rakennusosia.
- 0 Ei rakennusajankohdan tai vaiheiden tuomaa merkitystä.

Kokonaispisteet

(yhteensä 0–4 pistettä)

Arkkitehtonisilta, historiallisilta ja ympäristöarvoiltaan **vaatimaton**

(yhteensä 5–8 pistettä)

Arkkitehtonisilta, historiallisilta ja ympäristöarvoiltaan **tavanomainen**

(yhteensä 9–12 pistettä)

Arkkitehtonisilta, historiallisilta ja ympäristöarvoiltaan **tärkeä**

1.3 Suojelun taso

Toimenpidesuosituksset on lainattu suoraan Pirkanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet (1993) -julkaisusta. Toimenpidesuosituksset on esitetty alueisiin ja kohteisiin liittyvissä paikkatietoaineiston taulukoissa, jotka ovat myös tämän raportin liitteenä.

A Kohde on säilynyt hyvin alkuperäisessä asussa tai on harvinaisuutensa tai muun syyn vuoksi erityisen arvokas. Siksi suositellaan sen säilyttämistä nykyisellään, eikä siihen tulisi tehdä kulttuurihistoriallista, rakennustaiteellista tai ympäristöllistä arvoa alentavia muutoksia.

B Kohteessa on tehty sen kulttuurihistoriallista, rakennustaiteellista tai ympäristöllistä arvoa heikentäviä muutoksia, joita suositellaan korjattaviksi arvot palauttaen.

C Kohteen käytön tai säilymisen kannalta tarpeelliset muutokset ovat mahdollisia. Aluekohteessa vanhan rakennuskannan ja kulttuurimaiseman säilymiseen kaavoituksessa ja täydennysrakentamisessa tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Suosituksset koskevat ensisijaisesti kohteen ulkoasua. Myös sisätiloissa tulisi kuitenkin pyrkiä säilyttävään ja rakennuksen rakennusajan ja tyylipiirteet huomioonottavaan kunnostukseen.

1.4 Aiemmat inventoinnit

Erityisesti Mäntän puolella on tehty useaan otteeseen inventointeja. Mäntän kaupunki teki vuosina 1992–1995 laajan rakennusinventoinnin, johon sisältyi 51 kohdetta, joista 4 oli alueellisia ympäristökokonaisuuksia.

Metsä-Serla Oy on laatinut lisäksi useammassa osassa tehdastontin vanhimpien rakennusten sekä Asemankulman alueen ja joidenkin muiden merkittävien rakennusten rakennusinventoinnit.

Mäntän oikeusvaikutuksettomana yleiskaavan tarkistuksessa (päivätty 2.2.2001) ei yleiskaavaan sisällytetty suoranaista suojelua tai säilyttämistä koskevia määräyksiä. Seuraavat kohteet on esitetty kaavassa merkinnällä, joka toimii säilyttämisohjeena asemakaavan laatijalle:

Rakennukset tai rakennusryhmät (kohdemerkintä)

- Entinen G.A. Serlachius Oy:n pääkonttori
- Aleksanterinlinna
- Kirkko
- Elokuvateatteri Bio Säde
- Tennispaviljonki
- Mylly
- Toukola
- Lietun talouskeskus
- Vuorenmaja

Kulttuurihistoriallisesti huomattavat ympäristöt (aluemerkintä)

- Honkahovi ja Silva ympäristöineen
- Mäntän Klubi ja asemankulman vanhat puutalot

- Metsä-Serlan tehdastontin keskeiset osat
- Seppälän talouskeskus
- Joenniemen kartano
- Tammirannan vuokratalot ja entinen sauna (nyk. seurakuntakoti)

Museovirasto ja Metsäliitto Osuuskunta ovat laatineet vuonna 2002 Yhteistyösopimuksen rakennusperinnön vaalimisesta, jonka liitteenä on inventointitietoja Metsä-Serlan omistamista kiinteistöistä.

Lisäksi on tehty pienempiä osainventointeja, kuten Pirkanmaan maakuntamuseon laatima Rakennetun ympäristön inventointi Mäntän Paloaseman asemakaava-alueesta 2003, Mäntän raviradan alueen rakennusinventointi 2006 ja Vuorenlustan asemakaavan muutosta varten tehty rakennusinventointi, Kirkonpellon inventointi 201 ja Mäntän keskustan rakennusinventointi 2015.

Vilppulan keskusta-alueen kulttuurihistoriallisen selvityksen on laatinut Anneli Vehkaniemi, ja Riitta Jaakkola on tehnyt taajama-alueiden kulttuurihistoriallisen esiselvityksen strategista yleiskaavatyötä varten vuonna 2009. Lisäksi Jaakko Pöyry Infra on laatinut Vilppulan kuntaan rantaosayleiskaavan yhteydessä 2001 Kulttuuriympäristöselvityksen.

2 TUTKIMUSALUE

Mänttä-Vilppula sijaitsee Pirkanmaan maakunnan koillisosassa. Kaupungin nykyiset rajat määrittyivät, kun Mäntän kaupunki ja Vilppulan kunta yhdistyivät vuonna 2009. Koko kaupungin pinta-ala on 657,09 km² ja väkiluku 11 050 asukasta (tiedot vuodelta 2013). Tämän tutkimuksen alue rajoittuu oheisen kartan esittämälle alueelle, jonka pinta-ala on 5160 ha.

Mänttä-Vilppulan kaupungissa on kaikkiaan neljä taajamaa: Mänttä, Kolho, Vilppula ja Pohjaslahti. Rakennetun kulttuuriympäristön selvityksen rajaukseen kuuluvat Mäntän ja Vilppulan taajama-alueet.

Kuva 1. Osayleiskaavan ja samalla kulttuuriympäristöselvityksen rajaus. Ei mittakaavassa.

2.1 Tutkimusalueen luonnonpiirteet

Mänttä-Vilppula kuuluu Pohjois-Hämeen järvisuodun maisema-maakuntaan. Alue on Hämeen viljelymaiden ja Suomenselän karujen vedenjakajamaiden väliin sijoittuvaa vaihtumisvyöhykettä. Maasto on korkeussuhteiltaan vaihtelevaa, mäkiä ja vuorista aluetta. Korkeusvaihtelut ovat keskimäärin 50–200 m. Alueen luonnolle on tyypillistä karuus, peltojen vähäisyys ja metsien runsaus. Alueen poikki kulkee joitain harjujaksoja. Seudun tyypillisiä piirteitä ovat reittivesiin liittyvät, suurehkot järviaaltaat: Palovesi, Tarjannevesi ja Keurusselkä sekä lukuisat pienemmät järvet. (Jaakkola 2009.)

Metsät määrittävät maisemaa. Ne ovat yleensä tuoreehkoja mustikkatyyppin kuusisekametsiä. Harjuilla vallitseva metsätyyppi on puolukkatyyppin kuiva kangas. Soita on myös paljon ja ne edustavat karuja Sisä-Suomen keidassoiden tyyppisiä. Viljelymaisemien laaksot erottuvat maisemassa hyvin. (Jaakkola 2009.)

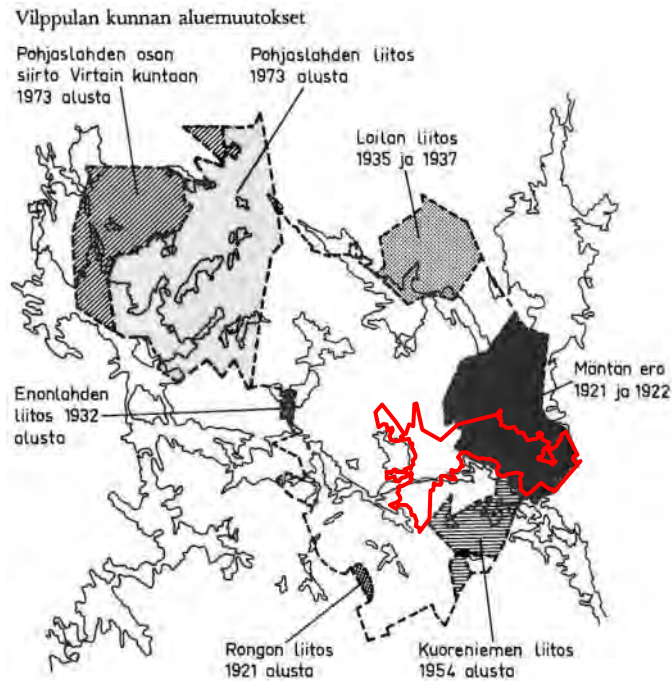
2.2 Mänttä-Vilppulan asutuksen kehitys

Mänttä-Vilppulan alueelta on löydetty muinaisjäänöksiä, joista vanhimmat ovat ajoitetut kivikauteen. Lisäksi osa paikkojen nimistä on peräisin eräkaudelta. Esimerkiksi Vilppulan Ajos, Loila, Sankila, Maakanen, Ruokonen, Hopunmäki, Kasila, Laaja, Viskari, Tiura ja Haikka ovat saaneet nimensä Vesilahdella, Ylöjärvellä, Lempäälässä, Kangasalla tai Sääksmäellä sijainneen kantatalon mukaan. (Jaakkola 2009.)

Mänttä-Vilppula sai ensimmäiset vakinaiset asukkaansa etelästä Hämeen ja Satakunnan rajoilta sekä idästä Savon suunnalta. Alue oli ennen 1550-lukua jakaantunut Pirkkalan, Kangasalan ja Vesilahden talojen erämaaomistuksiin. (Jaakkola 2009.)

Aluemuutokset

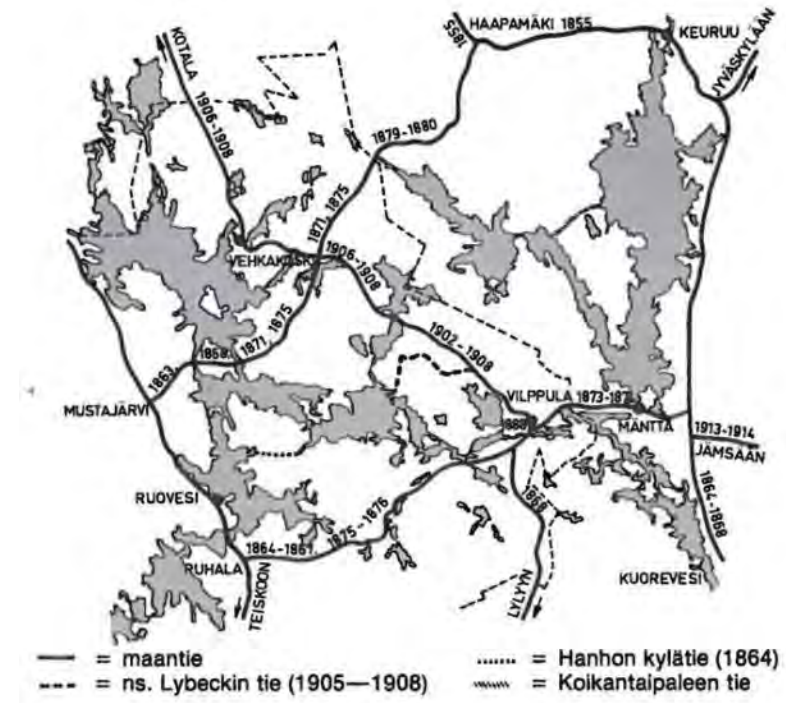
Nykyinen Mänttä-Vilppula on muodostunut Vanhan Ruoveden itäosista ja Keuruun eteläisestä kulmasta. Alueella on tapahtunut paljon aluemuutoksia, kuten oheisesta kuvasta huomataan. Vuodelta 1988 olevassa lähteessä ei kuvata vuonna 2009 tapahtunutta Mäntän liittämistä takaisin alueeseen.

Kuva 2. Tutkimusalueen sijainti suhteessa aluemuutoksiin. Ei mittakaavassa. Karttalähde: Mönkkönen I 1988, s. 18.

Tieverkoston kehittyminen

Suomessa on perinteisesti rakennettu teitä huonoina aikoina, ajatuksena työllistää kansaa. Ensimmäiset Vilppulan seudun maantiet (1860- ja 1870-luvuilla) ajoittuvatkin tämän vuoksi suuriin nälkävuosiin. (Mönkkönen I 1988, s. 118)

Kuva 3. Vilppulan seudun päätieverkoston kehitys vuoteen 1912 mennessä (Mönkkönen I 1988, s. 119).

2.3 Rautatie

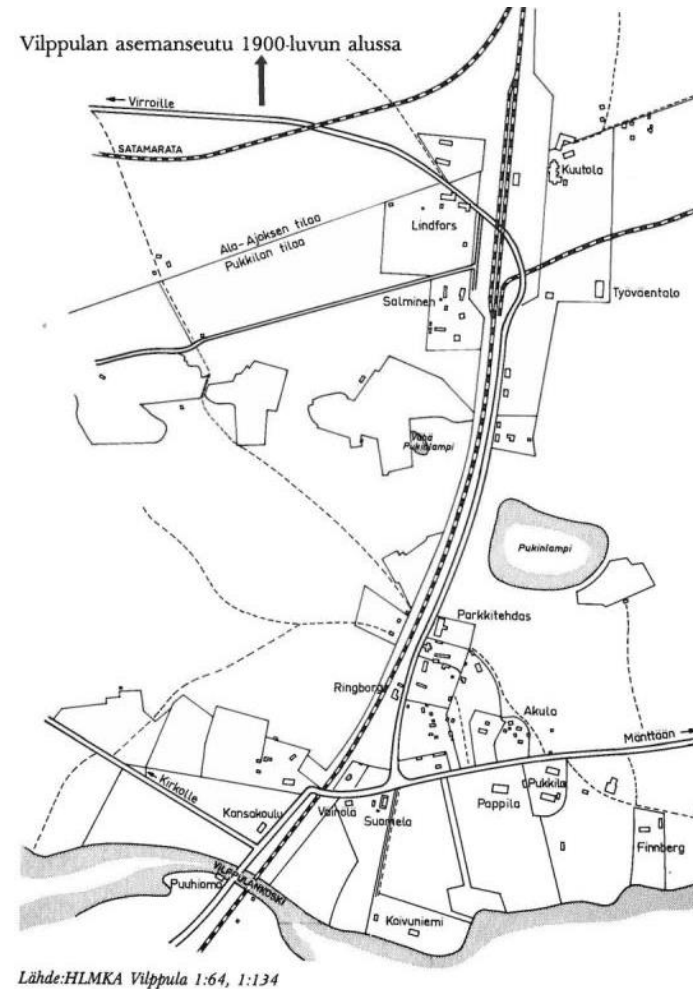
Vilppulan kautta kulkevan Tampere-Vaasa rautatien valmistumisella vuonna 1882 oli valtaiset vaikutukset paitsi kaupunkirakenteeseen, niin myös alueen teollistumiseen. Rautatie oli myös myöhemmin osatekijä siihen, miksi Vilppulasta muodostui vuonna 1918 suurten taistelujen näyttämö. (Mönkkönen I 1988, s. 128.)

Rautatien myötä vesireittien merkitys väheni ja vedestä tuli enemmänkin alueita erottava tekijä (Mönkkönen I 1988, s. 118-119). Vilppulankosken ylittävä rautatiesilta rakennettiin vuonna 1882, mutta sitä jouduttiin vahvistamaan jo vuonna 1910-11 vetureiden painon kasvettua (Mönkkönen I 1988, s. 128).

Rautatien rakentaminen toi Vilppulaan radan rakentajia ja lisäksi se työllisti myös paikallisia. Vaurastumisen myötä mm. Vilppulankoskelle rakennettiin paljon uusia, vauraita torppia (Mönkkönen I 1988, s. 129).

Vuonna 1897 valmistui Vilppulasta Mänttään kulkeva kapearainen rata Serlachiuksen rakennuttamana (Mönkkönen I 1988, s. 133). Vuonna 1906 rautatiehallitus rakensi ns. satamaradan Vähä-Kangasjärven sivuitse Mäkitalonlahteen tukkien purkamista varten (Mönkkönen I 1988, s. 133).

Vilppulan keskustan rakenne muuttui rautatien myötä. Oheisessa kuvassa näkyy, miten vielä 1900-luvun alussa Vilppulan tiheimmin rakennettu alue sijoittuu nykyiselle Parkkivuorelle. Nykyinen keskusta-alue on kuitenkin saanut linjaustaan radan mukaan. Tie kulkee rautatien vieressä, eikä nykyisellä kohtaa ja Mänttään kuljetaan vanhempaa tielinjausta myöten.

Lähde:HLMKA Vilppula 1:64, 1:134

Kuva 4. Vilppulan asemanseutua 1900-luvun alussa (Mönkkönen I 1988, s. 16).

2.4 Vilppulan taajaman kehitys

Kirkonkylän taajama alkoi kunnolla muodostua 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Se syntyi rautatieaseman ja Vilppulankosken välille nauhamaiseen, maantietä noudattelevaan muotoon. Pohjoisempaan, Virtain tien varteen alkoi myös nousta asutuskeskus, johon kuului mm. Rantalan saha (1899), Kotiniemen kasvatuslaitos (1905) ja Pohjois-Hämeen maamieskoulu (1908), mutta sen kehitys pysähtyi jo ensimmäiseen maailmansotaan. (Jaakkola 2009.)

1920-luvun taajama muodostui kahdesta osakeskuksesta: Parkkivuoresta, johon kuului kunnantalo, pappila ja Kajanderinmäen käsityöläisasutus, sekä asemantienoosta, jonka huomattavimpia rakennuksia olivat rautatieasema, Suoka, Kuutola ja työväentalo. (Jaakkola 2009.)

Vilppulan teollistuminen tapahtui 1800-luvun lopulla. Vilppulan seudulla oli vesivoiman lisäksi tarjolla halpaa työvoimaa, metsävaroja ja hyvät liikenneolosuhteet, mitkä mahdollistivat alueen teollistumisen. Sahateollisuus lähti käyntiin ensimmäisenä, ja Vehkakosken ja Mänttään rakennettiin vesivoimalla käyvät sahat. Sahoista muodostui Vilppulan seudun teollisuuden perusta ja sahojen viereen työläisyhdyskuntia, mm. Rantalan sahan lähistölle Metsämäkeen syntyi oma pieni työläisten yhdyskunta 1900-luvun alussa. (Mönkkönen I 1988, s. 153, 161.)

Ylipäänsä Vilppulan teollisuus oli suurelta osin puun varassa, sillä sahojen lisäksi merkittäviä työllistäjiä olivat tervatehtaat ja puusepäntehtaat. Lisäksi puuta käytti Serlachiuksen vuonna 1882 perustama Vilppulankosken puuhiomo, Kajanderinmäen parkkitechdas ja Kolhon tulitikkutehdas. (Mönkkönen I 1988, s. 153, 167.)

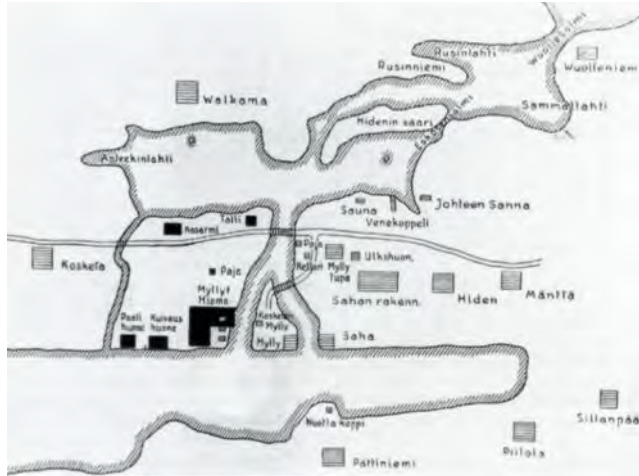
Vilppulan kehitystä leimaa maatalous, joka on ollut osa taajamaa pitkään. Teollistuminen on vaikuttanut Vilppulaan vähemmän kuin Mänttään, koska vastaava suurta tehdasta ja sen

asuinaluepolitiikkaa ei Vilppulassa ollut. Asuinalueet ovat kehitykseltään ja rakennuskannaltaan ajallisesti ja tyylillisesti kerroksellisempia verrattuna Mäntän asuinalueisiin, jotka on suunniteltu yhtenäisiksi alueiksi.

Vilppulakin on saanut oman osansa 1960-luvun autokeskeisestä ja edistysuskoisesta suunnittelusta. Keskustassa tämä kerroksellisuus ja saneerausten mukanaan tuoma väljyys näkyy hyvin. Vilppulan keskustassa on kuitenkin erittäin hienoja elementtejä, kuten rautatieaseman valtakunnallisesti merkittävä RKY-alue, kirkko ja kaunis Vilppulankosken alue, joten omaleimaisuutta ja alueen identiteettiä korostamalla Vilppulan mahdollisuudet kehittää yleisilmettään ja tunnelmaansa ovat erinomaiset.

2.6 Mäntän yhdyskunnan kehittyminen

Mäntän suurin luonnonvoima on koski, jonka vuoksi Serlachiuksen yhtiö alkoi kehittää Mäntän yhdyskuntaa. Ilman koskea nykymuotoista Mänttää ei olisi.

Kuva 5. Mäntänkoski 1860-luvun lopulla. Serlachiuksen omistukset mustalla, sahan rakennukset, vanhat vesistönimitykset, lähitalot Koskela, Mänttä ja Pättiniemi, torpat Valkama, Vuolleniemi, Sillanpää, Piilola ja nahkuri Hidenin asumus. Kuvalähde: Serlachius-museot, piirustusarkisto.

Kuva 6. Mäntänkoski 1870-luvulla. Länsirannalla toimi Serlachiuksen puuhiomo ja itärannalla Sundmanin saha. Mäntän mylly sijaitsi keskellä kallioluotojen itärannalla. Vasemmalla oleva hahmotelma rakennettiin paperitehtaaksi vuonna 1881. Kuvalähde: Serlachius-museot, piirustusarkisto.

Kuva 7. Mänttä 1890-luvun loppupuolella. Kapearaiteinen rata on rakennettu ja Puistotien päässä on laituri. Kuvalähde: Serlachius-museot, piirustusarkisto.

Mäntän tehdasyhdyskunnan määrävänä tekijänä ja muovaajana on toiminut vuorineuvos Gösta Serlachius yhtiöineen. Gösta Serlachius oli hyvin kiinnostunut yhdyskuntasuunnittelusta, arkkitehtuurista ja taiteista. Hän tunsu 1900-luvun alun Suomen eturivin suunnittelijoita henkilökohtaisesti, muun muassa Thomén arkkitehtiveljekset kouluajoiltaan Oulusta.

Kuva 8. Valter Thomén Mäntän asemakartta noin vuodelta 1916. Kuvalähde: Serlachius-museot, piirustusarkisto.

Mänttä alkoi muotoutua nykyiseksi 1920- ja 30-luvuilla Gösta Serlachiuksen ollessa yhtiön johdossa. Valter Thomé oli Mäntän ensimmäisiä suunnittelijoita. Hän toimi vuonna 1906 puutarhakaupunkiarkkitehtinä, mikä oli ajan hengen mukaista. Teollisen yhdyskunnan utopiana pidettiin 1900-luvun alussa puutarhakaupunki-idea, jolla pyrittiin vähentämään teollisuuden kielteisiä puolia ja korostamaan luonnonläheistä asumista.

Mäntän asemakartta 1915, maastollisesti vuodelta 1913 - Mäntä Serlachius.

Kuva 9. Mäntän asemakartta 1910-luvulta. Kuvalähde: Serlachius-museot, piirustusarkisto.

Thomén veljekset ehtivät suunnitella Mänttään useita rakennuksia (esim. Klubi vuodelta 1920 ja työväentalo v. 1905) sekä vuosina 1906 ja 1914–16 aluesuunnitelmia, joissa Mäntän taajama esitettiin 1:2000 mittakaavassa. Valter ja Ivar Thomé kuitenkin ammuttiin vuonna 1917 sisällissodassa.

Mänttää ovat suunnitelleet monet kuuluisat arkkitehdit. Eliel Saarisen toimisto ja arkkitehti W.G. Palmqvist laativat vuosina 1919–20 uutta suunnitelmaa Mäntän taajaman asuttamiseksi.

**Kuva 10. Arkkitehti W.G. Palmqvistin ja Prof. Eliel Saari-
sen laatima Mäntän asemakaava. Kuvälähde: Serlachius-
museot, piirustusarkisto.**

Serlachius -yhtiö oli paitsi suuri työnantaja Mäntässä, se myös omisti laajat alueet maata. Mänttää siis suunniteltiin tehtaan ehdoilla ja johdolla yhteistyössä Mäntän kunnan kanssa. Järjestely takasi sen, että maankäyttö oli tehtaan tavoitteiden mukaista. Vasta 1960-luvulla yhtiö alkoi luopua asuntorakentamisesta ja asuinalueistaan muun muassa verotuksen vuoksi.

1940-luvulla sodan jälkeen Gösta Serlachius halusi yleiskaavoittaa Mänttää. Yleiskaavoitus tarkoitti lähinnä laajaa kokonaisnäkemysmallista suunnitelmaa Mäntän kehittämiseksi. Gösta Serlachius kutsui Valkeakoskella työskennelleen nuoren arkkitehdin Heimo Kautosen Mänttään suunnittelemaan Mäntän yleiskaavoitusta.

Vuorineuvos Gösta Serlachius kuitenkin kuoli vuonna 1942 ja hänen jälkeensä työtä jatkoi R. Erik Serlachius. Uusi johtaja otti kunnan mukaan suunnitteluun. Arkkitehti Heimo Kautosen vahva rooli Mäntässä jatkui, ja ensimmäinen lähioteorian mukainen asemakaava valmistui vuonna 1951.

1960-luvun kehitys Mäntässä perustui liiallisiin kasvuennusteisiin. Mänttää alettiin tiivistää ja saneerata kovalla kädellä korkeammaksi. Toiminta oli ajan hengen mukaista, vaikka jälkikäteen saneerausta onkin kritisoitu. Gösta Serlaksenius ja R. Erik Serlachiuksen aikana Mänttää suunniteltiin ja rakennettiin pienimittakaavaisesti. 1960- ja 70-luvuilla kauppalan johto hylkäsi pienimittakaavaisuuden ja keskustaa alettiin kehittää ajan ihanteiden mukaan kaupunkimaisemmaksi. Toisaalta kunta jatkoi arkkitehtisuunnittelun linjalla, sillä kauppa palkkasi omaksi arkkitehdikseen Pauli Lehden vuonna 1970. Näin kunta pyrki vahvistamaan omaa asemaansa kaavoituksessa, joka kuitenkin edelleen tapahtui yhteistyössä G.A. Serlachius yhtiön kanssa.

G.A. Serlachius Oy teetätti 1900-luvun vaihteessa omalla väelään karttaan merkityjä tonttisuunnitelmia mm. Savosenmäelle. Vuodesta 1906 alkaen yhtiö teetätti ulkopuolisten arkkitehtien suunnitteleamia kokonaisnäemyksiä tai periaateluonnoksia tehdasyhdyskunnan kehittämiseksi. Varsinainen asemakaavoitus Mäntässä alkoi kuitenkin vasta vuodesta 1951. G.A. Serlachius Oy ja kunta neuvottelivat kaavat päätöstä vaille valmiiksi ja sopivat kustannusten jakamisesta. Ensimmäinen yleiskaava valmistui vuonna 1972.

Mäntässä on yhä nähtävissä aluerakentamisen pitkä perinne, joka on tuottanut laadukkaita ja yhtenäisiä alueita. Arkkitehtien kädenjälki ja ajan henki ovat selvästi nähtävissä useilla aluekokonaisuuksilla. Ennen 1960- ja 70-lukuja rakennetut alueet ovat varsin viihtyisiä, puutarhakaupungin ihanteiden mukaan suunniteltuja pienimittakaavaisia, vehreitä alueita. 1960- ja 70-luvuilla suunniteltiin selvästi korkeampia alueita autojen ehdoilla. 1990-luvulla yhtiön vaikutus kunnan maapolitiikkaan alkoi heiketä. Asuinalueita ei ole enää suunniteltu sosiaalisesti yhtenäisiksi ja hierakkisiksi kokonaisuuksiksi. Tehtaan vaikutus ja teollistamisen henki ovat vähentyneet, vaikka Mäntässä juuri Serlachius-yhtiö loi omalaatuisen tehdaspaikkakunnan ilmeen, jota tulisi varjella ja kehittää tulevaisuudessa.

3 INVENTOIDUT ALUEET JA KOHTEET

Tässä selvityksessä alueet ja kohteet on jaettu valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti merkittäviin. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittävät alueet tai kohteet esitellään, muttei arvioida, koska ne on jo arvioitu Museoviraston RKY-kohteina tai Pirkanmaan 1. maakuntakaavan yhteydessä tai Pirkanmaan maakuntakaava 2040 selvitysten yhteydessä. Paikallisesti merkittävät kohteet arvioidaan ja niille esitetään toimenpidesuosituksia. Suojelumerkintöjen esittäminen yleiskaavoituksen yhteydessä on tärkeää, sillä esim. valtakunnallisesti tarkasteltuna kaikkia RKY-kohteita ei ole suojeltu asemakaavalla.

3.2 Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Mänttä-Vilppulan alueella on neljä valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä (RKY): 1) Pohjaslahden kirkko, 2) Kolhon ja Vilppulan rautatieasemat sekä Vilppulan vahtitupa, 3) Kotiniemen kasvatustila ja 4) Mäntän tehtaat ja yhdyskunta sekä Joenniemen kartano.

Kuva 11. Mäntän tehdasalue kuvattuna Koskelanlammen koillispuolelta 17.6.2013.

3.3 Maakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt

Mänttä-Vilppulan alueella on useita maakunnallisesti merkittäviä kulttuuriympäristöjä, joista Pirkanmaan liiton *Pirkanmaan maisema-alueet ja kulttuuriympäristöt (2006)* -julkaisun kohteista tarkastelualueella ovat Joenniemen kartano, Ajostaipaaleen Ylä-Ajos, Vilppulan kirkko, Seppälän tila ja Sillanpään asuinalue. Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2015 -selvityksen kohteista tarkastelualueella tai sen välittömässä läheisyydessä sijaitsevat Mäntän keskusta ja Mäntänvuori, Ajostaipaaleen ympäristö, Vilppulan kirkko ja Vilppulankosken ympäristö sekä Suluslahden kulttuurimaisema. Kulttuuriympäristöt 2015 -selvityksessä alueiden rajauksia on tarkistettu mm. suhteessa voimassa olevan maakuntakaavan rajauksiin.

3.4 Paikallisesti arvokkaat rakennetut ympäristöt

Mäntä-Vilppulassa on runsaasti paikallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä, joita käsitellään tässä inventoinnissa. Paikallisesti merkittävät alueet on arvioitu kuuden kriteerin perusteella, ja niille esitetään suositus suojelun tasosta. Arvottamisen kriteerit on määritelty luvussa 1.2 ja ne perustuvat lakiin rakennusperinnön suojelemisesta.

Mänttä-Vilppulassa on mielenkiintoisia Suomen kehityksestä kertovia alueita: esim. Lex Kallioon ja jälleenrakennuskauteen liittyviä asuinalueita. Mäntän erikoisuutena ovat Serlachius-yhtiöön liittyvät yhtenäiset asuinalueet, joita on rakennettu tarpeen mukaan yhtiön omistamille maille. Näitä yhtiön myötä syntyneitä asuinalueita suunnittelivat nimekkäät arkkitehdit. Vilppulassa taas näkyy aseman ympärille syntyneen pienen kirkonkylän kehityshistoria.

3.5 Mäntän teollistuminen ja maatalouden kehitys

MA Mäntän tehtaat ja yhdyskunta (akv099)

Mäntän teollisuus- ja asuntoalueet muodostavat teollisuus- ja rakennushistorian sekä miljöörvojensa vuoksi valtakunnallisesti merkittävän kulttuuriympäristön.

Mänttä on tyypillinen 1800-luvulla vesivoiman ja puunjalostuksen varaan syntynyt teollisuuspaikkakunta. Kosken äärelle kasvoi teollisuuslaitos, joka sai ympärilleen kaupungiksi kehittyvän tehdaskylän. Alkususäyksen antaneet teollisuuslaitokset hallitsevat edelleen Mäntän kaupunkikuvaa. Tehdasalueen kerroksellinen rakennuskanta kuvastaa Mäntän yli satavuotista historiaa puunjalostusteollisuuden alalla. Tehdasalue on rakennuskannaltaan merkittävä paitsi teollisuushistoriallisesti myös osittain rakennustaiteellisesti. Maisemallisesti tehdasarkkitehtuuri luo kaupungin maisemakuvan. (Hedman, 1995).

Asemankulman talot puolestaan muodostavat kulttuurihistoriallisesti ja rakennustaiteellisesti merkittävän kokonaisuuden. Rakennukset ovat tyypillinen esimerkki suomalaisen puunjalostusteollisuuden harjoittamasta asuinrakennustoiminnasta. Alue on myös asemakaavahistoriallisesti merkittävä; Mänttä oli ensimmäisiä teollisuuspaikkakuntia, joille on laadittu varsinainen asemakaava. (Hedman, 1995).

Mäntän paperitehtaan tehdasalue käsittää paperitehtaan ja entisen sulfiittiselutehtaan tuotantolaitokset. Toiminnallisesti puunjalostusprosessi eteni alueen itäpäästä (puutavaran vastaanotto) sellutehtaan kautta länteen paperitehtaalle. Vanhimmat tuotantorakennukset ovat osin 1800-luvun lopulta, valtaosa 1920- ja 1930-luvuilta. Rakennuskannan ikä on erotettavissa rakennusmateriaalien perusteella: vanhempi rakennuskanta on punatiiltä, uudemmat rakenteet betonia ja julkisivut peltiverhoiluja. Mäntän paperitehdas on yksi Suomen tärkeimmistä puunjalostustehtaista.

Tehdasyhdyskuntaan liittyvät 1910- ja 1930-luvulla rakennetut pääkonttori, johtajiston asuntoja, Asemankulman yhtenäinen asuinalue ja Mäntän klubin klassistinen kerhorakennus. (Hedman, 1995). Tehtaan työntekijöiden määrä lisääntyi voimakkaasti 1910-luvulla, jolloin tehtaita laajennettiin. Tällöin lisättiin myös yhtiön asuntokantaa ja Asemankulmaa alettiin rakentaa Valter Thomén kaavan perusteella. Kaikki Asemankulman säilyneet rakennukset ovat alun perin tehtaan toimihenkilöille rakennettuja. Työväestön asuinrakennukset sijaitsivat nykyisen Postikadun pohjoispuolella, mutta ne on kaikki purettu. Asemankulman säilyneet rakennukset edustavat tyyllisesti maaseutuklassismia ja niiden rakentaminen osuu vuosien 1904-1934 välille, jolloin jugendin piirteet väistyivät yksinkertaisen klassisoivan rakennustyylin tieltä. (Hedman, 1995)

Joenniemen kartanon 1930-luvulla rakennettu päärakennus toimii nykyisin Gösta Serlachiuksen taidesäätion ylläpitämänä taidemuseona. Joenniemen kokonaisuuteen kuuluvat kartanopuisto ja kaksi pienempää asuinrakennusta.

Teollisuuspaikkakunnan sisäiseen hierarkiaan ja yhdyskuntarakenteeseen kuuluva kirkko on omaperäinen barokkiklassismin arkkitehtuurin ja kansanomaisen puuveistotaiteen yhdistelmä. Tornilliseen leveärunkoiseen pitkäkirkkoon liittyy matalampi monikulmainen kuori. Sivuilla on satulakattoiset kylkiäiset, joista toinen avautuu kirkkosaliin ja toisessa on seurakuntasali. Ulkoseiniltään vaaleanruskeaksi rapattu kirkko on rakennettu osaksi kivistä ja osaksi tiilestä. Tornin kate on barokkimaisesti taitteinen ja päättyy korkeaan piikkiin.

Kirkkosalia kattaa kookas ristiholvi. Sisustuksessa on saarijärveläisen Hannes Autereen veistämällä saarnastuolin, alttarikaitteen ja urkulehterin rintamuksen puureliefeillä keskeinen osa. Madonna ja lapsi -aiheinen alttaritaulu esittää keskisuomalaiseen järvimaisemaan sijoitettua kivellä istuvaa naista, jolla on

lapsi sylissä ja lampaita jalkojen juuressa. Taulun on maalannut Alvar Cavén, jonka töitä ovat myös kuori-ikkunoiden lasimaalaukset.

Historia:

Apteekkari G.A. Serlachius perusti vuonna 1868 Mänttään uuden aikaisen puuhiomon. Paperitehdas valmistui vuonna 1882 ja sellutehdas vuonna 1913. Pääkonttori valmistui vuonna 1935 ja johtajiston asunnot vuonna 1939. Asemankulman aluetta ovat kaavoittaneet 1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä arkkitehdit Valter Thomé, W.G. Palmqvist ja Eliel Saarinen. Asuinrakennukset oli tarkoitettu pääasiassa G.A. Serlachius -yhtiön toimihenkilöille. Alueen yhtenäistä rakennuskantaa suunnittelivat Valter Thomé, Oiva Kallio ja W.G. Palmqvist. Mäntän klubin klassistinen kerhorakennus on rakennettu vuosina 1917-20.

Kirkko on rakennettu vuosina 1927-28 arkkitehti W.G. Palmqvistin laatimien piirustusten mukaan. Vilppulan seurakunnasta erotettu Mäntän tehdasseurakunta oli perustettu jo vuonna 1921. Perustamisen ehtona oli ollut kirkon rakentaminen. Mäntän tehtaiden johtaja Gösta Serlachius yritti ratkaista kysymyksen tiedustelemalla ensin Petäjaveden ja sen jälkeen Keuruun seurakunnalta vanhan puukirkon ostamista ja siirtämistä Mänttään. Vasta epäviien vastausten jälkeen päädyttiin uuden kirkon rakentamiseen.

Gösta Serlachius osti Joenniemen torpan yksityiskäyttöön vuonna 1908. 1930-luvulla Gösta Serlachius rakennutti Joenniemen kartanon asuintalokseen.

Mäntän asuinrakennuksia ja kaavajärjestelyjä esiteltiin ensimmäisessä Suomalaisessa Asuntokongressissa vuonna 1917 (Hedman, 1995). Näyttelyssä oli esillä ainakin Peltolan ja Riikallion piirustukset.

1. Entinen spriitehdas

Kantosen (2002) mukaan spriitehdasta voisi esittää valtakunnallisesti arvokkaaksi kohteeksi. Kohteella on huomattavaa rakennushistoriallista, teollisuushistoriallista ja maisemallista arvoa. Se on tämän tuotantohaaran eittämätön rakennusmuistomerkki maassamme. Rakennus kuuluu Mäntän vanhan tehdasmiljöön maamerkkeihin.

G.A. Serlachius Oy:n spriitehdas rakennettiin sulfiittiselutehtaan viereen vuonna 1918. Spriitä tarvittiin tuolloin Suomessa korvaavaksi moottoripolttoaineeksi, ja sitä oli taloudellista ja -lostaa sulfiittiselun keitosta syntyneestä jäteliemestä. Kieltoain seurauksena Mäntän spriin tuotanto viivästyi ja käynnistyi teollisuus- ja sairaalaspriin muodossa vasta vuonna 1927. Spriitehdas oli käynnissä vuoteen 1955 saakka. Saman vuosikymmenen lopulla rakennukseen muutti G.A. Serlachius Oy:n tehtaitten tutkimuslaboratorio, jonka käyttöön rakennus sisustettiin. (Kantonen 2002.)

Arkkitehti W.G. Palmqvistin piirtämät julkisivut ovat 1900-luvun alun korkealaatuista teollisuusarkkitehtuuria. Nykytilanne palautuu pitkälti niihin. Alkuperäisen funktion mukainen eli spriin käymis- ja tislusprosessin vaatima tuotantotila on säilynyt rakennuksen tunnistettavimpana piirteenä. Se hallitsee maisemallisesti tehdasalueen itäosaa; merkillepantavaa on näköyhteys ja saavutettavuus klubirakennuksen suunnalta. (Kantonen 2002)

Koska rakennus on ollut pitkään tyhjillään, sen kunto on huono. Olisi ensiarvoisen tärkeää, että edustava rakennus säilyisi myös tulevaisuudessa, ja sen vuoksi myös rakennuksen arvoa kunnioittavat muutostyöt ovat mahdollisia.

2. Entinen sulfiittisellutehdas

Kuva 12. Kuvassa ympyröitynä sellutehtaan keittämö.

Entisellä sulfiittisellutehtaan keittämöllä ja siihen liittyvillä osastoilla on rakennushistoriallista, teollisuushistoriallista ja maisemallista arvoa. Alkuperäinen sijoittuminen on yhä hahmotettavissa tehdasalueen muutoksista huolimatta. (Kanttonen 2002.)

Mäntän sulfiittisellutehdas valmistui vuonna 1914. Ensimmäisen vaiheen arkkitehti oli Valter Thomé. Keittämöä laajennettiin vuosina 1924 ja 1935 seuraten alkuperäisiä tiilijulkisivuja. 1930-luvun laajennokset on suunnitellut W.G. Palmqvist. Keittämöä laajennettiin pohjoiseen 1950- ja 1960-luvuilla arkkitehti Heimo Kautosen piirustusten mukaan. Mäntän keittämö-rakennuksen tunnusomainen kapearunkoisuus johtuu yhden keittokattilavivun perusratkaisusta, joka säilyi kaikissa laajennuksissa.

Myös matalampia lajittelu- ja kuivausosastoja on täydennetty 1900-luvun tehtaille tyypilliseen tapaan useasti. (Kanttonen 2002.)

Mäntän sulfiittisellutehdas toimi vuosina 1914-1991 ja oli lopetettaessaan Suomen viimeinen sulfiittisellutehdas. Keitto-osaston rakennus on Mäntän vanhinta tehdasrakennusten kerrostumaa ja kompleksissa näkyy rakentamisen kerroksellisuus. Tyylillisesti vanhin osa edustaa vuosisadan alun tehdasrakentamista, ja prosessin eri vaiheet näkyvät sekä rakennusten sijoittelussa että niiden muodoissa. (Hedman, 1995). Vuonna 2002 keittämön uudempi osa oli höyryvoimalaitoksen käytössä. (Kanttonen 2002.)

3. Höyryvoimalaitos

Rakennuksella on rakennushistoriallista, teollisuushistoriallista ja maisemallista arvoa; voimalaitoksen piippu on Mäntän näkyvin maamerkki.

W.G. Palmqvistin suunnittelema lämpövoimakeskus ja sen 116 metriä korkea piippu valmistuivat vuonna 1935. Höyryvoimalaitosta on laajennettu vuonna 1956 Heimo Kautosen suunnitelmien mukaan. Höyryvoimalaitoksen rakennusvaiheet ovat selvästi näkyvissä. Voimalaitos on edelleen käytössä ja tuottaa sähköä sekä tehdaslaitoksille että kaupungille. (Hedman, 1995).

4. Vesivoimalaitos

Vesivoimalaitoksella on Kantosen (2002) mukaan symbolista merkitystä, koska Mäntänkosken vesivoima on ollut lähtökohta tehtaan perustamiselle. Arkkitehtonisesti selkeäpiirteinen voimala, sen ylä- ja alakanavat, pato sekä viereinen paperitehtaan päätyseinä ovat ainoat muistumat veden ääreen rakennetusta tehtaasta. Hedmanin (1995) mukaan laitoksella on sekä maisemallista että rakennushistoriallista arvoa.

Vuosina 1930-1933 Mäntänkoski rakennettiin kanavaksi, jolloin sen kaikki vesivoima saatiin uuden, vuonna 1933 valmistuneen voimalaitoksen käyttöön. Aiemmin kolmeen uomaan haaroittunut Mäntänkoski oli antanut voimaa suoraan akselivälityksellä sen äärelle rakennettuihin tehdasosastoihin. Uudistusten alta poistettiin hiomo, joka oli ollut tehtaan ensimmäinen tuotantolaitos. (Hedman, 1995).

Tiilisen voimalaitoksen on suunnitellut arkkitehti W.G. Palmqvist. Ympäristön muuttumisesta huolimatta sen klassistiset tyylipiirteet erottuvat selvästi. Kantosen (2002) mukaan sisätilojen ja koneistojen suhteen ei vuonna 1999 ollut tehty suuria muutoksia. Voimala erottuu vesiuomineen ja muuntajakenttineen omaksi osastokseen tehdasalueella. Näköyhteyttä Tehdaskaadulle ei kuitenkaan enää ole. Voimalan vieritse johdetaan runsaasti putkia, mikä kenties häiritsee alkuperäisyyttä, mutta kertoo tehtaan toiminnasta ja kerroksista.

5. Entinen sellutehtaan valkaisu

Rakennus reunustaa hallitsevasti Tehtaankatua ja kaukomaisemassa Koskelanlampea. Sillä on sekä maisemallista että rakennushistoriallista arvoa.

Sulfiittiselluloosan valkaisu aloitettiin Mäntän tehtailla 1930-luvulla. Valkaisulaitoksen ensimmäisen vaiheen (1938) arkkitehti oli Jarl Eklund. Toisessa vaiheessa (1965)

rakennettiin 6-vaiheinen valkaisu-osasto edellisen yhteyteen pohjoispuolelle arkkitehti Heimo Kautosen piirustusten mukaan.

Jälkimmäisen vaiheen korkeus johtuu ahtaasta sijoituspaikasta, jonka vuoksi päädyttiin epätavalliseen prosessitekniikkaan: pesurit sijoitettiin valkaisutornien yläpuolelle ns. ylätasosovelluksena. (Kantonen 2002.) Pystylinjaa vahvistavat lasitiili-ikkunat. Niillä tavoiteltiin aikanaan katedraalimaista tunnelmaa, joka tavallaan edelleen välittyy.

6. Paperitehdas

Paperitehdas on Mäntän kerroksellisin rakennuskokonaisuus. Lisäksi erityisesti sen pohjoispuolen seinät muodostavat teollisen kiintopisteen maisemassa.

G.A. Serlachius laajensi vuonna 1868 perustamansa puuhiomon paperitehtaaksi vuonna 1881. Tulipalon tuhottua alkuperäisen paperitehtaan uusi tehdas rakennettiin samalle paikalle tiilestä vuonna 1890. Tämän ajan rakenteita on rakennuskokonaisuudesta edelleen löydettävissä. Tehdasta on laajennettu orgaanisesti jokaisena vuosikymmenenä 1890-luvulta 1970-luvulle asti. Arkkitehtisuunnittelijoina 1900-luvun alussa olivat Valter Thomé (1914) ja W.G. Palmqvist (1920-luku). (Hedman, 1995).

7. Entinen valimo

Entinen valimo sijaitsee Mäntän kirkkokuiston vieressä ja sillä on taajamakuvallista ja historiallista arvoa.

Rakennuksen on suunnitellut Heimo Kautonen ja se on rakennettu vuosina 1945-47. Konepajassa on valmistettu sotakorvaustilauksia ja alun perin tehtaan konehuoltoa palvelevasta pajasta varsinkin puolustusvoimat ovat tehneet suuria tilauksia. Kohteella on siis myös historiallista arvoa. (Kanttonen 2002).

Julkisivujen ikkuna-aukotuksista itä- ja pohjoispuolet ovat likimain ennallaan, mutta muiden ilmansuuntien ikkuna-aukot ovat muuratut umpeen.

8. Entinen Mäntän mylly

Kantonen (2002) luokittelee myllyn merkittäväksi yhtymän rakennuserinnöksi. Rakennusta on laajennettu useassa vaiheessa ja viime vuosina sitä on korjattu vahvasti, mutta maisemallisesti sillä on edelleen merkitystä. Myös sen säilynyt yhteys veteen nostaa sen maisemallista arvoa.

G.A. Serlachius Oy:n Mäntän mylly valmistui vuonna 1920. Se on arkkitehti W.G. Palmqvistin suunnittelema. Tyyliltään mylly on 1920-luvun klassismia.

Aiemmin Mäntänkoskessa oli toiminut vesimylly. Vesivoima tarvittiin kuitenkin teollisuuden käyttöön. Rakennuttamalla oman sähkömyllyn Keurusselän rannalle G.A. Serlachius Oy vapautti vesivoiman tehtaiden käyttöön ja päätös sopi yhteen myös yhtiön omavaraisuuteen tähtäävän elinkeinopolitiikan kanssa (Aho, 1995; Hedman, 1997).

Myllyn toiminta lopetettiin vuonna 1982. Tällä hetkellä se toimii myymälätilana.

9. Entinen puutarhamyymälä

Tiilinen puutarhan myymälärakennus on rakennettu 1944. Myymälä on viereisen Hyasintin kanssa irrallisia jäänteitä G.A. Serlachius Oy:n laajasta puutarhatoiminnasta. 1940-luvulla puutarha myi kukkia Oulua myöten. Puutarhan kasvihuoneita on purettu vuosina 1960 ja 1982 (Aho, 1995). Purettujen kasvihuoneiden jäljet ovat nähtävissä tiiliseinässä. Kauppapuutarha lopetti toimintansa 1990-luvulla. Rakennuksen tilat muutettiin paloaseman käyttöön vuonna 1995. (Halonen 2003.) Nykykunto ei ole kovin hyvä.

10. Hyasintti

Hyasintti-rakennus valmistui G.A. Serlachius Oy:n maatalousosaston konttoriksi vuonna 1962. Rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Heimo Kautonen. Sen käyttö on muuttunut ensin puutarhurin asunnoksi, sitten paperikaupaksi ja paperikaupasta uudelleen asunnoksi. Rakennusta voidaan myös tulevaisuudessa korjata normaaliin tapaan rakennuksen omaleimeisuus ja detالjiikka säilyttäen. (Aho, 1995).

11. Ahola

Rakennukselle on tehty perusteellinen korjaus vuonna 1975. Entinen puutarhurin asunto on kuitenkin tärkein muistuma yhtiön kauppapuutarhan toiminnasta ja rakennushistoriallisesti kiinnostava.

Ahola valmistui vuonna 1938 puutarhurin asunnoksi. Sen on suunnitellut arkkitehti Jarl Eklund, jonka tunnetumpia rakennuksia Mäntässä ovat Joenniemi, Honkahovi ja Silva. Yhtymän johtajien palatsimaiset rakennukset Honkahovi ja Silva sijaitsivat läheisessä hongikossa. (Kantonen 2002), (Aho, 1995).

12. Valkoinen talo, Gustaf-museo, entinen yhtiön pääkonttori

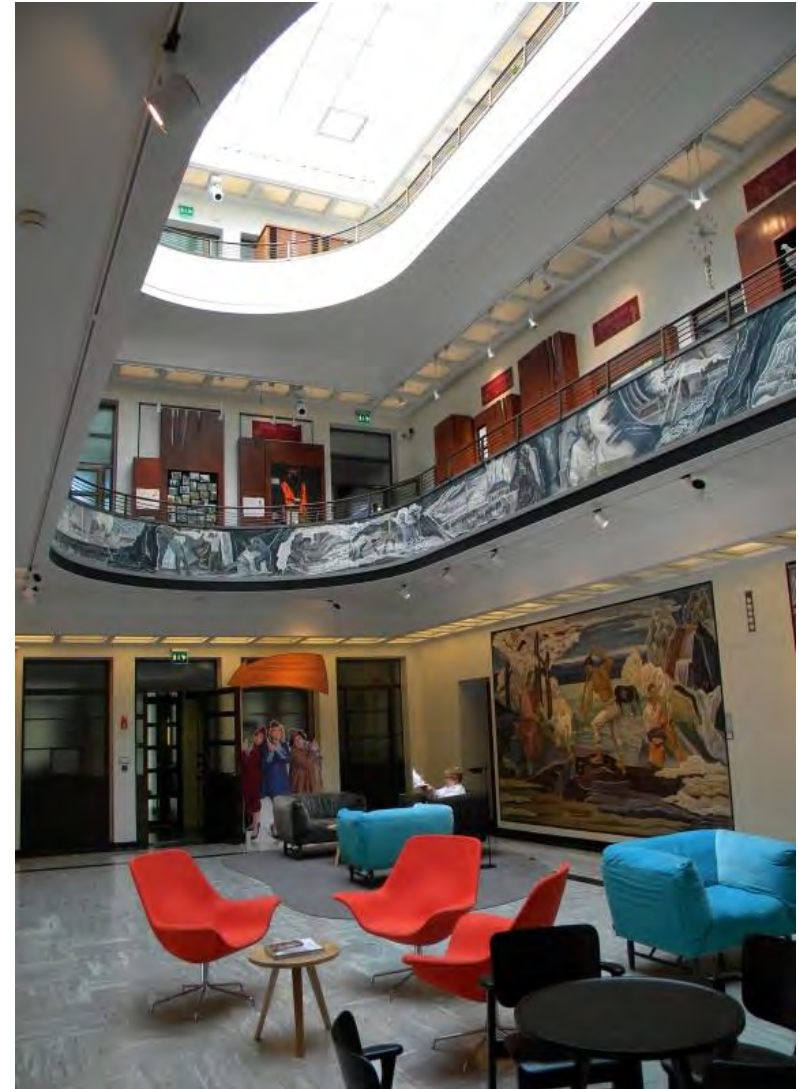
Entinen yhtiön pääkonttori on valtakunnallisesti arvokas kohde. Se on rakennustaiteellisesti, teollisuushistoriallisesti ja maisemallisesti merkittävä kohde. Rakennustaiteellisesti se edustaa 1930-luvun modernismia (Hedman, 1997).

G.A. Serlachius yhtiön pääkonttori on rakennettu vuonna 1934 arkkitehtikilpailun perusteella ja sen ovat suunnitelleet Valter ja Bertel Jung. Rakennus toimi G.A. Serlachius yhtiön pääkonttorina vuoteen 1986.

Vuonna 2000 Gösta Serlachiuksen taidesäätiö osti G.A. Serlachius Oy:n entisen pääkonttorirakennuksen, josta päätettiin tehdä kulttuurihistoriallinen museo esittelemään metsäteollisuuden, G.A. Serlachius Osakeyhtiön ja Mäntän historiaa. Museo avattiin yleisölle vuonna 2003.

Tarja Hedmanin huolellinen inventointi vuonna 1997 (s.40-58) kuvaa rakennuksen arvoja hyvin. Rakennus on tämän jälkeen muutettu museokäyttöön, mutta rakennustoimenpiteet ja uudistukset sopivat kokonaisuuden henkeen. Uudet osat erottuvat vanhasta, mikä mahdollistaa rakennuksen lukemisen. Uusien osien viimeistelyn taso on korkealaatuinen ja ne on sopeutettu arvokkaaseen vanhaan miljööseen. Esimerkkinä mainittakoon, että ikkunoita on uusittu, mutta niissä on kuitenkin käytetty puisia puitteita. Rakennus edustaa Hedmanin mukaan 1930-luvun modernismia. Sisustuksessa on art decon vaikutteita. Rakennuksen seinämaalaukset on tehnyt kuvataiteilija Lennart Segerstråle.

13. Honkahovi pihapiireineen

Arkkitehti Jarl Eklundin suunnittelema toimitusjohtajan virkasunto Honkahovi valmistui vuonna 1939. Rakennukset edustavat funktionalistista tyyliä. Rakennukseen liittyy myös Eklundin suunnittelema huoltorakennus vuodelta 1939. Tiiliset rakennukset ovat valkoisiksi rapatut. (Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1992). Honkahovi toimii nykyisin taidenäyttely- ja majoitustilana.

Kantonen (2002) kuvaa aluetta osuvasti: **”Silva ja yksityisenä taide-** näyttelytilana toimiva Honkahovi ovat funktionalistisen kauden asuntoarkkitehtuuria edustaen sosiaaliselta kannalta katsoen paikkakunnan korkeinta asumistasoa. Kahden pihapiirin muodostama elitistinen kokonaisuus haakee vertaistaan 1930-luvun **asuntorakentamisessa.”**

Rakennus pihapiireineen on edustava ja hyvin säilynyt esimerkki aikansa arkkitehtuurista.

Kuva 13. Honkahovi sisäänkäynnin puolelta.

Kuva 14. Huoltorakennus.

14. Silva

Silva edustaa tehdasyhdyskuntien rakennuskannassa tehtaan johtajiston asuinrakentamista. Tyypillistä on puistomainen ympäristö ja sijoittuminen kohtuullisen lähelle tehdasta. Rakennuksella on paikallishistoriallista ja maisemallista merkitystä. (Hedman, 1997).

Tehtaiden isännöitsijän asuinrakennus Silva valmistui vuotta myöhemmin kuin Honkahovi, vuonna 1940. Tiilliset rakennukset ovat valkoisiksi rapatut. Jan Ekelund on suunnitellut myös Silvan. (Hedman, 1997).

Rakennus ympäristöineen on edustava ja hyvin säilynyt esimerkki aikansa arkkitehtuurista.

15. G.A. Serlachiuksen muistomerkki

Emil Wikströmin suunnittelema G.A. Serlachiuksen muistomerkki vuodelta 1921 ei ole varsinainen rakennuskohde. Alunperin muistomerkki on sijainnut aivan Tehtaankadun varrella. Nykyiselle paikalleen muistomerkki on siirretty vuonna 1958.

Tehtaankadun eteläpuolella sijaitseva tehtaankadun laajennosten alle jäänyt Mäntän linna, jossa sekä G.A. Serlachius että Gösta Serlachius ovat asuneet.

Tehdasosastojen laajentuessa Tehtaankatua on linjattu lähemmäs muistomerkkiä. Muistomerkkin rauhallinen ja maisemallisesti kaunis ympäristö korostaa sen näytävyyttä.

16. Mäntän klubi

Mäntän Klubi on valtakunnallisesti arvokas kohde. Se on merkittävä rakennus paitsi teollisuushistoriallisesti ja maisemallisesti myös rakennustaiteellisesti edustaen varhaista 1920-luvun klassismia (Hedman, 1997). Kerhotalo ja naapuruston virkailijatalot muodostavat arvokkaan kulttuuriympäristön. Klubirakennus on entisen pääkonttorin ohella Mäntän näkyvimpiä rakennuksia.

G.A. Serlachius Oy rakennutti klubin virkailijoittensa ja toimihenkilöittensä ajanvieton ja yhdistystoiminnan puitteiksi, sekä majoitushuoneiksi yhtiön vieraille. Arkkitehtipiirustukset tilattiin Valter ja Ivar Thomélta, jotka laativat ne vuosina 1916-1917. Rakennuksen yleishahmo ulkoa on näiden piirustusten mukainen. Veljekset saivat surmansa sisällissodan aikana, minkä vuoksi arkkitehti W.G. Palmqvist päätyi viimeistelemään suunnitelmat. Klubi valmistui vuonna 1920. Erityisesti sisätiloissa näkyy W.G. Palmqvistin kädenjälki. (Hedman 1995, s. 1-22.)

Sisätiloissa on tehty useaan otteeseen muutokorjauksia ja pintamateriaaleja on uusittu. Ikkunat ja tiilikate uusittiin 1990-luvulla. Klubilla on nykyisin ravintola ja hotelli.

Kantosen inventoinnin (2002) perusteella entistä Klubirakennusta voisi esittää valtakunnallisesti arvokkaaksi kohteeksi. Se on varhaisena ja korkeatasoisena toteutuksena erityisasemassa verrattessa Suomessa kaupunkien ulkopuolelle rakennettuihin seurahuoneisiin ja tehtaankerhoihin.

17. Kulmala pihapiireineen

Kulmala on Valter Thomén suunnittelema yhden perheen asuinrakennus vuodelta 1904. Se kuuluu G.A. Serlachius Oy:n rakennuttamiin Mäntän Asemakulman toimihenkilöasuntoihin. Säilyneistä toimihenkilöasunnoista se on vanhin. Pihapiirissä on samanikäinen talousrakennus, joka seuraa muun muassa katotomudoiltaan asuinrakennuksen arkkitehtuuria. Tyyliltään rakennus on jugendia. (Hedman 1995, s. 26-34.)

Tarja Hedmanin (1995) mukaan Kulmala on erittäin hyvin alkuperäisessä asussaan säilynyt, myös sisätilojen ja huonejaon osalta. Myös vuonna 2013 rakennus on pintamateriaaleiltaan hienosti säilynyt ja sitä on kunnostettu rakennuksen arvot huomioiden. Myös piharakennus on säilynyt.

18. Kiusala

Kiusala kuuluu Mäntän Asemakulman toimihenkilöasuntoihin, jotka G.A. Serlachius Oy on rakennuttanut. Vuonna 1910 rakennetun, kahdelle perheelle tarkoitetun asuinrakennuksen on suunnitellut Valter Thomé. Tyyliltään rakennus on jugendklassismia. (Hedman 1995, s. 20-25)

Rakennus on ulkoasultaan hyvin säilynyt ja se on tärkeä osa ympäröivää asemankulman rakennettua ympäristöä.

19. Kuusela pihapiireineen

Kuusela on arkkitehti Valter Thomén suunnittelema toimihenkilöasunto. Kahdelle ylemmälle toimihenkilöperheelle suunniteltu rakennus valmistui vuonna 1915. Kuusela on puolitoistakerroksinen, taitekattoinen ja peiterimavuorattu hirsirakennus. Rakennustyyli on jälkijugendia. Kookas talousrakennus on samalta ajalta kuin päärakennus. (Hedman 1995, s.35-45)

Huolimatta korjauksista rakennus edustaa aikaansa ja kuuluu asemankulman rakennettuun kokonaisuuteen.

20. Punatulkku

Punatulkun on suunnitellut arkkitehti W.G. Palmqvist ja se on valmistunut vuonna 1916. Rakennus kuuluu G.A. Serlachius Oy:n rakennuttamiin ylimpien toimihenkilöiden rakennuksiin, ja se on rakennettu kahden perheen kodiksi. Rakennustyyli on jugendklassismia. (Hedman 1994-1995, s.56-65)

Rakennusta on korjattu useaan otteeseen, mutta se on säilyttänyt rakennustaiteelliset arvonsa.

21. Peltola

G.A. Serlachius Oy:n rakennuttamiin virkailija- ja toimihenkilö-rakennuksiin kuuluvan Peuralan on suunnitellut W.G. Palmqvist ja se on rakennettu vuonna 1916 ylempien toimihenkilöiden kahden perheen asunnoksi. (Hedman 1995, s. 44-51.)

Rakennuksessa on tehty jonkin verran muutoksia alkuperäiseen, kuten katemateriaalin muuttaminen pärestä tiilikatteeksi, mutta rakennustaiteellinen kokonaisuus ei ole kärsinyt. Rakennus edustaa jugendklassismia.

22. Riihikallio (Riihimäki)

Riihikallio kuuluu G.A. Serlachius Oy:n rakennuttamiin Mäntän Asemakulman virkailija- ja toimihenkilöasuntoihin. W.G. Palmqvistin yhdelle ylempälle toimihenkilöperheelle suunnittelema asuinrakennus rakennettiin vuonna 1916. Se on myös esitelty vuoden 1917 Ensimmäisessä yleisessä asuntorakennuskonferenssissa esimerkkinä yhtiöiden asuntorakennustoiminnasta. Rakennustyylillä on jugendklassismia. (Hedman 1995, s. 66-74.)

Rakennus on näkyvä maamerkki ja se on hienosti säilynyt.

23. Haapala

Haapala kuuluu G.A. Serlachius Oy:n rakennuttamiin Mäntän Asemakulman toimihenkilöasuntoihin. Arkkitehti W.G. Palmqvist suunnitteli tämän kahden perheen asuinrakennuksen ja se rakennettiin vuonna 1927. Kohde on tyyliltään 1920-luvun klassismia. (Hedman 1995, s. 16-19)

Tarja Hedman on tiivistänyt asemakulman rakennusinventoinnissa (1995) kohteen kulttuurihistorialliset arvot seuraavasti: **”Haapala ja viereinen Peurala ovat tyyppinsä viimeiset jäljellä** olevat kahdenperheen asuintalot. Kulttuurihistoriallisesti ne edustavat teollisuusyhtiöiden vuosisadan alussa rakennuttamaa asuntokantaa. Haapala on säilynyt huonejaoltaan alkuperäisenä ja siinä on vielä jäljellä kaakeliuunit sekä ylä- että alakerran kamareissa. Haapala kuuluu Asemankulman rakennettuun **konaisuuteen.**”

Vuonna 1995 rakennus oli joitain vuosia ollut tyhjillään. Anna-Maria Heikkilä on tehnyt Haapalasta korjaussuunnitelman opinnäytetyönään vuonna 1998. Tämän jälkeen rakennusta on kunnostettu. Rakennuksen hirsiseinät on peitetty laudoituksella jossain varhaisemmassa vaiheessa.

24. Peurala

Kahdelle perheelle tarkoitetun Peuralan on suunnitellut arkkitehti W.G. Palmqvist. Se on valmistunut 1928. Peurala kuuluu G.A. Serlachius Oy:n rakennuttamiin Mäntän Asemankulman toimihenkilöasuntoihin. Peurala on puolitoistakerroksinen, satulakattoinen ja peiterimoitettu hirsirakennus. Vuonna 1995 se oli vielä huonejaoltaan alkuperäinen. Rakennusta on kunnostettu tämän jälkeen ja ainakin katto on uusittu. Alkuperäistä hirsipintaa ei ole peitetty kuten viereisessä Haapalassa. Tyyliltään rakennus on 1920-luvun klassismia. (Hedman 1995, s. 52-55)

25. Entinen posti ja poliisi

Talo on rakennettu Mäntän ensimmäiseksi valtion virastotaloksi. Se on Väinö Toivion suunnittelema ja valmistunut vuonna 1934. Tyyliiltään rakennus on funktionalismia. Kaksikerroksisen rakennuksen alakerrassa toimi poliisiasema ja posti. Yläkerrassa oli asuntoja. Postille rakennettiin lastauslaituri vuonna 1972. Lastauslaituri katettiin vuonna 1975.

Mäntän uusi valtion virastotalo valmistui vuonna 1977, jolloin vanha virastotalo muutettiin nuorisotaloksi. (Aho, 1995).

Kuva 15. Näkymä Asemakadulta. Etualan kellertävä rakennus on entinen posti ja poliisi, taaempana näkyvät entinen osuusliike Seppo ja Pilvilinna.

26. Seppo

Seppona ja Aseman Seppona tunnettu rakennus on valmistunut 1936 Mäntän ensimmäiseksi SOK:laiseksi kaupaksi. Alakerta toimii edelleen liiketilana, yläkerrassa on asunto. Asemakadun varren rapattuja rakennuksia voitaneen pitää puutalovaltaisen tehdaskylän ensimmäisenä askeleena kohti nykyisenlaista kaupunkitaajamaa. (Kantonen 2002.)

Rakennuksen arvot löytyvät suhteesta kadun varren muihin funktionalistisiin rakennuksiin samalta rakennuskaudelta. Rakennus on osa arvokasta kokonaisuutta, mutta myös itsessään arvokas osa osuuskauppaliikkeen liikerakennusten kehitystä ja SOK:n suosimaa funktionalismia.

27. Pilvilinna

Mäntän ensimmäinen kerrostalo Pilvilinna valmistui vuonna 1936. G.A. Serlachius Oy:n työsuhdetalo yhtiön virkailijoille rakennettiin helpottamaan asuntopulaa Mäntässä. Alimmassa kerroksessa on liiketiloja, neljässä ylemmässä kerroksessa on asuinhuoneistoja. Pilvilinnan on suunnitellut Jarl Eklund. (Aho, 1995). Rakennus liittyy kiinteästi Asemakadun muihin funktionalistisiin rakennuksiin ja sillä on maisemallista arvoa. Julkisivun rappaus on kärsinyt ja kaipaisi kunnostusta.

28. Mäntylinna, Postikatu 13

Mäntylinna on valmistunut vuonna 1951 tehtaan työläisten asunnoiksi. Rakennuksen ulkoasu on säilynyt alkuperäistä vastaavassa asussa.

Rakennus on osa Asemankulman kokonaisuutta ja kertoo tehtaan työväen asuinolojen muutoksesta 1900-luvun puolivälin jälkeen Koivulinna ja Haapalinnan kanssa.

29. Koivulinna, Postikatu 14

Mäntän Klubin vieressä sijaitseva Koivulinna on valmistunut vuonna 1956. Talo rakennettiin tehtaan työläisten asunnoiksi. Rakennuksen ulkoasu on säilynyt alkuperäistä vastaavassa asussa.

Rakennus on osa Asemankulman kokonaisuutta ja kertoo tehtaan työväen asuinolojen muutoksesta 1900-luvun puolivälin jälkeen Mäntylinnan ja Haapalinnan kanssa.

30. Haapalinna, Postikatu 11

Haapalinna on valmistunut 1966 tehtaan työläisten asunnoiksi. Ulkoasu on pysynyt alkuperäistä vastaavana.

Rakennus on osa Asemankulman kokonaisuutta ja kertoo tehtaan työväen asuinolojen muutoksesta 1900-luvun puolivälin jälkeen Mäntylinnan ja Koivulinnan kanssa.

31. Lampilinna

Heimo Kautosen suunnittelema Lampilinna on rakennettu 1948-50 G.A. Serlachius Oy:n virkailijoille helpottamaan Mäntässä vallinnutta asuntopulaa. Rakennus on kaksikerroksinen rivitalo, jossa on 6 suurehkoa ja yksi pienempi asunto. (Aho, 1995). Rakennus on hyvässä kunnossa ja säilynyt pääpiirteisään alkuperäisessä asussaan.

32. Varala

Varala on rakennettu vuonna 1910 G.A. Serlachius Oy:n työntekijöiden vuokra-asuntolaksi. Se on suunniteltu G.A. Serlachius Oy:n rakennusosastolla. Rakennuksessa oli kuusi erikokoista huoneistoa. Sisällissodan aikana rakennus toimi Mäntän vartiokomppanian esikuntana ja vankien säilytyspaikkana. Rakennusta on korjattu useaan otteeseen. (Aho, 1995). Rakennuksessa on kuitenkin hienosti säilyneitä yksityiskohtia ja se on maisemallisesti keskeisellä paikalla kirkon ja tehdaskompleksin välissä.

33. Aleksanterinlinna

Apteekkari Ivar Aschanin rakennuttama Mäntän ensimmäinen apteekkirakennus on vuodelta 1907. Rakennus on Mäntän keskustan vanhin yhä pystyssä oleva rakennus. Sen on piirtänyt arkkitehti Valter Thomen. Alkuperäisessä asussaan monimuotoinen rakennus edusti paanuvuorauksineen lähinnä kansallisromanttista tyyliä. 1950-luvulla rakennus muutettiin toimistotiloiksi ja ulkoasua yksinkertaistettiin. Vuonna 1989 rakennus peruskorjattiin ravintola- ym. palvelutiloiksi. (Aho 1995).

Nykyisin Aleksanterinlinnassa toimii taiteilijaresidenssi ja sen ulkoarkkitehtuuri puupaanuineen on hyvin säilynyt. Ikkunat ovat kuitenkin uusitut. Rakennus on maisemallisesti keskeisellä paikalla Gustaf-museon vieressä.

34. Tennispaviljonki

Arkkitehti Heimo Kautosen suunnittelema ja vuonna 1951 valmistunut Tennispaviljonki on osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä. Vastaavanlaisia jylhiä tennispalatsia on vain muutamia Suomessa. Tennispaviljonki edustaa ajan hengen mukaista patruunakulttuuria. Tennispaviljonki oli tarkoitettu vain yhtiön johtajien ja virkailijoiden käyttöön. Tavallisen työläisen elämästä tennis oli varsin kaukana 1950-luvulla.

Jälleenrakennuskauden ihmisläheinen arkkitehtuuri ja Serlachius-yhtiön ylimmän johdon huvittelutarkoitus vertautuvat esim. arkkitehti Aarne Ervin suunnitteleman Oulujoen varren Pyhäkosken (1941–60) Leppiniemen voimalaitosalueen vierasmajan ulkoisesti hillittyyn arkkitehtuuriin, mutta juhlavaan ja hierarkiaa korostavaan käyttötarkoitukseen. Leppiniemi ja Pyhäkoski ovat osa Oulujoen voimalaitoksiin liittyvää RKY-aluetta.

Tenniskentät paviljongin ympärillä ovat edelleen tenniskenttinä ja käytössä. Itse paviljonkirakennus on hienosti säilynyt myös ulkoisilta yksityiskohdiltaan.

35. Entinen virkailijasauna

G.A. Serlachius Oy:n rakennuttama virkailijasauna valmistui vuonna 1950 arkkitehti Heimo Kautosen piirustusten mukaan. Rakennukseen kuului alun perin 2 saunaa pesuhuoneineen, 6 pukuhuonetta ja asunto. Rakennusta on muutettu vuonna 1975. (Aho 1995)

Rakennus on varsin hyvässä kunnossa ja siinä toimii mm. arkkitehtitoimisto. Korjaukset istuvat arkkitehtuuriin ainakin ulkoa päin. Rakennus on osa tehtaan rakennuskantaa ja Heimo Kautosen arkkitehtuuria.

36. Mäntän kirkko

Kun Mänttä vuonna 1922 erosi Vilppulan kunnasta itsenäiseksi kunnaksi ja seurakunnaksi, sitoutui G.A. Serlachius Oy rakentamaan paikkakunnalle kirkon. Mäntän kirkko rakennettiin vuosina 1927-1928 arkkitehti W.G. Palmqvistin suunnitelman pohjalta. Malliltaan Mäntän kirkko on tomillinen pitkäkirkko ja sen arkkitehtuurissa on havaittavissa pyrkimys historiallisiin kirkkomuotoihin. Kirkkoa koristavat lukuisat Hannes Autereen puuveistokset saamastuolin, alttarin ja lehterin kaiteissa. Alttaritaulu ja kuorin lasimaalaukset ovat Alvar Cawenin ja ruusuikuna Eric O.W. Ehrströmin käsialaa.

Mäntän kirkossa on jäljellä paljon alkuperäistä, kuten ikkunat, kupariset räystäspannet, luonnonkivijalka, kattotiilet ja vanhoja ulkovalaisimia. Kattotiilet ovat pääosin hyvässä kunnossa, mutta sammalkasvusto on hieman vallannut alaa.

37. Kirkkoherranvirasto

Kirkkoherranvirasto edustaa kaunista 1950-luvun jälleenrakennuskauden funktionalismia. Viraston on suunnitellut Heimo Kautonen. Rappaus on hyvässä kunnossa. Säilyneet detaljit tuovat rakennukseen luonnetta, kuten liuskekivellä päällystetty kivijalka, puiset ikkunanpuitteet, ovet, kaidedetaljit. Laajenukselta vaikuttavassa 1-kerroksisessa osassa on myös puiset ikkunanpuitteet ja hyväkuntoinen tiilikate. Rakennus on tyypillinen ja korkeatasoinen aikakautensa arkkitehtuurin edustaja.

38. Entisen osuusliike Männyn liikekortteli

Päämyymälän ensimmäinen kaksikerroksinen valkeaksi rapattu osa valmistui vuonna 1924. Alakerta oli myymälä- ja konttoritiloina ja yläkerta toimihenkilöiden asuntoina. Vuonna 1936 rakennusta laajennettiin alkuperäisten suunnitelmien mukaan. Vuonna 1958 valmistui kaksikerroksinen hotelliravintola. Se suunniteltiin Kulutusosuuskuntien Keskusliiton arkkitehtiosastolla. Valmistuessaan kokonaisuus oli Mäntän suurin liikekeskus. (Antikainen 2015).

1980-luvulla osuusliikkeen toiminnot siirtyivät Seppälän puistotielle. Hotelliravintolan tiloissa toimii edelleen hotelli ja ravintola.

Rakennuksella on historiallista arvoa, sillä se oli pitkään kauppalan ylivoimaisesti suurin liikerakennus. Kokonaisuudessaan korttelin kerroksellinen rakennuskanta kertoo osuusliikkeen toiminnasta ja kaupan kehityksestä Mäntässä. Kortteli sijaitsee maisemallisesti keskeisellä paikalla kirkon ja Gustaf-museon vieressä.

39. Mäntän Paloasema

Paloaseman on suunnitellut G.A. Serlachius Oy:n toimeksiantajasta arkkitehti Heimo Kautonen ja se on valmistunut 1962 (Halonen 2003). Paloaseman itäpuolella on tehdasalue ja Pohjoispuolella Kirkonpellon vuokratalot. Länsilaidalla on avoin niitty, jonka yli aukeaa pitkä näkymä Honkahoviin.

40. Mäntän rautatieasema

Mäntän tehtaiden tuotannon lisääntyessä kapearaiteisen radan kapasiteetti ei enää riittänyt. G.A. Serlachius Oy teki vuonna 1919 valtioneuvostolle aloitteen radan rakentamisesta normaalariteiseksi. Normaalariteistä rataa päästiin rakentamaan kuitenkin vasta 1920-lvuun lopulla. Yhtiön intresseissä oli radan jatkuminen Mäntästä Jämsään ja tämän takia rata linjattiin Virtasalmen yli ja asema ja ratapiha rakennettiin salmen itäpuolelle. Mänttä-Vilppula -rata avattiin tavaraliikenteelle 1.1.1929 ja henkilöliikenteelle 1.9.1929

Asemarakennus on vuodelta 1942. Se on suunniteltu VR:n rakennusosastolla.

41. Entinen veturitalli

Tiilinen veturitalli on valmistunut vuonna 1948. Se muodostaa parin viereisen myllyn kanssa. Veturitallin on suunnitellut Heimo Kautonen.

Veturitallissa toimii ravintola ja sen sisäpuoli onkin modernisoitu vanhat rakenteet huomioiden. Talli sijaitsee maisemallisesti merkittävässä kohdassa vesistön vieressä. Rakennuksen muoto ja materiaalit kertovat rautatiehen liittyvästä historiasta, mikä tekee kohteesta paikallisesti merkittävän.

MB Joenniemen kartano (akv101)

Nykyinen taidemuseo ympäristöineen kuvastaa historiallisia, henkilöhistoriallisia ja maisemallisia arvoja restauroidun puiston ympäröimänä. Gösta Serlachiuksen asuintalokseen rakennuttama Joenniemen kartano on arkkitehti Jarl Ekelundin suunnittelema. Kartano on toiminut taidemuseona vuodesta 1945 alkaen. Joenniemeä on kehitetty 1980-luvulta alkaen taidemuseona.

Koskelan tila myytiin G.A. Serlachius Oy:lle vuonna 1908. Samalla Gösta Serlachius osti Joenniemen torpan yksityiskäyttöön. Vuodesta 1927 alkaen Joenniemi toimi maatalouden mallitilana, joka esitteli lähiseutujen tilallisille uusia menetelmiä ja lajikkeita. Lisäksi tila oli merkittävä LSK karjan siitoskeskus.

1930-luvulla Gösta Serlachius rakennutti Joenniemeen kartanon asuintalokseen. Samalla suunniteltiin kartanolle puutarha. Puutarhataide kuului 1920- ja 1930-luvuilla keskeisesti kartanokulttuuriimme. Niinpä myös Gösta Serlachius halusi ajan hengen mukaisen edustavan puutarhan korostamaan Joenniemen kartanon arvokkuutta. Suunnitelmissa korostui geometrisen puutarhasommitelman keskeinen merkitys kookkaan kartanorakennuksen liittämiseksi järvimaisemaan. Suunnittelijaksi hän valitsi silloisen johtavan puutarha-arkkitehdin Paul Olssonin, jonka tunnetuin kohde on Kultarannan puutarha.

Ensimmäinen luonnos vuodelta 1932 oli lähes ankaran symmetrinen kokonaissommitelma. Vuonna 1936 Olsson laati uuden suunnitelman, jonka käytävien linjauksessa näkyi funktionalismin tuomaa vapaamuotoisuutta. Tämä suunnitelma oli sittemmin toteutuksen pohjana yhdessä rakennuksen arkkitehti Ekelundin vuonna 1934 signeeraaman suunnitelman kanssa.

Sodanjälkeinen hyöty- ja tarkoituksenmukaisuusajattelu johti siihen, että kartanoiden puutarhataiteen perintöä ei enää entisessä määrin arvostettu. Joenniemen kartanostakin hävisi päärakennuksen arkkitehtuuria korostava puutarhasommitelma. Järven puoleinen rinne muutettiin taimistoksi, ja vähitellen myös käytävät nurmettuivat ja istutuksien kukkivat lajit korvattiin pensaille.

Kartanon puisto kunnostettiin 1996–97 mittavana hankkeena, johon saatiin mm. EU-rahoitusta. Suunnittelusta vastasi maisema-arkkitehti Gretel Hemgård. Tavoitteena oli palauttaa puistoon sen alkuajan tärkeimmät piirteet, kuten päärakennuksen ja rannan väliin alkuperäinen kahden käytävän ja istutuksien symmetrinen sommitelma. Istutuksiin palautettiin alkuperäislajistoa, kuten syysleimuja, jaloangervoja, japaninkuunliljoja, tarhapioneja sekä tuhansia sipulikasveja. Lisäksi puistoon istutettiin toistatuhatta pensasta.

Puistoon on sijoitettu kuvanveistäjä Wäinö Aaltosen Leikkivä nuorukainen -veistos (n.1929–30) ja kuvanveistäjä Jussi Mäntysen Hirvi-veistos (1936).

Vuonna 2014 valmistui taidemuseon laajennus Göstan paviljonki, joka moninkertaisti museon tilat. Samalla avattiin uusi silta Taavetin saareen.

42. Joenniemen kartano

Vuorineuvos Gösta Serlachiuksen ja hänen perheensä asunnoksi rakennettu Joenniemen kartano valmistui vuonna 1935. Arkkitehti Jarl Eklundin (1876 - 1962) piirtämässä rakennuksessa on erilaisia tyylihistoriallisia elementtejä. Ulkoisesti tiilipintainen rakennus edustaa historiallista kartanoarkkitehtuuria korkeine hollantilaiskattoineen. Sisätilat edustavat puolestaan 1930-luvun funktionalismia, joka tulee ilmi mm. selkeissä pohja- ja tilaratkaisuissa. (Aho, 1995).

Isäntäparin rakkaus taiteeseen näkyy rakennuksen monissa yksityiskohdissa. Taidemaalari Lennart Segerstråle (1892–1975) maalasi kartanon kirjaston kattoon freskon Kirjallisuuden synty, kuvanveistäjä Hannes Autereen (1888–1967) veistokset koristavat ikkunapuitteita, ulko-ovea ja viinitupaa ja taidemaalari Irina Bäcksbackan (1919–) freskot viinituvan seinä.

Vuorineuvos Serlachiuksen mittava taidekokoelma oli esillä lähinnä kartanon ensimmäisessä kerroksessa, joka toimi kodin edustustilana. Sinne oli sijoitettu isäntäparin työhuoneet, ruokasali, kirjasto ja juhlasali.

Joenniemen kartanosta tuli taidemuseo vuonna 1945, jolloin näyttelytiloiksi otettiin aluksi kolme alakerran salia ja vähitellen koko alakerta. Vuorineuvoksetaren muutettua pois yläkerta toimi G.A. Serlachius Oy:n vieraiden majoitustilana vuoteen 1983, jonka jälkeen rakennus restauroitiin kokonaisuudessaan taidemuseon käyttöön.

Vuonna 2014 valmistui taidemuseon modernia puuarkkitehtuuria edustava laajennus. Laajennuksesta järjestettiin kansainvälinen suunnittelukilpailu, jonka voittaja, espanjalainen MX-SI architectural studio, suunnitteli laajennuksen.

43. Auteren tupa

Kartanon alueella sijaitsee myös arkkitehti W.G. Palmqvistin (1882–1964) suunnittelema, vuonna 1928 valmistunut pehtorin talo (eli Auteren tupa), jossa toimii kahvila-ravintola Autereen tupa. Rakennus on saanut nimensä kuvanveistäjä Hannes Autereen mukaan. Sen kuistin monumentaaliset pylväät ovat Autereen käsialaa. Hieman sivummalla on muonamiehen mökki. (Aho, 1995).

MC Seppälän tila (akm100:)

Seppälän rakennusryhmä on edustava esimerkki teollisuuden panostuksesta maatalouden harjoittamiseen 1920- ja 1930-luvuilla. Tila muodostaa maakunnallisesti merkittävän kokonaisuuden niin rakennushistoriansa kuin miljöönsäkin puolesta. Samalla se kertoo teollisuushistoriasta sekä liittyy henkilöhistoriallisesti Gösta Serlachiuksen kiinnostukseen maatalouden kehittämisestä. (Hedman, 1997).

G.A. Serlachiuksen poika Axel Ernst Serlachius osti Seppälän tilan vuonna 1895. Hän harjoitti tilalla maataloutta vuoteen 1912 asti, jolloin tila myytiin konkurssihuutokaupassa G.A. Serlachius Oy:lle. Seppälän tilasta kehitettiin yhtiön maatalouden keskusta. Seppälän kanssa yhteisviljelyssä olivat Mäntän, Koskelan ja Pättiniemen tilat. Yhtiön lehmät keskitettiin Seppälään, kauempana sijaitsevilla tiloilla keskityttiin rehuviljan viljelyyn. Tilan maito myytiin Mäntässä yhtiön työntekijöille huomattavan halvalla. Tilan sian- ja naudanlihan tuotanto oli niin suurta, että tilan yhteyteen perustettiin teurastamo ja makkaraliike. Tilan toiminta lisäsi huomattavasti G.A. Serlachius Oy:n omavaraisuutta. 1960 - ja 70-luvuilla yhtiö luopui eläinten pidosta.

Seppälän rakennusryhmän ympärillä avautuva peltomaisema on ollut viljeltyä jo 1700-luvulta asti. Nykyisin se on pääasiassa hevosten laitumena. Kuusikuja erottaa tilan pihapiirin itäpuolella olevasta omakotialueesta. Nykyisin Seppälän entisen navetan tiloissa toimii Mäntän Ratsastajat ry:n ratsastuskoulu.

Maatalouden tuotantorakennusten lisäksi tilalla sijaitsivat työntekijöiden asuinrakennukset ja niitä ympäröivät puutarhat, kasvimaat ja taimistot.

44. Karjakartano

Upea tiilinen karjakartano on arkkitehti W.G. Palmqvistin suunnittelema ja se valmistui vuonna 1922. Tyyliiltään karjakartano on 1920-luvun klassismia. Navettaan on tehty muutoksia mm. vuoden 1959 tulipalon jälkeen. (Hedman, 1997).

Seppälän navetta ja talouspiha noudattavat hyvin aikakautensa rakentamishanteita. Navetta- ja tallirakennus vaunusuojineen muodostavat suorakaiteen muotoisen umpipihan yhdessä asuinrakennuksen kanssa. Navettarakennuksen halkaisee läpi-käytävä, jota koristaa barokkiklassinen kelloportti.

45. Seppälän kartanon päärakennus Karila

Arkkitehti Jarl Eklundin piirtämä punatiilinen päärakennus on vuodelta 1938. Se liittyy ajan funktionaaliseen tyylisuuntaan, joskin aumakatto ja symmetria kertovat klassisismien vaikutuksesta. (Aho, 1995).

46. Seppälän tilan talousrakennus

Heimo Kautosen suunnittelema talousrakennus on vuodelta 1951. (Aho, 1995).

47. Seppälän sauna

Saunan on suunnitellut W.G. Palmqvist ja se on valmistunut vuonna 1929. (Hedman, 1997)

3.6 Asutuksen kehitys Mäntässä 1900-luvun alkupuolella

MD Rusinniemi

Alueen kerroksellinen rakennuskanta kertoo Mäntän tehdasyhdyskunnan historiasta ja työläisten asuinolojen kehityksestä. Alueella on säilynyt harvinaislaatusella tavalla 1900-luvun alun vanhaa rakennuskantaa väljillä puutarhatonteilla.

Rusinniemen vanhinta rakennuskantaa oli vesistön varteen syntynyt mäkitupa-asutus 1800-luvun lopusta. Vuonna 1908 G.A. Serlachius Oy osti Koskelan tilan. Tällöin vuokramaalla olevien mäkitupienkin vuokraisäntä vaihtui yhtiöksi. Vuorineuvos Gösta Serlachiuksen suunnitelmissa rannat piti jättää puistoalueeksi ja asuntoalue tuli rakentaa puistoalueen taakse. Yhtiö pyrki vuodesta 1910 lähtien irtisanomaan maanvuokrasopimukset, mutta viimeiset vuokrasopimukset saatiin purettua vasta 1950-luvulla. (Mönkkönen III 1998, s.537). Tätä Rusinniemen vanhinta rakennuskantaa ei ole enää jäljellä.

Uusi Rusinniemi alkoi syntyä 1920-luvulla, jolloin tontteja myytiin alueen eteläosasta. Samanhenkinen rakentaminen jatkui 1950-luvulle asti. Kolmas Rusinniemen asuinrakentamisen kerros syntyi 1960- ja 70-luvuilla, jolloin tyyli ja rakennustekniikka olivat jo erilaisia. (Mönkkönen III 1998, s.538).

Rusinniemestä puuttui viemärointi pitkään. 1950-luvuilla aluetta haluttiin modernisoida. Ensin aluetta aiottiin kehittää pientaloalueena, mutta 1960-luvulla uusien suunnittelu- ja kasvuajastusten myötä alueen suunnittelussa päädyttiin voimakkaasti saneeraavaan vaihtoehtoon. Vuonna 1974 vahvistettiin Rusinniemen eteläosia koskeva asemakaava, joka salli 5-kerroksiset asuintalot. (Mönkkönen III 1998, s.537).

Alueen luonne alkoi muuttua uusien rakennusten ja vanhan rakennuskannan purkamisen myötä ajalleen tyypilliseksi kerrostaloalueeksi, mutta asukkaat nousivat puolustamaan Rusinniemen puistomaista pientaloaluetta. 1980-luvulla asukkaiden vastarinnan myötä Arkkitehtitoimisto A-Konsultit Oy alkoi suunnittelemaan uutta asemakaavaehdotusta. Vuonna 1983 alueen rakennustehokkuutta laskettiin myös rakennusliikkeen omistamalla tontilla, mikä oli varsin harvinaista. Osa vanhasta ja väljästä rakenteesta säästyivät harvinaislaatusella tavalla. (Mönkkönen III 1998, s.537).

Kuva 16. Virkamiehenkadun varren rakennuskantaa 1900-luvun alkupuoliskolta.

ME Sillanpään asuinalue ja koulu (akm102)

Sillanpään asuinalue kertoo rakennushistoriasta ja muodostaa kerroksellisen miljöön muodostaen maakunnallisesti arvokkaan miljöön. Koulukeskuksen alueella on varsin kattavasti erikäistä koululaitoksen kehittymiseen liittyvää rakennuskantaa.

Sillanpään asuinalue syntyi 1920-30 -luvuilla tehtaan toimihenkilöiden asuntoalueeksi. Vanhaa rakennuskantaa on vielä jäljellä. Alueen rakenne on täydentynyt 1940- ja 50-luvuilla. Nämä uudemmat rakennukset noudattavat samaa mittakaavaa kuin alkuperäinen rakennuskanta ja luovat alueelle kerroksellisuutta.

Sillanpääkadun länsipuoleinen lautarakenteinen rakennuskanta, ns. plastotalot, ovat vuosilta 1940–43. Kaikki kahdeksan rakennusta ovat yksityiskohtia lukuun ottamatta samanlaisia. Urheilukentän tien varrella on kaksikerroksisia toimihenkilöasuntoja vuosilta 1945–1952.

Maakunnallisesti arvokkaan miljöön rajausta käsittää myös osan Savosenmäen koulukeskuksen alueesta. Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2015 selvityksessä koko koulukeskuksen alue esitetään maakunnallisesti arvokkaana ympäristönä samoin kuin koulukeskuksen pohjoispuolinen kortteli, jossa on säilynyt Savosenmäen vanhaa rakennuskantaa.

Kuva 17. Plastotaloja Sillanpääkadun varrelta.

Kuva 18. Sillanpään asuinalue (Mönkkönen 1998, s. 544.

Kuva 19. Sillanpään vanhaa rakennuskantaa Rajakadulla.

48. Kisapirtti

Sillanpäänkadun päässä sijaitseva Heimo Kautosen suunnittelema Kisapirtti on vuodelta 1948. Rakennuksessa sijaitsi MU:n kokoustilat ja urheilukentän hoitajan asunto. (Aho, 1995).

49. Erkkilä

Sillanpäänkadun alkupäässä on kaksi kivirakenteista arkkitehti Heimo Kautosen suunnittelemaa taloa, Erkkilä ja Paavola. Talot on rakennettu vuonna 1952 ja ne ovat kadun uusimmat. (Aho, 1995).

50. Paavola

Sillanpäänkadun alkupäässä on kaksi kivirakenteista arkkitehti Heimo Kautosen suunnittelemaa taloa, Erkkilä ja Paavola. Talot on rakennettu vuonna 1952 ja ne ovat kadun uusimmat. (Aho, 1995).

51. Savosenmäen yläkoulutalo

1902 Senaatti määräsi kaikki kansakoulut kunnan hoidettaviksi ja ylläpidettäväksi. Mäntän koulujen tilannetta mutkisti tiedossa oleva päätös muodostaa Vilppulan kunta Ruoveden ja Keuruun osista, joihin myös Mänttä kuului. Vilppulan kunta muodostettiin vuonna 1912, ja tällöin Mänttä jaettiin kahteen koulupiiriin, joiden rajana oli koski. Itäisen koulupiirin koulua päästiin rakentamaan vuonna 1915 ja se valmistui 1916. Tontti oli ostettu vuonna 1912 G.A. Serlachius Oy:ltä koulua varten. Puinen koulurakennus oli varsin uudenaikainen, kellarikerroksessa oli mm. keittola. Rakennuksen on suunnitellut kansakouluihin erikoistunut arkkitehti Yrjö Sadeniemi. (Aho, 1995).

52. Savosenmäen yläkoulun opettajan asuinrakennus

Yläkoulun opettajan asuinrakennus on 1920-luvulta.

53. Savosenmäen alakoulutalo

Mäntän itsenäistyttyä Vilppulasta ryhdyttiin Mäntässä rakentamaan alakansakoulun rakennusta. Alakoulutalo valmistui 1923. Rakennuksen on suunnitellut Yrjö Sadeniemi ja se on puurakenteinen. (Aho, 1995).

54. Savosenmäen alakoulun opettajien asuinrakennus

Samaan aikaan alakoulutalon kanssa Savosenmäen koulutontille rakennettiin viiden opettajan asuntorakennus vuonna 1923. (Aho, 1995).

55. Savosenmäen koulu

Heimo Kautosen suunnittelema savosenmäen koulu (ns. kivi-koulu) on vuodelta 1956.

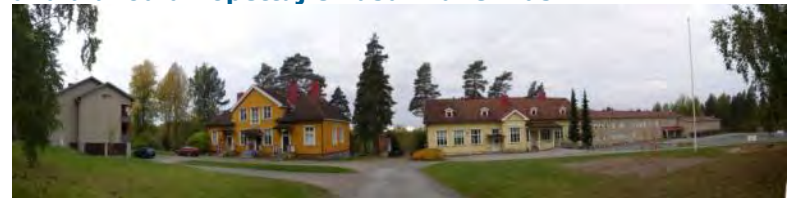
56. Savosenmäen opettaja-asuntola

Heimo Kautosen suunnittelema opettaja-asuntola on valmistunut 1956.

Kuva 20. Vasemmalla yläkoulutalo ja puun takana oikealla alakoulun opettajien asuinrakennus.

Kuva 21. Vasemmalta alkaen: opettajien asuntola, yläkoulun opettajan asuinrakennus, yläkoulutalo ja Savosenmäen koulu.

MF Savosenmäki

Savosenmäki on Mäntän vanhimpia suunniteltuja asuinalueita. Se oli toiminnoltaan monipuolinen liikekeskus 1960-luvulle asti. Autoistumisen ja 1970-luvun kaavaratkaisujen myötä alueen merkitys liikekeskuksena on hiipunut. Savosenmäellä näkyy hyvin eri aikakausien arvojen ja suunnitteluihanteiden muutoksiin liittyvä taajaman kehityskulku.

Savosenmäki on Mäntän vanhimpia asuinalueeksi suunniteltuja alueita, josta yritettiin kehittää 1890-luvulla tehtaanväen asuinalueita vuokraamalla tontteja. Tontit eivät kuitenkaan menneet kaupaksi, koska pohjoisrinnettä pidettiin huonona asuinpaikkana. 1900-luvun alussa yhtiö rakennutti alueelle työväenasuntoja vuokralle. Yhtiö muutti 1920-luvulla tonttipolitiikkaansa ja myi tontteja vuokraamisen sijasta. Samalla yhtiö rakensi alueelle lisää vuokra-asuntoja työväelle. Savosenmäkeen tuli runsaasti myös kauppiaita ja muuta liiketoimintaa ja se oli 1960-luvulle asti Mäntän toinen liikekeskus. (Mönkkönen III 1998, s.531-533).

Savosenmäestä tuli ajallisesti kerroksellinen ja toiminnoltaan monipuolinen asuinalue jo ennen sotia. Alue poikkesi huomattavasti Mäntän muista asuinalueista, jotka olivat sosiaalisesti yhtenäisempiä ja hierarkkisemmin rakennettuja. Alue ei vastannut Gösta Serlachiuksen ihanteita, mikä saattaa selittää alueen myöhempää osin surumielistä kohtelua. Alueen vanhaa rakennuskantaa on purettu 1950-luvun lopulta alkaen. (Mönkkönen III 1998, s.531-533).

Mäntästä itään kulkeva liikenne kulki Tehtaankatua (nyk. Santalankatu) pitkin. Nykyinen tielinjaus kuitenkin alkoi muodostua tärkeämmäksi väyläksi ja pääkaduksi autoilua painottavien suunnitteluihanteiden ja Valtatietä suosivien suunnitelmien, esim. valaistuksen, myötä. Santalankadun varsi tyhjeni ruoka- ja sekatavaraliiketoiminnasta 1970-luvun alussa. (Mönkkönen III 1998, s.533). Osa rakennuksista on edelleen jäljellä, vaikkakin muussa käytössä.

Vuoden 1971 asemakaavalla yritettiin ajan hengen mukaisesti uudistaa aluetta. Savosenmäelle rakennettiin kerrostaloja ja vanhaa rakennuskantaa purettiin. Santalankadun varrella on kuitenkin säästynyt jonkin verran vanhaa rakennuskantaa, joka ilmentää alueen historiaa.

Kuva 22. Savosenmäki (Mönkkönen 1998, s. 533).

57. Annala

Santalankatu 5:ssä on vuonna 1930 valmistunut asuin- ja liikerakennus. Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2015 -selvityksessä rakennus on rajattu mukaan kohteeseen Mäntän keskusta ja Mäntänvuori.

58. Entinen Mäntän osuuskauppa

Osuusliike Männyllä oli myymälä Savosenmäellä vuodesta 1919 alkaen. Kaksikerroksinen leipomo- ja asuinrakennus valmistui vuonna 1950. Osuusliikkeen myymälä suljettiin vuonna 1985. (Mönkkönen 1998, s. 536).

Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2015 -selvityksessä rakennus on rajattu mukaan kohteeseen Mäntän keskusta ja Mäntänvuori. Rakennus on säilynyt hienosti alkuperäisessä asussaan ja seinässä on edelleen E-liikkeen valomainos.

59. Aron talo

Asuintalo 1900-luvun alkupuolelta sijaitsee näkyvällä paikalla Sillanpäänkadun ja Savosenkadun risteyksessä. Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2015 -selvityksessä rakennus on rajattu mukaan kohteeseen Mäntän keskusta ja Mäntänvuori.

MG Vuohijoki

Vuohijoen ajallisesti kerroksellinen alue liittyy Suomen asunto-politiikkaan ja kertoo hyvinvointi-Suomen yleisestä kehityksestä. Alue on syntynyt Lex Kallion myötä ja koostuu parin hehtaarin asuntoviljelytiloista ja pienemmistä asuntotiloista, jotka mahdollistivat aikanaan asukkaille lähes omavaraisen ruuan-tuotannon. Alueella on edelleen runsaasti 1920-30-lukujen rakennuskantaa.

Vuohijoen alue syntyi Lex Kalliona tunnetun asutuslain hengen mukaisesti, kun kunnan ehdotuksesta G.A. Serlachius Oy myi työläisille yli 50 puutarhatilaa mailtaan 1920-luvulla. Vuohijoenle muodostettiin parin hehtaarin asuntoviljelytiloja ja alle hehtaarin asuntotiloja.

1940-luvulla omavaraisella alueella pidettiin varsin yleisesti kanoja, sikoja ja karjaa. Lehmien pito väheni palkkojen noustessa, ja 1970-luvulla vain harvassa talossa oli enää lehmä. Sukupolvenvaihdos on tehty monessa talossa 1970-luvulla. Alueella on tehty ajalleen tyypillisiä muutoksia rakennuksiin, ja vanhoja taloja on purettukin. Muutamia uusia taloja on rakennettu 1980-luvulla poikkeusluvalla.

Vuohijoen rakenne on hyvin maalaismainen. Pienten peltotilkujen ja metsän vuoropuhelu on maisemallinen teema. Rakennukset sijoittuvat pääosin näiden kahden elementin raja-alueelle: metsän reunaan pellon lähelle. Maisema on pysynyt pääosin avoimena ja useissa taloissa pidetään nykyisin hevosia.

60. Entinen Mäkikylän kansakoulu pihapiireineen, Sampola

Hieman syrjässä sijaitseva 1900-luvun alkupuolen maaseudun koulukeskus on Vuohjoen alueen pohjoispuolella Mäkikylässä. Koulu valmistui vuonna 1929 Niittysen ja G.A. Serlachiuksen lahjoittamalle tontille. Koulun piirustukset laati rakennustoimisto Heikki Tiitola. Kokonaisuuteen kuuluu varsinainen koulurakennus, opettaja-asuntola ja talousrakennus. (Aho, 1995).

Rakennukset ovat tällä hetkellä asuinkäytössä. Kohde muodostaa selkeän hyvin hoidetun kokonaisuuden.

Kuva 23. Mäkikylän entinen kansakoulu

Kuva 24. Opettaja-asuntola

Kuva 25. Talousrakennus

61. Hirvelä

Hirvelän tila on perustettu Kaunismaen torpaksi. Vanha päärakennus on rakennettu kolmessa osassa. Vanhin osa on vuodelta 1843, jolloin rakennus on ilmeisesti ollut päätykatoksellinen tupa. Seuraavassa vaiheessa rakennus on laajennettu läpikuljettavaksi parituvaksi. Vuonna 1899 paritupa on yhdistetty välikamarilla ja taloon on rakennettu avokuisti. (Aho, 1995).

Pihassa on kaksi vanhaa aittaa, sauna, liiteri ja navetta. Uusi päärakennus on vuodelta 1977. (Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1993)

MH Koskela eli Omakotialue

Serlachius-yhtiö myi Koskelasta tontteja 1920-luvulta alkaen. Rakentaminen alueella oli tiukasti yhtiön säätelemää ja alue oli suunnattu lähinnä yhtiön työvälle ja työnjohdolle. Nykyisin Koskela on kerroksellinen ja siten hyvin tyypillinen asuinalue suomalaisen taajaman keskustan vieressä.

Koskela on Mäntän keskustan vanha omakotialue. Se alkoi syntyä 1920-luvulla, kun Serlachius-yhtiö teki periaatteellisen päätöksen myydä tontteja tiloiksi vuokraamisen sijasta. Asuttamisen pääkohteeksi yhtiö valitsi asumattoman metsän, jota alettiin ruutukaavoituksen valmistuttua nimittää Omakotialueeksi.

Rakentaminen Koskelassa oli tiukasti yhtiön säätelemää: piirustukset tuli hyväksyttää ja valmista piti olla tiettyyn määrään mennessä. Pulakausi 1930-luvulla hidastutti alueen rakentamista. 1940-luvulla yhtiö rakennetti alueelle viisi plastelementtitaloa nopeuttaakseen alueen kehitystä. Alue oli suunnattu lähinnä yhtiön työvälle ja työnjohdolle.

Koskelan pientaloalue sopi huonosti Mäntässä 1960-luvulla heränneisiin kaupunkimaisuutta korostaneisiin ajatuksiin. Alueesta haluttiin kerrostalovaltaisempi. Koskela joutui rakennuskieltoon vuonna 1971 ja sen vuoksi rakennuskanta osin rappeutui. 1980-luvulla kuitenkin Koskelaa alettiin osin säilyttää, osin täydennysrakentaa Arkkitehtitoimisto A-Konsultit Oy:n laatiman asemakaavan myötä.

Kuva 26. Koskelassa etelä-pohjoissuuntaiset kadut ovat päällystämättömiä. Rakennukset rajaavat katuja.

3.7 Jälleenrakennuskausi Mäntässä

MI Tammikangas

Tammikangas on Heimo Kautosen suunnittelema teollisuuden asutustoimintaan liittyvä 1940-luvun asuinalue. Kautonen suunnitteli myös alueelle tyyppitalomallit, joiden mukaisesti alue on toteutunut. Alueella on arvokkaita alkuperäisenä säilyneitä pihapiirejä ja naapurustoja sekä tyyppitaloja. Jälleenrakennuskauden pientaloalue on säilynyt mittakaavaltaan hyvin.

Etenkin puunjalostusteollisuuspaikkakunnille syntyi paljon asevelikyliä helpottamaan asuntopulaa ja tukemaan aseveliä. G.A. Serlachius Oy erotti yhtiön mailta Tammikankaalta 60 tilaa vuonna 1943. Tilat luovutettiin yhtiön palveluksessa oleville rintamamiehille ja yhtiö tuki rahallisilla avustuksilla tonttien rakentamista. Yhtiö myös urakoi alueelle 19 taloa. Alueen vihkiäiset pidettiin 26.8.1945. Aluetta laajennettiin 100 tonttiin 1950-luvun alussa. Nämä tontit tarjottiin yhtiön työntekijöille. (Mönkkönen 1998).

Tammikankaan asemakaavan ja talojen mallipiirustukset laati arkkitehti Heimo Kautonen. Talot suunniteltiin yhden perheen asunnoiksi; alakerroksessa oli keittiö ja kolme huonetta, yläkerrassa kaksi huonetta vuokrattavaksi yhtiön työntekijöille.

Tammikankaalla on toiminut useita myymälöitä, mm. ol. Sepon ja ol. Männyn myymälät. Tammikauppa toimi Serlachius-yhtiön rakennuttamassa kauppa- ja kerhorakennuksessa. Tammi-kauppa lopetti toimintansa viimeisenä alueen kaupoista 1980-luvulla.

Kunnallistekniikka alueelle järjestettiin vuonna 1965 kauppalan rakentaessa vesihuoltoverkostoa. Vuonna 1981 vahvistetussa, Heimo Kautosen laatimassa asemaakaavassa sallittiin korjausrakentaminen, ja mahdollisista muutoksista laadittiin mallipiirustuksia.

Tammikankaan jälleenrakennuskauden pientaloalue on mittakaavaltaan säilynyt hyvin. Kapeahkot kadut ja vehreät tontit tekevät alueesta viihtyisän. Alkuperäiset ja alkuperäisasuisena säilyneet talousrakennukset ovat tärkeä osa alueen kokonaisuutta. Niitä ei saisi ylikorjata tai purkaa, sillä ne kertovat osaltaan sotien jälkeisestä asumisesta. Pihapiirien säilyneisyys vaihtelee. Asuinrakennuksia on korjattu ja niihin on tehty jonkin verran muutoksia. Alueella on melko vähän jälleenrakennuskautta uudempaa rakennuskantaa.

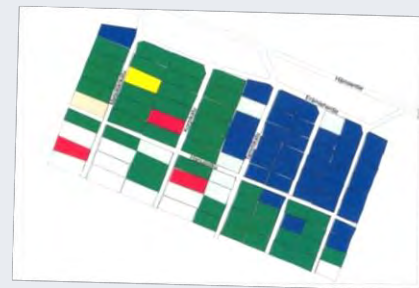

Kuva 27. Tammi-kankaalle tyypillisiä talousrakennuksia.

Kuva 28. Tammi-kaupan rakennus on valmistunut vuonna 1943. Kaupan sisäänkäynti on laudoitettu umpeen kaupan lopetettua toimintansa.

29. Tammi-kangas (Mönkkönen 1998, s. 555). Violetilla ensimmäisessä vaiheessa 1940-luvulla toteutunut alue, vihreällä 1950-luvun laajennusalue.

MJ Tammiranta

Tammiranta on ajallisesti kerroksellinen asuinalue, jossa on näkyvissä eri vuosikymmenten asuinrakentamisen muutos ja ihanteet. Tammirannantien varren neljän asunnon vuokratilat muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden. Rakennuksia on aikanaan pidetty esimerkkeinä hyvästä asumisesta.

Tammiranta syntyi Tammikankaan kanssa 1940-luvun lopussa, kun G.A. Serlachius Oy rakensi alueelle 11 puurakenteista työväenasuntotaloa. Talot olivat neljän asunnon vuokrataloja. Entuudestaan alueella oli jo 1930-luvulla rakennettu Tapiola, metsäosaston asuntola. Vuonna 1948 alueelle rakennettiin tillestä yleinen sauna ja pesula, jonka seurakunta on myöhemmin ostanut. (Mönkkönen 1998).

Tammiranta on suojeltu kaupunginarkkitehti Jorma Tuomiston tekemässä asemakaavanmuutoksessa vuonna 1990, jolloin määrättiin, että purkaminen ilman pakottavaa syytä oli kiellettyä ja rakennuksia tuli kunnostaa alkuperäiseen asuun. Tämä oli Mäntän ensimmäinen suojelumääräyksiä sisältänyt asemakaava. Talojen korjaaminen alkoi vuonna 1992.

Tammirantaa on rakennettu toisessa vaiheessa 1970-luvulla, kun vuonna 1974 kaupunginarkkitehti Maire Väisänen laati yhtiön tilauksesta täydennysrakentamiseen tähtäävän asemakaavan alueelle. 1970-luvun lopussa alueelle rakennettiin n. 30 pientaloa lisää.

Alueella on myös yhtiön rakentama pallokenttä ja uimapaikka.

Kuva 30. Tammiranta (Mönkkönen 1998, s. 573). Violetilla 1940-luvun ja vaaleanpunaisella 1970-luvun lopun rakennuskanta.

62. Tapiola

Tapiola on rakennettu Jarl Eklundin piirustusten mukaan G.A. Serlachius Oy:n metsureiden majoitusilaksi. Punatiilinen rakennus on valmistunut 1937. Sitä on korjattu useaan otteeseen. (Aho, 1995).

63. Tammikankaan entinen sauna

Tammirantaan rakennettiin G.A. Serlachius Oy:n toimesta yleinen sauna Tammikankaan asevelikylän rakentamisen yhteydessä. Heimo Kautosen suunnittelema sauna valmistui 1948. Saunaan kuului pyykkitupa ja mankelihuone sekä eri rakennuksessa sijaitseva leivintupa.

Yhtiö lahjoitti rakennuksen vuonna 1982 seurakunnalle ja siitä saneerattiin seurakuntakoti.

MK Joenniemi

Joenniemi on tyypillinen kerroksellinen jälleenrakennuskauden asuinalue, jonka kaavaratkaisu pohjautuu Heimo Kautosen luonnokseen.

Joenniemen asuinalue syntyi sotienjälkeiseen asuntopulaan 1940-luvun lopulla. Omakotitalotonttien kysyntä sai Serlachius-yhtiön kiirehtimään tilojen erottamista omille työntekijöilleen, vaikka kauppalan ensimmäinen asemakaava oli valmisteilla. Joenniemen alueen suunnittelun pohjana käytettiin arkkitehti Heimo Kautosen luonnosta kauppalan asemakaavasta. (Mönkkönen 1998).

Joenniemen valinta asuinalueeksi oli osittain epäonnistunut, koska alue tulvi keväisin ja kaivot kuivuivat talvisin. Alue rakentuikin varsin hitaasti. Alueen vesihuoltoa suunniteltiin jo 1950-luvun lopulla, mutta se toteutettiin vasta 1967.

Alueen läpi kulkeva Karjalantie noudattaa vanhan kapearaiteisen radan linjausta.

Kuva 31. Joenniemi (Mönkkönen 1998, s. 558). Vihreällä alueen ensimmäisenä rakentuneet tontit 1950-luvun alusta, valkoisella 1950-luvun lopulla rakentuneet tontit. Muilla väreillä myöhemmin rakentuneet tontit

64. Toukola , entinen lastenkoti

Mäntän ja Vilppulan välisen tien varrella sijaitsee vuonna 1925 rakennettu entinen lastenkotirakennus. Lastenkodin toiminta rakennuksessa päättyi vuonna 1944. Tämän jälkeen rakennus on peruskorjattu asuinrakennukseksi. (Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1992, Aho, 1995).

ML Vuorenalusta

1940-luvun lopun asuntopula sai Serlachius-yhtiön avaamaan uuden asuinalueen yhtiön työntekijöille ja työnjohtajille. Alueen ensimmäinen asemakaava vuodelta 1951 on Heimo Kautosen suunnittelema. Alue on pääpiirteissään rakentunut tämän kaavan mukaan. Alueen arvo on ensisijaisesti kaupunkikuvan kannalta yhtenäisessä rakenteessa. Alueella näkyy hyvin myös sotien jälkeisen asuinrakentamisen muutos. (Vuorenalustan asemakaavan muutos, Rakennusinventointi, 2008).

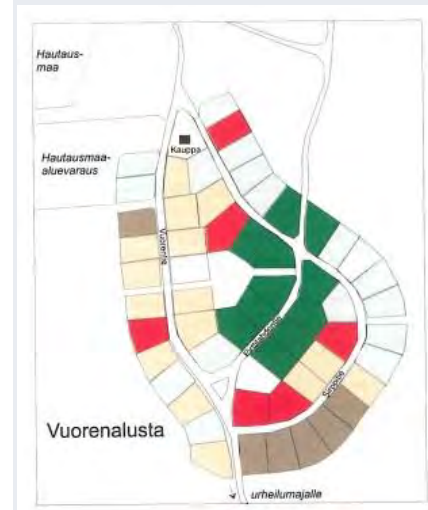
Omakotitalotonttien voimakas kysyntä 1940-luvun lopussa sai Serlachius-yhtiön avaamaan uuden asuinalueen omille työntekijöilleen ja työnjohtajilleen. Alueen suunnittelijan toimi arkkitehti Heimo Kautonen. Alueelle saatiin kauppalan rakentama kunnallistekniikka vuonna 1965.

Vuorenalustan alue alkoi rakentua 1950-luvun alussa. Pääosin alue rakennettiin vuosina 1952–71. Alueen ensimmäiset talot ovat jälleenrakennuskaudelle tyypillisiä 1,5-kerroksisia pientaloja, joiden suunnittelijoina toimivat yleensä paikalliset rakennusmestarit kuten Otto Aaltonen, E. R. Achren, Matti Kaivos ja Eero Kaivos.

Alueelle laadittiin uusi kaava vuonna 1965. Uuden kaavan mukaan rakennettujen talojen sijainti tonteilla on erilainen ja rakennukset ovat 1-kerroksisia matalalinjaisia talotehtaiden standarditaloja, jotka ovat tyypillisesti puhtaaksi muurattua tiiltä.

Alueen kadut ovat kapeahkoja ja erityisesti Sirppi- ja Pirttilahdentien varrella rakennukset sijaitsevat katujen varsilla. 1950-luvun ja 1960-luvun rakennuksia yhdistää samanlainen ihmisläheinen mittakaava. Asuinrakennuksiin on tehty tyypillisiä muutoksia, mutta varsinkin rapatut asuinrakennukset ovat säilyneet alkuperäisasuisina. Alueella on muutamia matalahkoja 1970-luvun punatiillisiä asuinrakennuksia, jotka poikkeavat sekä arkkitehtuuriltaan että tontille sijoittumiseltaan muusta rakennuskannasta.

Kerroksellisuudessaan alue on varsin mielenkiintoinen. Vuorenalustassa on nähtävissä sotien jälkeisen asuinrakentamisen muutos. Entinen J. Enbomin 1960- ja 70-luvuilla toiminut kauppa alueen pohjoisosassa on nykyisin asuinkäytössä.

Kuva 32. Vuorenalusta (Mönkkönen 1998, s. 562). Vihreällä ja valkoisella 1950-luvun, tumman- ja vaaleanruskealla 1960-luvun rakennuskanta.

3.8 1950-luvun asuinalueet Mäntässä

MM Moisionmäki

Moisionmäki on G.A. Serlachius Oy:n virkailijoille ja työnjohtajille suunnattu asuinalue. Alueen kaavoitti Heimo Kautonen. Alueen rakennuskanta on yhtenäistä ja edustaa 1960-lukulaisia keskiluokan asumisihanteita. Alueen arvo on sen yhtenäisessä rakenteessa.

G.A. Serlachius Oy esitti Mäntän kauppalalle asemakaavan laajentamista Moisionmäen suuntaan vuonna 1956, koska alue kuului yhtiö omistamaan Seppälän tilaan. Asemakaavan laati arkkitehti Heimo Kautonen.

Yhtiö myi tontit ainoastaan tehtaan virkailijoille ja työnjohtajille, mikä teki Moisionmäestä yhden sosiaaliluokan yhtenäisen asuinalueen. Tonteilla on pääosin pientaloja. Alueetta idässä rajaavat polveilevat rivitalot ovat valmistuneet vuosina 1969 ja 1973 ja ne edustavat 1970-luvulle tyypillistä asuinrakennusten arkkitehtuuria, jossa 1950- ja 60-lukujen piirteet ovat muuttuneet suoraviivaisemmiksi. (Mönkkönen 1998.)

Ensimmäiset tontit myytiin vuonna 1958 ja viimeiset 1970. Alueen yhtenäinen ihmisläheinen arkkitehtuuri mataline rakennuksineen, loivine harjakattoineen ja tiili- ja rappauspintoineen sekä väljät vehreät tontit luovat alueelle omanlaisen identiteetin, jota tulisi vaalia alueella.

Kuva 33. Moisionmäki (Mönkkönen 1998, s. 563). Ruskealla 1960-luvun alun rakennuskanta, vaaleanruskealla 1960-luvun lopun rakennuskanta.

MN Aravala

Vuonna 1948 Serlachius-yhtiö ja kauppa päättivät sijoittaa sosiaalisen asuntoalueen asemakaavoitettavan alueen reunalle. Arkkitehti Heimo Kautonen suunnitteli alueesta kerrostaloalueen kauppalan ohjauksessa.

Aravala rakennettiin kauppalan omistamalle maalle ja kauppa myös rakennutti talot. Ensimmäinen taloista valmistui 1950 ja se oli ensimmäinen yhtiön ulkopuolisen tahon rakennuttama kerrostalo Mäntässä. Alueen ensimmäiset talot rakennettiin Arava-järjestelmän rahoituksella, mistä alue sai nimensä.

MO Kirkonpelto

Heimo Kautonen suunnitteli Kirkkopellon 3-kerroksiset kerrostalot G.A. Serlachius Oy:n työntekijöiden vuokrataloiksi. Rakennusten huoneistoratkaisuissa näkyy asuntojen varustelutason nousu 1950-luvulla. Ulkoarkkitehtuurissa on 1950-luvulle tyyppillisiä piirteitä, kuten sisäänvedetyt parvekkeet. Rakennukset muodostavat yhtenäisen ja alkuperäisen ilmeensä säilyttäneen kokonaisuuden.

Rakennustaiteellisten arvojen lisäksi alueen arvot liittyvät teollisuushistoriaan ja sosiaalihistoriaan. Rakennusryhmä edustaa viimeistä vaihetta metsäteollisuuden työntekijöilleen rakentamista asuinrakennuksista (Mäntän Kirkonpelto, Rakennusinventointi, 2015).

Kirkkopellon alueen rakennukset on suunniteltu G.A. Serlachius Oy:n työntekijöiden vuokrataloiksi helpottamaan asuttopulaa, ja ne ovat pysyneet vuokrataloina vaikka omistaja on vaihtunut. Rakennukset ovat valmistuneet vuosina 1958–1964, ja ne on suunnitellut arkkitehti Heimo Kautonen. Rakennuksia on kunnostettu 1990- ja 2000-luvuilla.

Kirkkopellon alueen rakennukset ovat keskenään muuten identtisiä, mutta värisävyt vaihtelevat. Ne ovat kolmikerroksisia, rapattuja kerrostaloja. Rappaukset ovat paikoin heikossa kunnossa ja kattotiilissä on sammalta. Osassa rakennuksia on vielä alkuperäisiä ikkunoita puisine ikkunanpuitteineen. Kaikkien ulko-ovet ovat alkuperäisiä. Myös parvekerakenteet ovat alkuperäisiä. Kokonaisuutena alue on hienosti säilynyt ja myös ympäristön puistomaisuus on ajalle tyyppillinen.

65. Bio Säde

Bio Säde on Mäntän keskustan vanhimpia rakennuksia ja sijaitsee keskeisellä paikalla Kauppakadun alkupäässä, osittain katualueella. Bio Säde kuvastaa Mäntän kulttuurihistoriaa ja vapaa-ajan viettomahdollisuuksia ja on maakunnallisesti arvokas.

Albin Pättiniemi rakennutti elokuvateatteri Bio Säteen 1920-luvun alussa. Puinen teatterirakennus edustaa ajan klassistista arkkitehtuuria.

Rakennusta on korjattu 1940-luvun lopulla Heimo Kautosen suunnitelmien mukaan. Rakennusta on korjattu viimeksi 1980-luvulla ja tällä hetkellä se on päässyt vähän huonoon kuntoon. Rakennus rajaa komeasti katutilaa ja on yksi harvoja näin hyvin säilyneitä puisia elokuvateattereita, joka toimi 2000-luvulle asti elokuvateatterina. Elokuvateatterin toiminta siirtyi vuonna 2012 Mäntän seudun koulutuskeskuksen Mänttäsaliin.

3.9 Autoistumisen vaikutukset Mäntän kaupunkirakenteeseen

MP Kukkarokivi

Mäntän kaupunki osti laajassa maapaketissa G.A. Serlachius Oy:ltä vuonna 1972 Kukkarokiven alueen, joka oli yleissuunnitelmassa varattu kerrostaloalueeksi. Ajan henkeen lähiö oli vastaus kovaan asuntopulaan, sillä Mänttään muutti paljon uusia asukkaita yhteiskunnan rakennemuutoksen myötä. Kukkarokivi on lähiöille epätypilliseen tapaan keskustan vieressä. Alue rakennettiin vuoteen 1984 mennessä. Kaksi tonttia jäi rakentamatta, koska tämäntyyppisten asuntojen kysyntä hiipui. Alueen suunnitteli kaupunginarkkitehti Pauli Lehti, korjaussuunnitelman teki kaupunginarkkitehti Maire Väisänen.

Kukkarokiven alueella on 1970-luvulle tyypillisiä korkeita 5-kerroksisia elementtikerrostaloja, jotka ovat alkuperäisasuisia betoni- ja peltipintoineen. Kadut ovat leveitä ja autopainotteinen suunnittelu näkyy alueella. Alue on puuston ympäröimä ja näkymät ovat vehreitä. Kadunvarsilla on kauniita suurikokoisia pihlajia, jotka tuovat väljään katutilaan pehmeyttä ja väriä.

MQ Isoniemi

Isoniemen asuinalue on varsin uutta, eikä sillä ole rakennustai-
teellista arvoa. Alueella on kuitenkin entinen vanhainkoti.

66. Entinen vanhainkoti

Vuonna 1922 tuli voimaan köyhäinhoitolaki, joka velvoitti kunnat perustamaan ja ylläpitämään kunnalliskotia. Mäntän kunnalliskoti aloitti toimintansa väliaikaisesti Isoniemen pirttirakennuksessa. Tilat olivat kuitenkin tarkoitukseen sopimattomat. Vuonna 1930 valmistui arkkitehti Matti Paalasan suunnittelema kunnalliskoti. Kunnalliskoti muutti uusiin tiloihin vuonna 1987. (Aho, 1995).

3.10 Mäntän keskusta ja muita julkisia kohteita

MR Mäntän koulukeskus, Koskelan entinen kansakoulu

Alue on säilynyt käyttötarkoitukseltaan koulualueena ja muodostaa eheän kokonaisuuden. Alueen arvot ovat alkuperäistä kunnioittaen korjatuissa vanhemmissa rakennuksissa sekä alueen kerroksellisuudessa.

Mäntän kansakoulu on perustettu 1872 yksityisten aloitteesta ja koulun toiminnan kustannukset katettiin talollisten kannatusvaroilla, testamenttivaroilla ja G.A. Serlachius Oy:n tuella. Senaatti määräsi vuonna 1902 kaikki kansakoulut kunnan hoidettaviksi ja ylläpidettäviksi. Mäntän koulu siirtyi Keuruun kunnan haltuun ja hoidettavaksi vuonna 1904, jolloin pantiin alulle uuden koulutalon rakentaminen. (Aho, 1995)

Koskelan koulutontin kunnalle lahjoitti vuonna 1904 Koskelan talo. Ensimmäinen ja yhä käytössä oleva koulurakennus on vuodelta 1905. Osa koulun alueella olleista rakennuksista on kuitenkin purettu, kuten vuonna 1928 valmistunut Mäntän yhteiskoulun punaiseksi maalattu vanha hirsirakenteinen rakennus. (Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1992 & Mönkönen 1998.)

Koulukeskuksessa on runsaasti eri aikojen koulurakentamista edustavia rakennuksia. Yhteiskoulurakennus vuodelta 1958 on arkkitehti Heimo Kautosen suunnittelema. Musiikkikoulu eli entinen terveystalo ja lastenneuvola on myös Kautosen suunnittelema ja valmistunut vuonna 1950. Mäntän seudun kuntainliiton ammattioppilaitos valmistui vuonna 1959. Se on Arkkitehtitoimisto Olli Vikstedtin suunnittelema, laajennuksia on tehty tarpeen mukaan. Alueelle valmistui vuonna 1965 kauppaoppilaitos, jonka suunnitteli Arkkitehtitoimisto Olli Vikstedt. Liikuntarakennus on vuodelta 1983 (Arkkitehtitoimisto Kosti Kuronen).

67. Koskelan vanha puukoulu

Yrjö Sadeniuksen suunnittelema yksikerroksinen puinen koulurakennus vuodelta 1905. Puukoulu on peruskorjattu vuonna 1989 yläasteen ja lukion käyttöön.

68. Koskelan ns. kivikoulu

Kaksikerroksinen kivikoulu, joka alkuaan rakennettiin yksikerroksisena vuonna 1927 W.G. Palmqvistin suunnitelman mukaan. Rakennusta korotettiin ja pidennettiin vuonna 1951. Rakennuksessa on edelleen Koskelan koulun opetustiloja.

69. Koskelan koulun opettajan asunto

Vuonna 1926 rakennettu kivinen opettajanrakennus on W.G. Palmqvistin piirtämä.

70. Yhteiskoulu

Yhteiskoulurakennus on vuodelta 1958 ja Heimo Kautonen on suunnitellut sen.

71. Mäntän seudun ammattioppilaitos

Mäntän seudun ammattioppilaitos on valmistunut vuonna 1959. Se on Arkkitehtitoimisto Olli Vikstedtin suunnittelema, laajennuksia on tehty tarpeen mukaan.

72. Mäntän kauppaoppilaitos

Kauppaoppilaitos on valmistunut 1965. Sen on suunnitellut Arkkitehtitoimisto Olli Vikstedt. Rakennus on säilyttänyt ulkoasunsa pääpiirteissään.

MS Mäntän keskusta

Mäntän taajama on Valkeakosken ohella edustavin ja parhaiten säilynyt 1900-luvun teollisuuspaikkakunta Pirkanmaalla. Mäntän monumentaalikeskusta muodostaa näyttävän kokonaisuuden ja alueella on pitkä kaavahistoria 1910-luvulta asti. Itätorikadun ja Seppälän puistotien varrella on useita arvokkaita rakennuksia. Keskustan eteläosa radan ja kirkon välistä on rajattu mukaan maakunnallisesti arvokkaaseen rajaukseen Mäntän keskusta ja Mäntänvuori. Seppälänpuistotie radan pohjoispuolella jatkaa tätä kokonaisuutta ja kaupungintalo muodostaa monumentaaliakselin toisen päätepisteen.

Seppälän puistotie muodostaa Mäntän keskustan monumentaaliakselin kirkon ja kaupungintalon välille. Seppälän puistotie hahmottuu monumentaaliakselinä jo Eliel Saarisen ja W.G. Palmqvistin vuosina 1919-1920 laatimassa suunnitelmassa Mäntän taajaman rakenteesta. Vuoden 1951 kauppalan virallisessa asemakaavassa Seppälän puistotie on määritelty leveäksi puistokaduksi, jollaiseksi tie rakennettiin 1950-luvulla. Kadun rakennuskanta uudistui 1950- ja 1960-luvuilla vuoden 1951 asemakaavan myötä.

Mäntän keskusta-alueen tuoreemmasta rakennuskannasta monumentaalirakennuksina erottuvat Mäntän kirjasto ja kaupungintalo. Ne ovat osa Mäntän hallinto- ja urheilukeskusta, joka alkoi muodostua Pahalammen alueelle Serlachius-yhtiön myytyä maata kauppalalle vuonna 1965. Keskikauppalasta ei löydetty tarpeeksi suurta käyttötarkoitukseen sopivaa aluetta. Pahalampi täytettiin 1970-luvulla. Urheilualueen yhtiö lahjoitti kaupungille vuonna 1968 100-vuotijuhlansa yhteydessä.

Seppälän puistotien eteläpäässä Mäntän kirkko toimii monumentaalikeskustan toisena päätteenä. Oleellinen osa keskusta-akselia on tori kirkon edustalla. Toria alettiin kehittää 1920-luvulla, mutta toista maailmansotaa edeltänyttä rakennuskantaa ei ole jäljellä torin ympärillä.

73. As Oy Mäntätori

Vuoden 1951 asemakaava salli keskustorin varrelle ainoastaan 3-kerroksisia taloja.

: n talo (1951) ja As Oy Mäntätori (1954) eli entinen Sandbergin rautakauppa ovat vuoden 1951 asemakaavan mukaisia kolmikerroksisia asuin- ja liiketaloja. Rakennus on ensimmäinen asunto-osake pohjalle rakennettu liike- ja asuinrakennus. Tamperelainen suuri rautakauppa Sandberg Oy oli rakennuksen suurin osakkeen omistaja.

Rakennuksen on suunnitellut tamperelainen arkkitehti Jaakko Tähtinen. 3-kerroksisen päärakennuksen alakerrassa oli liiketiloja ja yläkerroksissa asuinhuoneistoja. Yksikerroksisessa siipiosassa toimi yhdyspankki. (Aho, 1995). Rakennuksen ulkoasu on hyvin säilynyt ja se sijaitsee maisemallisesti keskeisellä paikalla Itätorinkadun varrella. Rakennus on osa maakunnallisesti arvokasta rakennetun kulttuuriympäristön rajausta.

Kuva 34. Kuvalähde: Antikainen 2015, s. 53.

74. Entinen KOP:n pankkirakennus

Arkkitehti Heimo Kautosen suunnittelema pankki- ja asuinrakennus on vuodelta 1951. Rakennus on vuoden 1951 asemakaavan mukainen kolmikerroksinen liike- ja asuinrakennus. Rakennusta on korjattu useaan otteeseen. (Aho, 1995). KOP toimi rakennuksessa 1980-luvun lopulle. Katutaso on nykyään liiketilana, ylemmissä kerroksissa asutaan. Rakennuksen ulkoasu on hyvin säilynyt ja se sijaitsee maisemallisesti keskeisellä paikalla Itätorinkadun varrella. Rakennus on osa Mäntän keskustan pankkitalojen kokonaisuutta. Rakennus on osa maakunnallisesti arvokasta rakennetun kulttuuriympäristön rajausta.

75. Säästöpankin rakennus

Arkkitehti Heimo Kautosen suunnittelema Säästöpankin liike- ja toimistorakennus on vuodelta 1965. Mäntän Säästöpankki perustettiin Gösta Serlachiuksen aloitteesta 1926 edistämään mänttäläisten säästämistä ja rahoittamaan yhtiön työntekijöiden omakotirakentamista. Mäntän Säästöpankki oli paikkakunnan suurin rahoituslaitos ja sen kytkös Serlachius yhtiöön säilyi 1960-luvun lopulle saakka. (Antikainen 2015).

Säästöpankin rakennus on pankin ensimmäinen oma pankkirakennus. Rakennuksen toisessa kerroksessa oli Mäntän kauppalan hallinnon tiloja ja Kelan toimisto.

Rakennusta on muutettu toimintojen vaihtuessa ja muutokset näkyvät myös julkisivussa. Rakennus on kuitenkin osa Mäntän keskustan pankkitalojen kokonaisuutta. Rakennus on osa maakunnallisesti arvokasta rakennetun kulttuuriympäristön rajausta.

Kuva 35. Kuvälähde: Antikainen 2015, s. 58.

76. Entinen Alkon talo

Talo on rakennettu 1953 alkoholiliikkeen myymäläksi ja se on suunniteltu Alkon arkkitehtiosastolla. Rakennusta on korjattu ja laajennettu useaan otteeseen. (Aho, 1995).

77. Ottola

Ottola on vuoden 1951 asemakaavan mukainen kaksikerroksinen liike- ja asuintalo. Se on valmistunut vuonna 1957.

78. Entinen Juvénin asuin- ja liiketalo

Juvénin asuin- ja liiketalo on vuodelta 1952 ja edustaa Mäntälle tyypillistä 2-kerroksista liike- ja asuintalotyyppiä. Rakennuksessa on toiminut useita eri liikkeitä. Rakennus on säilyttänyt ulkoasunsa pääpiirteissään.

79. Entinen apteekki

Talo on rakennettu apteekki- ja asuinrakennukseksi vuonna 1952. Apteekin tilat olivat alakerrassa ja yläkerroksessa oli apteekkarin asuintilat. Talon on suunnitellut O.J. Ernala. Taloa on korjattu useaan otteeseen ja sen julkisivukin on kokenut muutoksia. (Aho, 1995).

80. Mäntän kirjasto

Kirjasto toimi pitkään Mäntässä vaatimattomissa tiloissa työväentalolla ennen kuin kirjastotalo valmistui vuonna 1969. Kirjaston on suunnitellut Arkkitehtitoimisto Olli Vikstedt. Sen funktioita arkkitehtuuria kiiteltiin ammattipiireissä.

Kirjastoa on laajennettu 1990-luvulla ja alkuperäinen julkisivun massoittelu on kärsinyt tästä.

81. Valtion virastotalo

Valtion virastotalo valmistui vuonna 1978. Se on arkkitehtitoimisto Erkki Kantosen suunnittelema.

82. Mäntän kaupungintalo

Arkkitehtitoimisto Pekka Ilveskosken suunnitelma uljas ja näyttävä kaupungintalo valmistui vuonna 1979.

Kaupungintalo edustaa tyyliltään vaihtumista rationalismista postmodernismiin. Tilajärjestelyiltään rakennus on harmoninen ja arvokas. Tilajärjestelyt ovat kestäneet hyvin aikaa.

Kuva 36. ja 20. Mäntän kaupungintalon ala-aula ja pääportaikko.

83. Entinen synnytyslaitos

Ruth Serlachiuksen perustama sosiaalityötä harjoittava Säde yhdistys avasi Mänttään synnytyslaitoksen vuonna 1922. Rakennuksessa toimi synnytyslaitos vuoteen 1952 asti, jolloin aluesairaala aloitti toimintansa.

Rakennusta on korjattu ja laajennettu useaan otteeseen Saa-lem-yhdistyksen ostettua rakennuksen käyttöönsä vuonna 1972. Nykyisin rakennuksessa toimii Helluntaiseurakunta. (Aho, 1995).

84. Entinen terveystalo ja lasten neuvola

Talo on valmistunut 1950 Mäntän ensimmäiseksi terveystaloksi Heimo Kautosen suunnitelmien mukaan (Aho, 1995). Nykyisin talossa toimii musiikkikoulu.

85. Entinen lääkärin asuintalo

Terveystalon eteläpuolelle valmistui vuonna 1952 Heimo Kautosen suunnittelema rakennus, jossa oli kunnanlääkärin vastaanotto ja asunto (Aho, 1995). Nykyisin rakennus on Autere-opiston käytössä.

MT Mäntän hautausmaa

Maisemallisesti kaunis, vehmas hautausmaa-alue on kerroksellinen, taitavasti suunniteltu ja toteutettu sekä rauhoittava ympäristö.

Mäntän hautausmaan tekee erityiseksi sen sijoittuminen mäen päälle. 1900-luvun hautausmaita ei yleensä enää sijoitettu mäelle. Ensimmäinen hautausmaasuunnitelma on arkkitehti Palmqvistin tekemä. Vuonna 1938 hän teki muutosehdotuksen, joka myös vanhentui, sillä hautausmaalle tuli sen jälkeen osoittaa myös paikka sankarihautoille.

Sankarihautausmaan suunnittelusta vastasi arkkitehti Erik Bryggman, joka teki samaan aikaan myös Mäntän aluesairaalan. Muistomerkki taiteilija Sakari Tohkan työtä. Vuonna 1974 sankarihautausmaan ristit vaihdettiin vilppulalaisen Eino Koiviston Uhrituli-ehdotuksen mukaisiksi kiviksi.

Hautausmaan kunnostussuunnitelma ja laajennus tilattiin Ilmari Virkkalalta ja laajennus valmistui 1969.

Hautausmaan materiaaliympäristö on luonnonläheinen. Kuvassa on hautausmaata ympäröivä hieno kivimuuri.

Kuva 37: Sankarihautoja.

Kuva 38: Serlachius-suvun hautakompleksi.

86. Siinauskappeli

Siinauskappelin on suunnitellut arkkitehti Pekka Saarema ja se vihittiin käyttöön G.A. Serlachius Oy:n 100-vuotisjuhlallisuuksien yhteydessä vuonna 1968. (Aho, 1995). Rakennus on hyvin säilynyt ja se sopii paikkaansa hienosti. Siinauskappelilla on paitsi kulttuurihistoriallista niin myös rakennustaiteellista arvoa.

MU Mäntänvuori

Mäntänvuoren urheilu- ja luonnonsuojelualue alkoi kehittyä 1920-luvulla vuorineuvos Gösta Serlachius toimesta virkistys- ja liikuntapaikaksi. Yhtiön esityksestä 270 hehtaarin alue rauhoitettiin lääninhallituksen päätöksellä luonnonsuojelualueeksi vuonna 1945. Jo 1800-luvun lopulla 190 metriä korkealle Mäntänvuorelle oli näköalapaikka, jonne oli rakennettu näköalatorni. Maisemalliset arvot tunnustettiin jo tuolloin. (Mönkkönen 1998.)

87. Vuorenmaja

Serlachius-yhtiö rakensi Mäntänvuoren urheilumajan vuonna 1928 yhtiön Mänttään tulon 60-vuotisjuhlien kunniaksi arkkitehti W.G. Palmqvistin piirustusten mukaan. Palmqvist suunnittelei myös majan kalusteet, jotka valmistettiin Kolhon tehtaalla. (Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1992; Aho 1995).

Vuorenmaja on sekä käyttönsä että rakennushistoriansa kannalta merkittävä. Se on tällä hetkellä kulttuurihistoriallinen kohde sisustuksen yksityiskohtia myöten. Urheilumaja on maisemallisesti erittäin komealla paikalla. Vuorenmaja kuuluu G.A. Serlachius Oy:n rakennuttamiin vapaa-ajan kohteisiin ja on esimerkki teollisuuden sosiaalisesta rakentamisesta sotien välisenä aikana. (Hedman, 1997).

88. Vuorentorni

Vuorenmajan lähistölle on rakennettu Palmqvistin 1920-luvun piirustuksia mukaillen uusi näkötorni . Vuorentorni kuuluu Vuorenmajan kanssa samaan retkeilykokonaisuuteen, mutta sillä ei ole vielä varsinaista kulttuurihistoriallista arvoa.

3.11 Yksittäisiä kohteita Mäntässä

89. Kivimäki

Kivimäki on 1700-luvun lopussa perustettu Mäntän talon torppa. Kivimäestä muodostettiin itsenäinen tila 1800-luvun alussa.

Päärakennus on rakennettu useammassa vaiheessa 1800-luvun kuluessa. Klassistinen altaani on vuoden 1923 korjauksesta. Suuri kiviavetta on vuodelta 1890. Pihamaata rajaa yhdistetty aitta- ja asuinrakennus. (Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1992). Navetan katto on romahtanut ja navetta on käyttökelvoton.

90. Kuoppala

G.A. Serlachius perusti vuonna 1898 Sassinniemen höyrystysaseman. Sahaus loppui 1920-luvulla ja Sassin niemestä kehittyi yhtiön puuvarastoalue. Niemeen kehittyi oma yhteisönsä, jonka rakennukset purettiin pääasiassa 1960-70 -luvuilla. Rakennuksista on jäljellä sahanhoitajan asunto Kuoppala. (Hedman 1997)

Kuoppala on valmistunut vuonna 1903.

Yhteistyösopimus rakennusperinnön vaalimisesta (2002)

91. Sassin paja

Sassin paja on tuhoutunut.

151. Meijeri

Savosenmäen koillispuolella sijaitseva nykyisin huoltoasemana toimiva entinen meijerirakennus on rakennettu 1950-luvun alkupuolella.

Mäntän keskusmeijerin perustivat yhdessä Mäntän Seudun Osuusmeijeri sekä Väärinmajan ja Pohjoislahden meijerit. Meijeritoiminnan keskittäminen suurempiin yksikköihin oli ajalle

tyypillistä. Uusi meijerirakennus suunniteltiin otettavaksi käyttöön joustavasti. Kellarikerroksen suuri autotalli voitiin myöhemmin muuttaa juustokellariksi. Varsinaiseen meijerikerrokseen sijoittui maidon toimitukseen ja jalostukseen liittyviä osastoja sekä mm. myynti- ja konttoritiloja. Toiseen kerrokseen sijoitettiin maitosäiliöparveke sekä varastotiloja ja henkilökunnan ruokailu- ja pukeutumistiloja. Meijerin laitteistot olivat modernit.

Rakennuksen ulkomuoto on muuttunut alkuperäisestä merkittävästi. Suurin muutos kokonaisuuden kannalta ovat korkeat autokorjaamotoimintaa palvelevat tallinivet. Eniten alkuperäisessä asussa ovat säilyneet rakennuksen itäosat ikkunajaotuksineen ja katoksineen.

Mäntän meijerillä purkamassa sisu ja mersu 50 luvulla

Kuvassa maitolastin purkamista Mäntän meijerillä 1950-luvulla

150. Sähköasema

Imatran Voima Oy:n 1950-luvun taitteessa rakennuttamat ja arkkitehti Aarne Ervin suunnittelemat muuntoasema ja asuinrakennus talousrakennuksineen muodostavat yhdessä ympäröivän kytkinkentän kanssa hienon ja hyvin säilyneen kokonaisuuden. Kokonaisuudella on merkitystä energiatekniikan historian sekä arkkitehtuurihistorian kannalta. Se edustaa Suomen sähköistämistä kantaverkon rakentamisen osalta ja on arkkitehtuuriltaan edustava, ns. 1940-luvun romantiikan edustaja. Lisäksi kohteella on paikallista teollisuushistoriallista merkitystä, sillä voimalinjan vetäminen Mäntän sivuitse ratkaisi 1950-luvun alussa sekä Serlachiuksen Mäntän tehtaiden, että Yhtyneet Paperitehtaat Oy:n Jämsänkosken tehtaiden energiantarpeen.

Rakennusten suunnittelija arkkitehti Aarne Ervi oli Alvar Aallon ja Viljo Rewellin ohella yksi tärkeimmistä arkkitehteistä Suomen jälleenrakentamisen organisoinnissa. Ervin suunnittelussa lähtökohtana on usein ollut läheinen suhde luontoon ja maisemaan huomioon ottaminen. Ervi on suunnitellut myös monia muita voimalaitoksia ja sähköverkkoon liittyviä kohteita ympäri Suomen.

Rakennukset ovat säilyneet alkuperäisessä asussaan. Muuntoasemaan on ylläpitokorjauksen yhteydessä tehty hyvin vähäisiä muutoksia. Asuinrakennus puolestaan on erittäin hyvin säilynyt alkuperäisasussaan liuskekiviä sekä Ervin arkkitehtuurille tyyppillisiä pyöreitä pylväitä ja köynnösrastikoita myöten. Pihapiiriin kuuluva sauna- ja leivintuparakennus on ulkoisesti säilynyt alkuperäisasussaan, joka jatkaa asuinrakennuksen rakennustapaa.

Kuvassa muuntoasema vuonna 2016

Kuvassa asuinrakennus vuonna 2016

3.12 Kaava-alueen ulkopuolelle jääviä rajauksia ja kohteita Mäntässä

MV Mäntän aluesairaala

Arkkitehti Erik Bryggmanin suunnittelema Mäntän aluesairaala valmistui vuonna 1951, ensimmäinen potilas otettiin vastaan vuonna 1952. Myös vuonna 1963 valmistunut lääkärin asuintalo on Bryggmanin suunnittelema. Sairaala on laajennettu vuosina 1970–73, suunnittelijana toimi arkkitehti Aino Kallio-Ericsson. R (Mönkkönen 1998 & Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1992.) Erik Bryggman on tullut tunnetuksi erityisesti Turussa mm. Hotelli Hospitzin, Åbo Akademin Kirjatornin ja Turun hautausmaan sekä Paraisten siunauskappelin arkkitehtina.

Erik Bryggmanille jälleenrakennuskauden Suomi tarjosi runsaasti tehtäviä. Hän suunnitteli mm. sairaaloita, kouluja ja voimalaitoksia. Sotien jälkeen hyvinvointi-Suomeksi kehittyvässä maassa rakennettiin ympäri maata runsaasti sairaaloita, joita on tyypillisesti laajennettu 1970-luvulla, esim. Oulussa ja Helsingissä. Mäntän aluesairaala on maisemallisesti erittäin kauniilla paikalla veden äärellä männikön keskellä. Sairaalarakennukset edustavat Bryggmannin 1950-luvun tyyliä.

Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2015 -selvityksessä sairaala arvioidaan maakunnallisesti arvokkaaksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi osana kokonaisuutta Mäntän keskusta ja Mäntänvuori.

Kuva 39. Kuvan vasemmassa laidassa sairaalan keittiösiipi, keskellä kirurgiset osastot I ja II vuodelta 1952 ja oikeassa laidassa sisätautiosasto.

Kuva 40. Sisätautiosastot I ja II vuodelta 1972.

Kuva 41. Sairaalan vuonna 1952 valmistunut keittiösiipi.

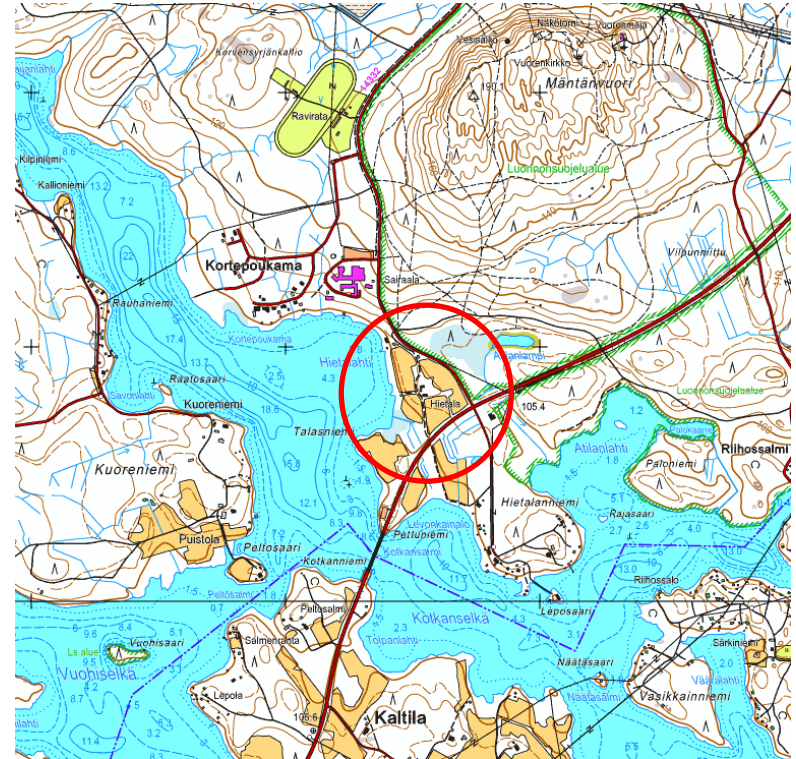
Kuva 42. Näkymä aluesairaalle rannalta pain nähtynä.

92. Hietala

Hietalan tilan punamullattuun rakennusryhmään kuuluu perinteiseen tyyliin rakennettu hirsipintainen päärakennus 1800-luvun keskivaiheilta, yhdistetty asuin- ja varastorakennus, aitta ja viljamakasiini. (Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet 1992, kohde nro 21.)

Rakennus on säilynyt perinteisessä asussa ja pihapiiri on muodoltaan autenttinen. Kasvillisuus on kuitenkin päässyt rehevöitymään ja mm. yksi ikkuna on sijoiltaan, eli päärakennukseen pääsee vesi satamaan sisälle. Pihapiiriin kuuluu muutama komeahko aitta. Harmaantuneeseen viljamakasiiniin on vaihdettu aaltopeltikate jossain vaiheessa, muuten korjaukset eivät ole huomattavia. Aiemmin maisemallinen merkitys on ollut tärkeä peltojen vuoksi. Nykyisin pensoittuneet pellot vähentävät maisemallisia arvoja.

3.13 Vilppula ennen rautatietä

VA Ajoskannas

Ajoskannaksen tiloilta löytyy jonkin verran arvokasta rakennuskantaa. Alueen arvo on kuitenkin enemmän maisemahistoriallinen: 1500-luvulta lähtien viljelyksessä olleet maat Ajoskannaksella ovat edelleen avointa maatalousmaisemaa.

Vilppulan taajama on alkanut kehittyä Ajoskannaksella sijainneesta Vilppulan kantatalosta, kun vesilahtelainen erämies Vilppu Laurinpoika asettui asumaan paikalle 1580-luvulla. Poukka perustettiin 1656 ja Alanen (nykyinen Mäkitalo) 1771. Nykyisin kylän vanhimmista tonttimaista Poukka on edelleen asuttu. Ylinen (nykyinen Peltola) on siirtynyt 500 m länteen ja Mäkitalo jonkin verran kohti länttä.

Kuva 43. Vilppulan vanhinta peltoaukeaa Mäkitalon edustalla Ajosjärven ja Huutoselän välisellä kannaksella.

93. Mäkitalon tila

Mäkitalon paikalla on sijainnut 1580-luvulla asutettu Vilppulan kantatalo. Isojakokarttaan vuodelta 1793 on merkitty talo (Alanen, Vilppula) hieman nykyistä Mäkitaloa lännemmäksi.

Mäkitalon pihapiiri on edustava useista eri-ikäisistä rakennuksista muodostuva talonpoikainen pihapiiri. Tilan vanhempi asuinrakennus on 1800-luvun puolelta.

Tila sijaitsee maisemallisesti upealla kohdalla ja sillä on maisemallista merkitystä vaikka rakennukset vain pilkottaa läheiselle tielle.

94. Peltolan tila

Isojakokarttaan vuodelta 1793 on merkitty talo (Ylinen, Vilppula) hieman nykyisen Mäkitalon pohjoispuolelle. Myöhemmin talonpaikka on siirtynyt lännemmäs.

Peltolan pihapiiri sijaitsee näkyvällä paikalla maisemassa. Pihapiiri rakennuksineen muodostaa yhtenäisen kokonaisuuden, jossa korjaukset on tehty vanhaa kunnioittaen.

Kuvassa näkyvä päärakennus on 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta. Kohteella on maisemallista ja kulttuurihistoriallista arvoa, sillä pihapiirin sijainti maisemassa kertoo paikallisesta ja alueelle tyypillisestä perinteisestä sijoittumisesta.

95. Väinölä pihapiireineen

Kuva 44. Poukan peltoja ja talousrakennuksia.

Poukka on perustettu vuonna 1656. Kunta osti Poukan v. 1947 ja rakensi sen pellolle kunnalliskodin, joka valmistui 1952. Poukassa toimi kunnalliskoti vuoteen 1985, nykyään tilalla toimii Väinölä-yhteisö. Vanha talonpaikka on edelleen asuttu, mutta vanhaa rakennuskantaa ei ole jäljellä.

Kunnalliskodin rakennuksissa on sympaattista kerroksellisuutta, joka on syntynyt tarpeen mukaan tehdyissä korjauksissa. Suuren kompleksin ylläpito on haaste, mutta Väinölä-yhteisö vaikuttaa onnistuneen siinä.

VB Ylä-Ajos, Ajostaipale (akm241)

Ajostaipaleen alueella on runsaasti edustavaa rakennuskulttuuria. Ajostaipaleen alueen rakennukset edustavat eri aikakausien rakennuskantaa ja muodostavat oman ympäristönsä kanssa kaunista kulttuurimaisemaa. Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2015 –selvityksessä maakunnallisesti arvokkaan alueen rajausta on laajennettu huomattavasti verrattuna voimassa olevan maakuntakaavan rajaukseen.

Ajoksen tila on perustettu 1584 ja jaettu Ylä- ja Ala-Ajokseksi 1738. Tilojen rakennukset olivat nykyisen Ylä-ajoksen tilan paikalla sijaitsevalla kylätontilla. Rantala jaettiin Ylä-Ajoksesta 1783 ja se sijaitsee Ajosjärven pohjoisrannalla. Ajoksen kulttuurimaisemaan kuuluu oleellisesti harjun alarinteiden pellot sekä Ajosjärven että Iso Kangasjärven rannoilla.

Ylä-Ajoksen pohjoispuolelle sijoittuu useampia arvokohteita, kuten Metsämäen tila ja Rantalan tila, joka nykyään tunnetaan nimellä Umpimähkä. Ajosjärven pohjoisrannan rakenteelle on tyypillistä metsän reunoihin ja -saarekkeisiin rakennetut tilat. Tilat ovat olleet varsin varakkaita, sillä rakennukset ovat kookkaita. Alueella kulkee vanhoja teitä, joiden linjaukset poikkeavat vain vähän nykyisistä linjauksista. Tunnelma teillä on hieno, kun rakennukset sijoittuvat edelleen teiden yhteyteen.

Ylä-Ajoksen ja Evankelistakodin eteläpuolella harjulla on vaatimattomampaa asutusta 1900-luvun alusta sekä jälleenrakennuskaudelta. Harjulla on myös uutta rakennuskantaa vanhan asutuksen lomassa.

96. Ylä-Ajos pihapiireineen

Ylä-Ajoksen tilan rakennusryhmä muodostaa poikkeuksellisen edustavan kokonaisuuden.

Ylä-Ajoksen tilan kaksikerroksinen pohjalaistyyppinen päärakennus lienee rakennettu 1830-luvulla. Punamullattua rakennusta koristaa mutterikuisti. Pihan toisella laidalla on kaksikerroksinen vanha aittarivi, jonka katonharjalla on koristeellisessa katoksessaan ruokakello. Pihan kolmannella sivulla on toinen aittarivi ja sen takana erillinen vilja-aitta. Tilan alue sijaitsee kauniilla paikalla ja se muodostaa rakennuksineen harvinaisen pihapiirin.

97. Evankelistakoti pihapiireineen

Pihlajamäki on erotettu Ylä-Ajoksen tilasta 1800-luvun lopulla. Uusrenessanssityylinen asuinrakennus on todennäköisesti 1880-luvun lopulta. Rakennus on hienosti säilynyt ja muodostaa eheän kokonaisuuden pihapiirin muiden rakennusten kanssa. Evankelistakodiksi Pihlajamäen tila muutettiin vuonna 1950.

98. Maamieskoulu pihapiireineen, Umpimähkä

Maamieskoulun alue ilmentää erilaisia rakennushistorian arvoja ja kertoo maaseudulla järjestetystä koulutuksesta 1900-luvun alkupuoliskolla.

Entinen Rantalan tila tunnetaan nykyään Umpimähkän nimellä. Alueella on toiminut Rantalan saha vuosina 1899-1905. Pohjois-Hämeen maamieskoulu aloitti tilan yksikerroksisessa päärakennuksessa toimintansa 1908. Maamieskoulu toimi tilalla vuoteen 1971 asti. Rakennuksessa on kaunis kuisti ja talo on säilyttänyt perinteistä asuaan.

Kaksikerroksinen rakennus on Elämänmäen luonnonparantolan päärakennus, joka siirrettiin paikalle muutamin muutoksin vuonna 1925 (Jaakkola 2009).

Rakennukset muodostavat juhlavan kokonaisuuden. Päärakennusta kunnostetaan parhaillaan ja pihaan vievän tien varrella rakennus on viime aikoina korjattu, mutta kokonaisuutena kerroksellinen rakennusryhmä on edelleen hieno. Sillä on sekä rakennustaiteellista että kulttuurihistoriallista arvoa. Lähellä alkuperäistä asua säilyneet sivurakennukset olisi hienoa saada säilymäänkin sellaisina, mutta olennaisinta on kokonaisuuden säilyminen.

99. Metsämäen tila

Ajostaipaleen Metsämäen osittain kaksikerroksinen uusrenesanssityylinen päärakennus on vuodelta 1901. Rannan puoleisella julkisivulla on kahden kerroksen korkuinen koristeellinen vilpola. Rakennus luo yhdessä ympäristönsä kanssa arvokasta miljöötä. Metsämäen päärakennuksen on suunnitellut Bruno Granholm. Granholm oli vuosina 1892-1926 Rautatiehallituksen pääarkkitehti. Vilppulan ja Kolhon rautatieasemia laajennettiin hänen piirustustensa mukaan vuonna 1900. Granholm suunniteli myös Ylä-Pynnösen päärakennuksen.

Rakennus pihapiireineen on säilynyt erinomaisesti, ja korjaukset on tehty alkuperäistä kunnioittaen. Ikkunat ovat alkuperäiset ja katon katteena on käsin saumattu peltikatto, joka istuu kokonaisuuteen. Myös talousrakennukset ovat vaikuttavat, vaikka hieman huonommassa kunnossa. Kohteella on maise-mallisen arvon lisäksi rakennustaiteellista arvoa.

100. Autio pihapiireineen

Ajostaipaleen Autio on entinen Metsämäen torppa. Aution sisääntulopuolella vasemmalla oleva pirtti (kuvassa keskellä) on rakennettu 1700-luvulla. Asuinrakennuksen lisäksi vanhaan pihapiiriin kuuluu mm. aittoja, riihi ja savusauna. Runsas ja edustava torpan talousrakennuskanta on arvokas. Pihapiirissä on näkyvissä maatalouden kehitys ja muutos sekä tavallisen maaseudun väestön asuinolot.

Ajostaipaleen Aution entisen torpan päärakennus on rakennettu useamassa vaiheessa. Hirsirakennuksen vanhin osa perimätiedon mukaan on 1700-luvulta ja pirtti 1800-luvulta. Rakennusta elävöittää yksinkertainen kuisti. Viehättävän piha-alueen reunoilla on vanhoja aittoja.

Alue muodostaa rakennushistorian ja miljöörarvojen vuoksi arvokkaan kulttuuriympäristön.

3.14 Kulkuyhteyksien kehittyminen Vilppulassa

VC Vilppulan rautatieasema (akv239)

Vilppulan kunnan alueella on kaksi rautatieasemaa, Vilppula ja Kolho. Vilppulan asema on edustava ja hyvin säilynyt Vaasan radan IV luokan tyyppituote, mutta myös historiallisesti tärkeä vuoden 1918 näyttämö.

Tampereen–Vaasan-rata valmistui 1883. Vuonna 1896 avattiin liikenteelle 8 km pitkä kapearaiteinen rata Vilppulan asemalta Mänttään, missä oli G.A. Serlachuksen puuhiomo. Vuosina 1905–07 rakennettiin Vilppulan satamarata. Satamasta oli laivaliikenneyhteys Tampereelle. Rautatie vilkastutti aiempaa maatalouspitäjää, jonne perustettiin useita sahoja ja mm. Bonäsän terva- ja tärpättitehdas (perustettu vuonna 1902).

Kuva 45. Vilppulan rautatieasema ja taustalla Kuutola.

Vilppula oli tärkeä vuoden 1918 sodan asemapaikka: se oli pitkään valkoisen Suomen keskuspaikkoja, jota punaiset koettivat valloittaa saadakseen haltuunsa pohjoisempaan sijaitsevan tärkeän Haapamäen risteysaseman. Eräs kiivaimmista taisteluista käytiin maaliskuussa 1918, minkä jälkeen punaiset joutuivat peräytymään etelään. Vilppulassa oli parhaimmillaan 1950-luvulla satakunta rautatieläistä. Aseman merkitys alkoi hiipua 1970-luvulla, kun Parkanon rata sekä Jyväskylä–Jämsänkoski-rata valmistuivat.

Kuva 46. Kuutolankadun varren rautatieläisten asuinrakennuksia 1920- ja 30-luvuilta sekä Kuutola vasemmalla.

101. Vilppulan asema

Vilppulan asema on edustava ja hyvin säilynyt Vaasan radan IV luokan tyyppituote. Asema valmistui samana vuonna kuin rataakin, eli 1883. Asema sijoitettiin Ala-Ajoksen ja Pukkilan tilan maiden rajalle. Asemaa laajennettiin 1900-luvun alussa ja rakennus on arkkitehti Bruno Granholmin piirtämän ja 1903 tehdyn laajennuksen mukaisessa asussa. Asemarakennuksen lisäksi asema-alueella on 1880-luvulta konttori ja tavaramakasiini sekä sauna. Rakennus on valtakunnallisesti arvokas.

102. Vilppulan vahtitupa pihapiireineen

Vilppulan aseman kanssa samaan valtakunnallisesti arvokkaan rakennetun kulttuuriympäristön rajaukseen kuuluu myös etelämpänä sijaitseva Vilppulan ratavartijan talo. Vahtitupa on rakennettu 1880-luvulla tyyppiirustusten mukaan ja sitä on ajanmukaistettu 1920-luvulla. Vahtituvan rakennukset muodostavat pienipiirteisen pihapiirin. Pienemmän rakennuksen katto on sammaloitunut, toisen katto on uusittu muoviseksi tiilijäljitelmäksi. Molemmissa ovat alkuperäiset ikkunat ja julkisivut höylälautaa. Kivijalat ovat huomattavan matalat. Rakennukset ovat valtakunnallisesti arvokkaita.

VD Mäkitalonlahden satama

Mäkitalonlahden satama kertoo Mäntän ja Vilppulan teollisesta historiasta. Alueella on myös sataman toimintoihin liittynyttä arvokasta rakennuskantaa.

Pistoraide Mäkitalonlahden satamaan avattiin 1906. Radan ja sataman avaaminen helpottivat puutavaran kuljettamista Mäntän tehtaan raaka-aineeksi.

Sataman yhteyteen avattiin luotsiasema, joka valmistui vuonna 1910.

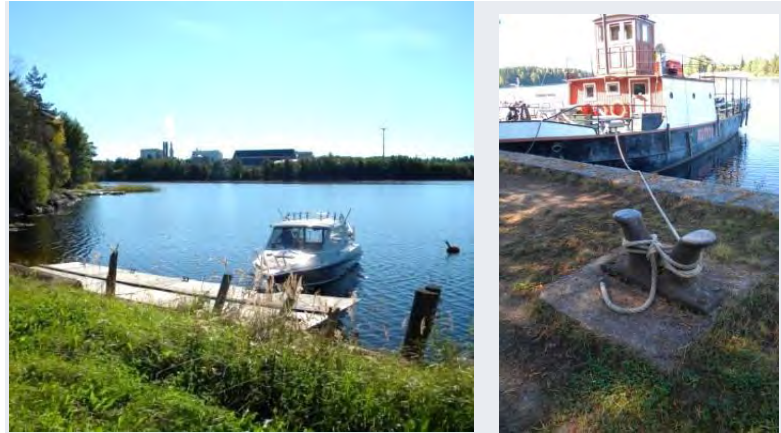
Mäkitalonlahden satama-alueella on ollut monenlaista teollista toimintaa kuten saha, proomunrakennusta ja laivaliikennettä. Ei kuitenkaan henkilöliikennettä, jolla oli oma laituriinsa nykyisen huvivenesataman tuntumassa. Sataman toiminta hiljeni laivaliikenteen vähentyessä. Vuonna 1951 valmistui satamaan VR:n Rautatierakennusosaston keskuskorjaamo ja kaksi varastoa. Luotsiaseman vieressä on puurakenteinen rivitalo vuodelta 1950. Keskuskorjaamon työntekijöitä asui siinä. Rakennustoiminta väheni kuitenkin pian ja osasto lakkautettiin 1967.

Alue siirtyi puolustusministeriön hallintaan ja rakennuksia käytettiin puolustusvoimien varastona ja varikkona vuoteen 1991 asti. Tällä hetkellä varistorakennukset ovat puolustusvoimien hallinnassa ja Vilppulan veneilijät ovat kunnostaneet muuta sataman aluetta 1990-luvun puolivälistä alkaen. Entisellä sahalla toimii venekorjaamo.

Rataosuus Vilppulan aseman ja sataman väliltä purettiin 1980.

Kuva 47. VR:n Rautatierakennusosaston entinen keskuskorjaamo toimii nykyisin Vilppulan veneilijöiden korjaushallina.

Kuvat 48. Sataman rakenteita.

103. Luotsiasema pihapiireineen

Luotsiasema on valmistunut vuonna 1910 sataman avaamisen jälkeen. Rakennus on säilyttänyt ulkoasunsa ja on hyvässä kunnossa samoin kuin talousrakennus. Sen yhteyteen on rakennettu puurakenteinen rivitalo 1950-luvun alussa. Rivitalossa asui VR:n varikon työntekijöitä. Rakennus on alkuperäisessä asussaan.

Kuva 49. Sataman puurakenteinen rivitalo.

Kuva 50. Luotsiaseman talousrakennus on säilynyt alkuperäisessä asussaan.

VE Puolustusvoimien varikko-alue

Varikkoalue on ollut paikkakunnalle merkityksellinen, minkä vuoksi sillä on kulttuurihistoriallista arvoa. Tämän hetken rakennuskanta on kuitenkin pääosin varastointiin rakennettuja, väliaikaisiksi tarkoitettuja suojia, joilla ei ole varsinaisesti rakennustaiteellista eikä maisemallista arvoa.

Puolustusvoimat perustivat Vilppulaan kuormastovarikon talvisodan lopulla vuonna 1940. Varikolla oli sota-aikana yksi komppania sekä siviilejä 150 henkeä. Varikon toiminta lakkautettiin huhtikuussa 1945 valvontakomission käskystä. Tilat ja varasto siirtyivät joksikin aikaa työtehoseuralle. Varikko siirtyi taas vuonna 1949 puolustusvoimien käyttöön. (Mönkkönen 1988). Osa alueesta on edelleen puolustusvoimien hallussa.

Kuva 51. Varikon entinen toimistorakennus.

Kuva 52. Varikon entinen työpaja.

Kuva 53. Makasiineja varikkoalueella.

3.15 Teollisuuden ja asutuksen kehitys Vilppulassa 1900-luvun alkupuolella

VF Vilppulankoski

Kokonaisuutena erittäin merkittävä ja monitasoinen Vilppulankosken alue sijaitsee maisemallisesti komealla paikalla. Alueen liikennehistorialliset arvot liittyvät Vilppulan salmeen vesireittinä, rautatiehen teollistumisen mahdollistajana ja maantieverkoston kehittymiseen. Alue liittyy myös vuoden 1918 tapahtumien historiaan. Alueella on runsaasti merkittäviä rakennuksia, siltoja ja muistomerkkejä. Pirkanmaan maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt 2015 selvityksessä koskirantoinen esitetään maakunnallisesti arvokkaana ympäristönä.

Rakennetun kulttuuriympäristön osuudella kuvataan lähinnä **Vilppulankosken nykytilaa**. Arkeologisessa selvityksessä kuvataan myös alueen rautatie- ja sisällissotahistoriaa.

Vilppulankoskelle on rakennettu hyvin valittuihin kohtiin näköalatasanteita, joilta pääsee ihailemaan maisemaa. Kosken ylittävä ajoneuvosilta on vuodelta 1901. Sillassa on vanhaa rakennetta näkyvissä länsipuolella. Siltaa on levennetty vuonna 1962, jolta ajalta myös kaiteet ovat. Rautatiesilta on vuodelta 1882.

Vilppulankosken ympäristöllä on kulttuurihistoriallista merkitystä liittyen paitsi alueen teollistumiseen (puuhiomon alue) kuin myös vuoden 1918 tapahtumiin.

104. Vilppulankosken silta

Alkuaan v. 1901 valmistunut kolmiaukkoinen kivilta, jonka sillankanta on laajennettu. Koskessa näkyy vieressä sijainneen puuhiomon kivijalkaa. Siltaa reunustavat tammet ovat puuhiomon ajoilta. (Jaakkola 2009).

105. Vilppulankosken rautatiesilta

Rautatiesilta on valmistunut vuonna 1882.

106. Puuhiomon alue

G.A. Serlachiuksen perustama puuhiomo toimi paikalla vuosina 1882-1946. Nyt alueella on näkyvissä perustuksia ja rakenteita. Alue on arvotettu muinaismuistona.

107. Koivuniemi pihapiireineen, retkeilymaja

Vuonna 1880 Pekkalan kartanon omistaja A. Aminoff ja tanskalainen olutmestari Fredrik Karl Christian Bär perustivat Vilppulan kosken rannalle olutpanimon. Päärakennus on vuodelta 1881. Panimon rauniot löytyvät edelleen alueelta. Vuonna 1888 kihlakunnantuomari Matias Jaatinen osti tilan vuokraoikeuden itselleen. Jaatisen suku omisti Koivuniemen vuoteen 1969 asti, jolloin Vilppulan kunta osti sen itselleen. Vuosina 1919–1952 Koivuniemessä asui tohtori Väinö Klami, jolloin aluetta kutsuttiin Klaminniemiä. (Saarinen). 1950-luvulla rakennuksessa toimi yhteiskoulu (Mönkkönen 1988).

Kuva 54. Koivuniemen päärakennus vuodelta 1881.

Kuva 55. Retkeilymaja. Rakennus on vuodelta 1901.

Katajamäen kansallisromanttinen puuliiteri on siirretty Koivuniemen pihapiirin reunalle. Liiterin rakennutti tri E.W. Lybeck vuosina 1905-06. Alakerrassa oli luonnonparantolan puuliiteri, yläkerrassa kuivattiin pyykkiä. Liiterin katto on korjattu ja hyvässä kunnossa.

Nykyisen Retkeilymajan rakennus on valmistunut 1901. Siinä on hieno luonnonkivinen maakellari. Todennäköisesti mittavia remontteja on tehty rakennuksen siirryttyä kaupungin omistukseen 1970-80-luvuilla: mm. ikkunat ovat uusitut, julkisivulaudoitus ja aaltopeltikatto.

Koivuniemen päärakennus on kokenut samanlaisia muutoksia: myös sen julkisivulaudoitus on kunnan omistuksessa laitettu. Kylmät kuistit ovat kuitenkin säilyneet hyvin: niissä ovat alkuperäiset ikkunat ja vanhat peiliovet. Korkea luonnonkiviperustus tuo talolle luonnetta.

Pihapiirissä on myös vanha hieno kaivo. Sen maakosketuksessa olleet puurakenteet ovat lahonneet, mutta paljon alkuperäistä on tallella.

108. Vuoden 1918 taisteluiden muistomerkki

Vuoden 1918 taistelujen muistomerkki on vuodelta 1938 ja sen on suunnitellut kuvanveistäjä Arvi Tynys. Se sijaitsee polkujen varrella, mutta hivenen syrjässä.

109. Vuoden 1918 punaisten muistomerkki

Vuoden 1918 punaisten muistomerkki puolestaan sijaitsee tien vieressä, eikä siihen ole kirjattu muita tietoja kuin "1918 Punaisten muistolle".

VG Parkkivuori

Parkkivuoren aluekokonaisuus liittyy Vilppulan taajaman kehitykseen ja kasvuun. Parkkivuori on kerroksellinen aluekokonaisuus, joka sisältää useita historiallisia ja rakennushistoriallisia arvoja sisältäviä rakennuksia. Alueella on myös säilynyt 1900-luvun alun käsityöläisasumuksia.

Pukkilan tila on perustettu Parkkivuoren etelärinteelle 1730-luvulla. Se on lohkottu Ajostaipaleella sijainneista Vilppulan kantatilasta. Rautatien rakentamisen ajoista 1900-luvun alkuun saakka uusi asutus Vilppulassa keskittyi Parkkivuorelle. Myös hallinto keskittyi Parkkivuorelle; sekä pappila että kunnanvirasto toimivat entisellä Pukkilan tilalla.

Parkkivuorella on edelleen useita Vilppulan kunnan historian kannalta merkittäviä rakennuksia. Lisäksi Kajanderinmäellä on käsityöläisasumuksia 1900-luvun alusta. Parkkivuorenkadun, Rautatienkadun ja Mäkikadun varsilla on hienosti säilyneitä pihapiirejä 1900-luvun alusta.

110. Entinen kulkutautisairaala

Rakennus on vuodelta 1928 ja siinä toimi kulkutautisairaala, johon sairastuneet eristettiin.

111. Entinen Suomalainen kauppa pihapiireineen

Yrjö Palmroth osti vuonna 1889 koko Pukkilan tilan haltuunsa. Palmroth kävi kauppaa ns. Suomalaisen kauppakartanossa. (Jaakkola 2009).

Rakennuksessa on alkuperäiset ikkunat ja käsinsaumattu peltikatto. Vaakaponttillaudoitus on mahdollisesti uusittu jossain vaiheessa. Rakennuksessa on luonnonkivijalka. Piharakennuksessa on vivahteita jugendista ja se on säilynyt hienosti alkuperäisassaan.

Tiejärjestelyt ja ympäristö ovat muuttuneet kaupan ajoista, mutta edelleen rakennus on ympäristössään hierarkkisesti vahvoilla massansa ja sijoittumisensa perusteella.

112. Pukkilan talo pihapiireineen, ent. kunnantoimisto

1900-luvun alussa seurakunta osti Pukkilan tilan Palmrothilta. Pukkilan talo rakennettiin alun perin seurakunnan käyttöön vuonna 1912. Sen suunnitteli rakennusmestari Kalle Ylä-Ajos. Vilppulan kuntakokous siirtyi vuoden 1914 alussa pitämään kokouksia Ala-Ajokselta Pukkilan seurakuntatalon ”kunnan koushuoneeseen”.

Vuonna 1916 Vilppulan kunta osti pääosan Pukkilan tilan maista seurakunnalta. Näin kunta sai haltuunsa keskeisen osan kirkonkylän asutusalueesta aseman luota.

Vuodesta 1957 lähtien kunnantoimistoa alettiin nimittää kunnanvirastoksi. Valtuuston istunnot siirrettiin 1950-luvun lopussa kirkonkylän koululle. Uusi kunnantalo valmistui vuonna 1968.

Pukkilan talossa toimii Vilppulan koulumuseo ja kivinavetassa maatalousmuseo. Ulkoväri on muuttunut, mutta mm. Pukkilan alkuperäiset taidokkaat ikkunat ovat säilyneet.

113. Vilppulan seurakuntakeskus

Vilppulan seurakuntakeskuksen on suunnitellut arkkitehti Aulis Jääskeläinen ja se valmistui vuonna 1975. Vilppulan seurakuntakeskus on komea modernin arkkitehtuurin edustaja, ja sillä on kulttuurihistoriallisen arvon lisäksi rakennustaiteellista arvoa.

Vanhasta pappilasta muistuttaa lohkokivistä ladottu kivijalka seurakuntakeskuksen vieressä.

Vilppulan vanha pappila. Pukkilan tilanomistaja Georg Palmroth rakensi sen 1890-luvulla. Muuttaessaan Helsinkiin leski Olga Palmroth vei mukanaan pari rautatievarunullista valikoitua irtainta. Tilan päärakennus kunnostettiin pappilaksi vuoteen 1912 mennessä, jolloin ensimmäinen kirkkoherra Swanberg muutti perheineen sen tiloihin. — Kansallismuseon kokoelmat.

114. Metsäntutkimuslaitoksen koeasema pihapiireineen

Vilppulan tutkimusmetsien alku on vuonna 1922 perustetussa Jaakkoin suon kokeilualueessa. Metsähallitus on tutkinut Jaakkoin suolla metsänojitusta jo vuodesta 1909. (Metla).

Koeaseman rakennukset ovat vuodelta 1933 ja muodostavat alkuperäisenä säilyneen, eheän pihapiirin. Tutkimuslaitoksen tontille on istutettu 1990-luvulla monipuolinen puulajipuisto.

115. Vilppulan vesitorni

Vilppulan vesitorni uppoaa mäntyjen siimekseen. Noin 1960–70-lukujen taitteesta oleva torni edustaa aikaansa sekä kehittyvää yhdyskuntatekniikkaa.

VH Vilppulan kirkonkylän kansakoulun alue

Komealla Vilppulan kansakoululla on mielenkiintoinen paikallinen syntyhistoria. Se edustaa 1800-luvun lopun nousevaa kansakouluuutetta ja -arkkitehtuuria sekä tulevan Suomen valtion laadukkaan koulutusjärjestelmän alkuaikojä.

Kansakouluasetuksessa vuodelta 1866 määrätään ylempien kansanopetuksen siirtämisestä kirkolta kunnille. 1880-luvulla kansakouluja perustettiin jo syrjäkylillekin ja Vilppulan asemanseudun asukkaat alkoivat puuhata kansakoulua kylälle. Vilppulan ollessa edelleen osa Ruoveden pitäjää koulun perustaminen kuitenkin viivästyi ja koulun sijainnista kiisteltiin useamman tahon ollessa valmis myymään tai lahjoittamaan tontin koululle. Lopulta kouluopetus pääsi alkamaan vuonna 1899 uudessa kansakoulurakennuksessa. (Mönkkönen 1988).

Yleisen oppivelvollisuuden säätämistä suunniteltiin Suomessa jo 1800-luvun lopulla. Oppivelvollisuuslaki saatiin aikaan kuitenkin vasta Suomen itsenäistyttyä. Laki tuli voimaan vuonna 1921. Tässä uudistuksessa kansakoulu piteni 6-vuotiseksi kattaen kaksivuotisen alakoulun ja nelivuotisen yläkansakoulun.

Vilppulaan ensimmäinen alakoulu perustettiin kirkonkylään jo syksyllä 1919. Alkuun alakoulu toimi kunnantalossa, kunnes vuonna 1921 valmistui koulutontille alakoulurakennus.

Vuoden 1957 kansakoululaki määräsi jokaisessa kunnassa perustettavaksi kaksivuotisen kansalaiskoulun. Vilppulaan perustettiin kansalaiskoulu vuonna 1959. Tämä edellytti koulun tilojen laajentamista.

Kuva 56. Alakoulutalo.

116. Vilppulan Kansakoulu

Kouluopetus alkoi vastavalmistuneessa kansakoulurakennuksessa vuonna 1899. Koulutalon piirustukset laati arkkitehti A. af Hällström. Tyyllillisesti kansakoulurakennus edustaa uusrenessanssia. Koulu rakennettiin Serlachiuksen lahjoittamalle tontille. (Mönkkönen 1988).

Kuva 57. Vanha kansakoulu

Kuva 58. Vanha kansakoulu.

117. Vilppulan alakoulutalo

Alakoulurakennus valmistui vuonna 1921 kansakoulun yhteyteen.

118. Vilppulan kansalaiskoulurakennus

Uusi kansakoulurakennus valmistui vuonna 1959 kirkonkylän koulutontille. Koulua on viimeksi laajennettu vuonna 2009

119. Opettajien asuntola

Koulualueella sijaitsee vuonna 1963 valmistunut opettajien asuntola. Rakennus on sisäänkäynnin puolelta 2-kerroksinen nk. maanpäällisellä kellarilla ja toiselta puolelta 3-kerroksinen. Ikkunat, ovet ja ulkovalaisimet ovat alkuperäisiä. Rapattu julkisivu on alkuperäinen, kuten myös peltikatto syöksytörvineen.

120. Vilppulan yhteiskoulu

Yhteiskoulua Vilppulaan alettiin puuhata vasta II maailmansodan loputtua. Tätä ennen kouluhankkeet olivat kaatuneet Vilppulassa kannatuksen puutteeseen, kun Haapamäellä ja Mäntässä toimi yhteiskoulut hyvien liikenneyhteyksien päässä.

Vuonna 1949 kouluhallitus myönsi perustamisluvan yhteiskoululle. Alkuun koulu toimi kirkonkylän alakoulurakennuksessa ns. kotikouluna, myöhemmin koulu toimi Koivuniemessä, Suomalassa ja palokunnan talossa. Oma yhteiskoulurakennus vihittiin käyttöön vuonna 1953. Se on ajalle tyypillinen vaaleaksi rapattu kaksikerroksinen koulurakennus.

Vilppulan yksityinen yhteiskoulu lopetti toimintansa ja muuttui kunnalliseksi Vilppulan peruskoulun yläasteeksi vuonna 1975. Peruskoulun aikaiset uudet osat erottuvat selvästi vanhasta koulurakennuksesta arkkitehtuuriltaan.

VI Vilppulan radan länsipuoli

Aseman ympärille syntynyt Vilppulan taajama kehittyi alkuun voimakkaasti radan länsipuolella. Radan länsipuolisella alueella ja sen rakennuskannalla on paikallista kulttuurihistoriallista merkitystä. Paikoitellen rakennuskanta on säilynyt varsin alkuperäisenä, mutta osa rakennuksista on tyhjillään.

Vilppulan keskusta on alkanut muodostua rautatien rakentamisen myötä aseman ympärille. Alkuun taajama kehittyi voimakkaammin asemaa vastapäätä radan länsipuolella. Virtaintien vanhan linjauksen varrella oli vuosisadan vaihteessa Lindforsin kauppa ja Salmisen talo. Radan länsipuolelle rakennettiin myös asemapäällikön talo, lisää kauppiaita ja matkustajakoti. Myös veturitalli sijaitsee radan länsipuolella.

Radan läntinen puoli kuitenkin menetti merkitystään keskustan kasvaessa radan itäpuolelle. Tämän takia alueen rakenne ja rakennukset ovat säästyneet monilta uudistuksilta, mutta osa entisistä liikerakennuksista on nyt tyhjillään. Alueen rakenne ja rakennukset ovat säilyneet kerroksellisina ja niissä on paljon alkuperäistä jäljellä. Säilynyttä vanhaa rakennuskantaa on nykyisen Käyräkadun ja Veturitallintien varrella sekä muutamia pihapiirejä Virtaintien varrella.

Radan länsipuolella maanpinta on monessa kohtaa noussut, jolloin rakennusten perustukset ovat jääneet todella mataliksi. Lisäksi ympäristö on paikoin rehevöitynyt ja pensoittunut. Yksi alueen rakennuksista on purettu viime vuosina. Alueella ja sen rakennuskannalla on kuitenkin paikallista kulttuurihistoriallista merkitystä, joten alueen kehittäminen sen arvot huomioiden ja alkuperäisen rakennuskannan säilyttäminen olisi tärkeää.

121. Entinen veturitalli

Veturitalli on valmistunut 1934. VR:n siirrettyä henkilöliikenteen Mäntän radalta linja-autoihin talli toimi linja-autojen tallina. (Iltanen 2010).

122. Entinen Vankan varasto

Rakennus on rakennettu Jämsänkosken tehtaiden paperivarastoksi radan varteen 1900-luvun vaihteessa. Myöhemmin rakennus on toiminut Vankan sekatavara-kaupan varastona. Rakennus on melko alkuperäisessä kunnossa ja ympäristö kaipaisi siistimistä jotta kohonnut maanpinta ja kasvillisuus eivät vahingoittaisi rakennusta.

123. Salmisen talo

Salmisen talossa toimi majatalo ja kyytilaitos vuosina 1926-1929 (Mönkkönen 1988). Rakennuksessa on toiminut sodan jälkeen mm. Valkaman kauppa, Keinosen arkkuliike ja valokuvausliike Ajax (Vehkaniemi 2005). Kerroksellinen kokonaisuus kuvastaa hyvin näitä eri vaiheita.

124. Entinen Vesan valokuvaamo

Rakennuksessa on toiminut Vesan valokuvaamo. Rakennus on 1920-luvulta mutta sitä on korjattu voimakkaasti. Kuisti ei ole alkuperäinen.

125. Virtaintie 13 pihapiireineen

Virtaintienvarrella on hienosti säilynyt pihapiiri, jonka rakennukset ovat valmistuneet 1926.

126. Entinen matkustajakoti pihapiireineen

Entinen matkustajakoti tunnetaan myös Järvisen talona. Päärakennus on 1920-luvulta. Matkustajakodin vuonna 1926 valmistunut komea talousrakennus toimii nykyään asuinrakennuksen autotallina ja on säilynyt alkuperäisessä asussaan päärakennusta paremmin.

VJ Vilppulan keskusta

Keskusta-alue edustaa pääosin sotien jälkeistä rationalismia, jossa on jonkin verran kerroksia myös 1900-luvun alkupuolen rakentamisesta. Alueen historialliset arvot liittyvät aseman ympärille kehittyneen taajaman rakenteeseen ja toimintoihin sekä näiden kehitykseen. Keskustan rakennukset kertovat myös osuustoimintaliikkeen kehityksestä.

Vilppulan keskusta on alkanut muodostua rautatien rakentamisen myötä aseman ympärille. Alkuun taajama kehittyi voimakkaammin asemaa vastapäätä radan länsipuolella, jossa sijaitsi ennestään muutamia taloja ja maantie. 1900-luvun alussa keskustan painopiste siirtyi radan itäpuolelle ja radan vieressä kulkevalle kadulle. Tällöin rakennusten pääjulkisivut olivat radalle päin. (Vehkaniemi 2005).

1900-luvun alussa Vilppulan sosiaalinen elämä keskittyi erityisesti rautatieaseman ympärille. Kuutolassa toimi käsityö-, kuto- ja kasvitarhakoulu vuosisadan alussa. Nyt jo purettu työväentalo valmistui 1912 Mäntän kapearaiteisen radan eteläpuolelle.

Hämeen lääninhallitus määräsi Asemanseudulle laadittavaksi rakennussuunnitelman, jonka se hyväksyi vuonna 1945. Tämä kaava muodosti rungon, jonka pohjalta Vilppulan taajama on kehittynyt nykyiselleen. Raideliikenteen merkitys väheni 1900-luvun puolivälissä autoistumisen ja tieverkoston kehittymisen myötä. Vilppulan keskustassa tämä kehitys näkyy selvästi: vuoden 1945 kaavan mukainen Keskuskatu rakennettiin 1950-luvulla ja keskustan toiminnot alkoivat hakeutua rautatien ääreltä Keskuskadun varrelle. Mäntäntie ja radan alitus rakennettiin myös 1950-luvulla.

Keskuskadun varrelle rakennettiin 1950-luvulla lukuisia kaksikerroksisia liike- ja asuintaloja, joissa liikehuoneistot olivat alakerroksessa ja asuinhuoneistot yläkerroksessa. Hallinnollisen keskuksen siirryttyä Pukkilasta uuteen kunnantaloon vuonna 1968 Mäntäntien rooli vahvistui entisestään ja taajaman toiminnot alkoivat hakeutua Mäntäntien varrelle. (Vehkaniemi 2005).

Vanhasta 1900-luvun alun katuverkosta ja rakennuskannasta on kuitenkin edelleen joitain muistumia jäljellä keskustassa. Keskuskadun varrella on edelleen runsaasti 1950-luvun rakennuskantaa.

127. Kuutola

Entinen Soitusten kaupparakennus kunnostettiin Kuutolan Käsi-työ-, kutoma- ja kasvitarhakouluksi arkkitehti Wivi Lönnin piirustusten mukaan vuosien 1902 ja 1903 vaiheilla (Mönkkönen 1998). Koulu toimi vuoteen 1924 asti. Uusimmat Kuutolan muutokset ovat 1950-luvulta ja se on tällä hetkellä huonossa kunnossa, koska se sijaitsee matalammalla kuin ympäröivät tiet ja paikoitusalueet. Kulttuurihistoriallista ja rakennustaiteellisilta arvoiltaan merkittävä rakennus, joka kannattaisi korjata pikaisesti ja säästää isommilta vaurioilta. Kuutola kuuluu aseman kanssa samaan kokonaisuuteen, vaikka sillä ei olekaan RKY-statusta. Rakennus sijaitsee maisemallisesti keskeisesti aseman vieressä ja sillä on rakennustaiteellista arvoa.

128. Entinen asemapäällikön talo pihapiireineen

Vuodelta 1883 peräisin olevan asemapäällikön talo liittyy olennaisesti Vilppulan historiaan aseman ympärille kehittyvänä kirkonkylänä. Piharakennus on vuodelta 1935. Rakennus on hyvässä kunnossa ja se kuuluu aseman ja vahtituvan muodostamaan kokonaisuuteen, vaikka sillä ei olekaan RKY-statusta. Rakennuksella on myös maisemallista arvoa radan varressa.

129. Entinen Vilppulan posti pihapiireineen

Vilppulan posti toimi aluksi asemarakennuksessa. Vuosina 1902-1910 posti toimi asemaa vastapäätä radan länsipuolella Lindforsin talossa. Vuonna 1911 postille valmistui oma talo aseman eteläpuolelle radan varteen. Posti toimi rakennuksessa vuoteen 1978 asti. (Mönkkönen 1988). Viime vuosina rakennusta on kunnostettu asuinkäyttöön ja sen julkisivusta on huolehdittu mm. maalaamalla rakennus. Myös piharakennus on vuosisadan alusta. Rakennuksella on maisemallista arvoa radan varressa ja se kertoo postilaitoksen historiasta.

130. Entinen Vankan liikekortteli

Entinen Vankan liikerakennus kertoo Vilppulan Asemanseudun aiemmasta tilahierarkiasta, jolloin pääkatu kulki rautatien vieressä sen suuntaisesti. Tontin rakennukset kertovat myös osuustoimintaliikkeen historiasta.

Vilppulan ensimmäisen osuuskaupan jakaantuessa kahteen osaan 1910-luvulla muodostettiin Vilppulan Osuuskauppa (myöhemmin Vankka, E-liike) ja Kauppakunta Pohjois-Häme (S-ryhmä). Osuusliike Vankalle rakennettiin oma liikerakennus radan varteen vuonna 1928. Alkuun rakennuksen pohjoispäässä toimi kahvila, eteläpäässä kirjakauppa ja yläkerrassa oli henkilökunnan asuntoja. (Vehkaniemi 2005).

Rakennuksessa toimii nykyisin ravintola Isabella. Varsin hienosti rakennettu talo näyttää nykyään takapihalle sijoitetulta johtuen tielinjauksen muuttumisesta. Rakennuksen ulkoasu on kuitenkin säilynyt. Rakennuksella on maisemallista arvoa radan varressa.

Samalla tontilla Keskuskadun varrella on Vankan uusi myymälärakennus (E-Mänty, Centrum) vuodelta 1958. Rakennuksessa toimii nykyisin Valintatalo. Rakennuksen ulkoasu on merkittävästi muuttunut, kun näyteikkunat on laitettu umpeen. (Vehkaniemi 2005).

131. Entinen Kauppakunta Pohjois-Hämeen liikekortteli

Kauppakunta Pohjois-Hämeelle rakennettiin oma liiketalonsa 1930-luvun alussa. 1950-luvulla tontille rakennettiin kaksikerroksinen liike- ja asuintalo, joka valmistui 1958. Lisäksi tontilla on varastorakennus. Myös Pohjois-Hämeen tontin rakennukset ilmentävät osuustoimintaliikkeen historiaa. Rakennuksilla on myös maisemallista merkitystä Keskuskadun kokonaisuuden kannalta.

132. Entinen KOP:n talo

KOP:n talo on vuonna 1956 valmistunut kaksikerroksinen liike- ja asuintalo. Rakennuksen julkisivua on korjattu voimakkaasti, mikä heikentää kohteen arvoa. Rakennuksella on kuitenkin edelleen maisemallista merkitystä Keskuskadun kokonaisuuden kannalta.

133. Entinen Säästöpankin talo

Säästöpankin talo on valmistunut vuonna 1953. Rakennus on tyypillinen 1950-luvun kaksikerroksinen liike- ja asuinrakennus. Rakennus on säilyttänyt melko hyvin alkuperäisen asunsa ulospäin ja sillä on maisemallista merkitystä Keskuskadun kokonaisuuden kannalta.

134. Matkustajakoti

Matkustajakoti on valmistunut vuonna 1955. Rakennuksen julkisivua on muutettu korjausten yhteydessä. Tästä huolimatta rakennuksella on edelleen maisemallista merkitystä Keskuskadun päätteenä. Ennen matkustajakotia paikalla oli Lewisonin apteekki.

135. Vilppulan entinen kunnantalo

Vilppulan kunnantalo sijaitsee arvokkaalla paikalla: sen edustalla on maisemallisesti merkittävä Pukinlampi. Rakennus itsessään on kunnantaloksi erikoinen, siinä voidaan nähdä vaikutteita 1960–70-lukujen vaihteen futurismista. Betonielementtitekniikka on vahva osa kunnantalon arkkitehtuuria. Kunnantalon on suunnitellut Kosti Kuronen ja se on valmistunut 1968. Maisemallisesti merkittävän sijainnin lisäksi rakennuksella on rakennustaiteellista arvoa.

136. Vilppulan entinen paloasema

Entinen paloasema on valmistunut 1900-luvun puolivälin tietämillä.

Vilppulaan valmistui vuonna 1977 uusi paloasema Mäntäntien ja Keuruuntien risteykseen. Entinen paloasema toimii nykyisin nuorisotilana. Rakennuksella on maisemallista merkitystä etisen kunnantalon vieressä.

VK Heinämäentie

Heinämäentien varrella on asuin- ja piharakennuksia 1900-luvun alusta. Tien varren rakenne on harva ja useassa mittakaavassa kerroksellinen.

Aivan radan varressa olevan Heinämäentien varressa on paljon pienimittakaavaista rakentamista ajalta ennen sotia ja jonkin verran jälleenrakennuskauden rakennuksia. Aseman puoleista päätä kadusta ovat asuttaneet erityisesti rautatieläiset. Rakennus on harva ja kerroksellinen. Aluetta ei ole kerralla suunniteltu ja rakennettu, vaan se on rakentunut ajan myötä. Alueen arvot löytyvät juuri tästä kerroksellisuudesta. Myös rakennuksia on laajennettu tarpeen mukaan, eli kerroksellisuus kulkee teeman eri mittakaavoissa.

Kuva 59. Heinämäentie 24.

Kuva 60. Heinämäentie 8.

VL Mantila

Alue on alkanut rakentua 1900-luvun alussa, kun asutus levisi Virtaintienvartta pitkin nykyisen Pohjaslahden suuntaan Rantalän sahan, Kotiniemen kasvatuslaitoksen ja Pohjois-Hämeen maamieskoulun myötä.

Mantilan päärakennus on vuodelta 1903. Etelämpänä vanhan Keuruuntien linjauksen varrella on muutamia muita rakennuksia 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä. Keuruuntien itäpuolella on jälleenrakennuskauden asuinrakennuksia.

VM Savonlinnanmäki

Savonlinnanmäellä on 1920-30-lukujen vanhaa rakennuskantaa sekä jälleenrakennuskauden taloja.

Savonlinnantien alkupäässä ja Savonlinnankujan varrella on 1920- ja 30-lukujen rakennuskantaa. Alun perin alueen asuttivat jo 1800-luvun puolella ratatyömaan työläiset. Savonlinnanmäen otaksutaan saaneen nimensä siitä, että sen rinteillä asui Savosta tulleita radantekijöitä. Myöhemmin aluetta asuttivat erityisesti Vilppulan puuhiomon työläiset. (Mönkkönen 1988).

Savonlinnanmäessä Savonlinnantiellä on myös rivistö jälleenrakennuskauden taloja. Rakennukset ovat säilyttäneet lähinnä massoitteensa ja sen myötä kadun rytmin. Yksi taloista on korjattu perinteisemmin ja sen pihapiirissä on myös vanhempi talousrakennus 1900-luvun alusta. Myös muissa pihapiireissä on talousrakennuksia, jotka on sijoitettu ajalle tyypilliseen tapaan pihan perälle. Pääasiassa nämä talousrakennukset ovat kuitenkin uusia tai vahvasti korjattuja, kuten talotkin.

Kuva 61. 1920-luvun asuinrakennus Savonlinnankujan eteläpuolella.

Savonlinnanmäellä sijaitseva hevostila on merkitty Jaakkolan (2009) selvitykseen. Laitumen sijainti kylässä on poikkeuksellinen ja päärakennus sijaitsee maisemallisesti hienossa kohdassa kosken kupeessa. Avoin laidun tulisi säilyttää avoimena tulevaisuudessakin, rakennukseen ei liity korjaukseen vaikuttavia rakennustaiteellisia arvoja.

VN Korpelanmäki

Korpelanmäellä on säilynyt yksi 1920-luvun asuinrakennus, joka kertoo alueen historiasta Vilppulan puuhiomon työläisten asuinalueena. Mäen rakennuskanta on täydentynyt ja uusiutunut jälleenrakennuskaudella ja 1900-luvun loppupuolella.

Osa rakennuksista on autioina ja kesäasuntoina.

3.16 Jälleenrakennuskausi Vilppulassa

VO Vilppula: Välikatu-Ritvalankatu-Suokatu A/C

Vilppulan keskustan itäpuolella on eheä jälleenrakennuskauden rakennuskannan kokonaisuus, joka on rakentunut vuoden 1945 Vilppulan asemanseudun yleissuunnitelman mukaisesti. Alueen arvo on kaupunkikuvan kannalta yhtenäisenä säilyneessä rakenteessa. Alueella näkyy hyvin myös asuinrakentamisen muutokset 1900-luvulla sekä liikerakentamisen kehitys 1950-luvulta alkaen.

Vilppulan keskustan itäpuolella on eheä jälleenrakennuskauden rakennuskannan kokonaisuus, joka on rakentunut vuoden 1945 Vilppulan asemanseudun yleissuunnitelman mukaisesti. Alue on täydentynyt 60-luvulle asti mittakaavaan hyvin sopeutuvilla rakennuksilla. Erityisesti Ritvalankadun ja Välikadun varsilla on eheät kokonaisuuden jälleenrakennuskauden rakennuksia. Välikadun päässä on yksi pihapiiri 1920-luvulta.

Kaaritien varrella on Vilppulan vanhin kerrostalo ja liikerakennuksia eri vuosikymmeniltä. Kaaritien varressa alueen pohjoisosassa on korkea komea tiilirakenteinen vaaleaksi rapattu muuntamo, jossa on saumattu peltikate loivassa pyramidikatossa. Kaaritien varren kaksikerroksiset asuin- ja liikerakennukset ovat samalta rakennuskaudelta, mutta ovat keskustamaisempia kuin Ritvalankadun, Välikadun ja Suokadun omakotitalot.

Alueen asuinrakennuksista jotkin ovat ulkoapäin säilyneet alkuperäistä vastaavassa asussa ja pihat alkuperäisasuisine ulkorakennuksineen nostavat kokonaisuuden arvoa. Päärakennukset sijoittuvat rajaamaan katutilaa pitkä julkisivu tien suuntaisesti.

Pihat ovat puutarhamaisia ja usein tien ja talon väliin sijoittuu kasvillisuutta. Sivurakennukset sijoittuvat pihan perälle. Suurin osa taloista on puuvuorattuja ja tyypillisiä kattomateriaaleja ovat tiilikate tai peltikate. Tyypillisesti asuinrakennuksia on muokattu voimakkaasti ja talousrakennukset ovat alkuperäisemmässä asussaan.

Kuva 62. Ritvalantielle ja Välikadulle tyypillistä rakennuskantaa.

137. Välikatu 17 pihapiireineen

Välikatu 17 on alueen muuta rakennuskantaa vanhempi pihapiiri 1920-luvulta. Pihapiiri ja rakennukset ovat hienosti säilyneet alkuperäisessä asussaan.

138. Kaarikatu 8 pihapiireineen

Vilppulan ensimmäinen kerrostalo on valmistunut vuonna 1946. Se on kaksi kerroksinen ja puurakenteinen. (Vehkaniemi 2005). Rakennuksen ulkoasu vastaa alkuperäistä ja piharakennuskin on säilynyt. Rakennus kertoo asuinolojen muutoksesta jälleenrakennuskaudella ja kohteella on maisemallista merkitystä yhdessä Kaarikadun muiden kaksikerroksisten rakennusten kanssa.

139. Kaarikatu 6

Rakennus edustaa kaksikerroksista, 1940-50 -lukujen rapattua liike- ja asuinrakentamista. Rakennuksen ulkoasu vastaa alkuperäistä. Kohteella on maisemallista merkitystä yhdessä Kaarikadun muiden kaksikerroksisten rakennusten kanssa.

140. Entinen apteekin talo

Vuonna 1948 valmistuneessa terveystalossa toimi mm. apteekki. Rakennus edustaa kaksikerroksista, 1940-50 -lukujen rapattua liike- ja asuinrakentamista. Rakennuksen ulkoasu vastaa alkuperäistä. Apteekin sijasta rakennuksessa toimii yksityinen lääkäri. Kohteella on maisemallista merkitystä yhdessä Kaarikadun muiden kaksikerroksisten rakennusten kanssa.

VP Vilppulan Asevelikylä ja terveyskeskuksen alue

Vilppulan asevelikylä on yhtenäisenä säilynyt jälleenrakennuskauden alue. Se edustaa jälleenrakennuskauden kulttuurihistoriallisia arvoja. Alkuperäisasuisina säilyneet asuinrakennukset talousrakennuksineen ovat arvokkaita harvinaisuudessaan.

Asevelikylä on todella kauniisti yhtenäisenä säilynyt jälleenrakennuskauden alue. Rintamamiestalot ovat puuvuorattuja tai rapattuja ajan hengen mukaisesti. Alueen reunalla on myös hieman uudempaa, matalampaa rakentamista, joka kuitenkin sopii ympäristöönsä. Jälleenrakennuskauden pientaloja on tyyppillisesti muokattu eri vuosikymmenten tyylien mukaan. Alkuperäisasuisina säilyneet asuinrakennukset talousrakennuksineen ovat arvokkaita harvinaisuudessaan ja arvokkaita kokonaisuuden kannalta. (Jaakkola 2009)

Mäntän keskustassa oleva Tammikankaan asevelikylä vertautuu Vilppulan asevelikyliin. Asevelikyliä nousi varsinkin puujalostusteollisuuspaikkakunnille. (Mönkkönen 1998.)

Terveyskeskusta vastapäätä Vilpunkadun varressa on myös säilynyt eheä rivistö jälleenrakennuskauden asuinrakennuksia.

Kuva 63. Koulukaaren rintamamiestaloja.

141. Vilppulan entinen terveystalo

Asevelikylän vieressä sijaitsee myös Vilppulan entinen terveystalo, joka otettiin käyttöön 1949. Terveystalon ulkoasu on säilynyt ja rakennus edustaa kauniisti 1940-luvun ihmisläheistä laitosarkkitehtuuria. Rakennus kertoo terveydenhuollon kehityksestä Vilppulassa ja sillä on myös maisemallista merkitystä.

VQ Retuperä

Retuperän pienimittakaavaiset rakennukset sijoittuvat varsin tiiviisti maastonmuotoja mukaillen Väkkärävuoren rinteelle. Rakennukset ovat jälleenrakennuskaudelta 1940- ja 50-luvuilta. Alueella on tyypillisiä jälleenrakennuskauden taloja sekä Vilppulalle tyypillisiä vaatimattomampia taloja.

Moni taloista on säilynyt varsin hyvin ulkoasultaan alkuperäistä vastaavana. Alueen pienimittakaavaisuus ja maasto pihajärjestelyineen tuo alueelle tunnusomaisen luonteen. Tulevaisuudessakaan ei alueella tulisi tehdä merkittäviä maaston muutoksia tai täydentää kokonaisuutta liian kookkailla rakennuksilla.

VR Linjala

Linjalan maisemallinen arvo keskittyy Kitusen metsänvartijatilan ympäristöön. Tila oli tyyppillinen muusta asutuksesta erillään sijainnut metsänvartijatila. Linjalan asuttaminen jälleenrakennuskaudella kuitenkin heikentää kohteen merkitystä syrjäisenä metsätorppana.

Vanhoihin isojakokarttoihin Linjalan alue on merkitty kaskeksi. Kitusen metsänvartijatila sijaitsee alueen pohjoisosassa ja tila on asutettu 1800-luvun alussa.

Nykyään Linjalan maisemarakenne koostuu peltoaukeista, joiden reunoilla rakennukset ovat. Rakennuskanta on pääasiassa jälleenrakennuskaudelta.

142. Kitusen metsänvartijatila

Kitusen metsänvartijatila sijaitsee Vuohijoen kruununmaalla. Metsänuudistustyöt aloitettiin valtionmailla 1860- ja 1870-luvuilla kylvämällä uusia puulajeja (Jaakkola 2009).

Ajostaipaleen Kitusen perinteiseen tapaan rakennettu vuoraamaton päärakennus on todennäköisesti 1800-luvun alusta. Pihapiirissä seisoo vanhoja aittoja. Pihapiiri muodostaa eheän ja säilyneen kokonaisuuden ja on kulttuurihistoriallisesti arvokas.

3.17 Vilppulan kirkko ja Kotiniemen kasvatuslaitos

VS Vilppulan kirkko ja hautausmaa (akm273) 143. Vilppulan kirkko

Vilppulan kirkko on rakennettu vuosina 1891–1900 Georg Schreckin piirustusten mukaan (Jaakkola 2009), mutta oli vielä käyttöönotettaessa keskeneräinen. Seinät oli ulkoa maalattu punamullalla, sisältä kalkilla ja vain höylätyt osat oli käsitelty öljyväreillä. Kirkko viimeisteltiin vuonna 1914 kolmessa kuu-kaudessa, jolloin suunnitelmista vastasi arkkitehti Ilmari Lounis. Rakennusmestarina toimi Anton Hakola.

Tuolloin entiset punertavat hirret peitettiin laudoituksella ja kivijalka tiivistettiin. Kuoriosaa laajennettiin poistamalla etumaiset penkit ja saarnastuolia madallettiin. Urkulehteri laajennettiin ensimmäisiin pilareihin asti. Alttariseinän yläosaan avattiin kolme uutta ikkunaa ja niiden sisäkehiin laitettiin lyijylasiitus. Alttarin päällysrakenne uusittiin pöydän kohdalta ja alttarin kehykseen maalattiin 11 taulua. Kirkko maalattiin ulkoa vaalean kellertäväksi valkoisella listoituksella. Myös sisäosan väritys ja pinnat uusittiin. Pekka Halosen maalaaman alttaritaulun **”Kristus vuoritiellä”** oli lahjoituksena saatu jo vuonna 1906, mutta se siirrettiin kirkkoon vasta korjauksen valmistuttua. Korjauksen yhteydessä tilattiin Kangasalalta A. Tulenheimolta kirkon urut. (Mönkkönen I 1988, s. 259–260.)

Kirkkoa on tämän jälkeen korjattu vuoden 1918 tuhojen jälkeen, sähkövalot asennettiin vuonna 1937 ja vuonna 1967 penkkien alle asennettiin putkilämmittimet. (Mönkkönen II 1988, s. 158).

Kirkko on hirsirakenteinen pitkäkirkko, jonka itäpäässä on sakasti ja länsipäässä kellotorni. Ikkunat ovat saaneet vaikutteita gotiikasta. Sisältä kirkko on kolmilaivainen. Kulmikkaat pylväät jakavat tilan laivoihin ja samalla kannattavat lehtereitä. Kirkon länsipäädyn ruusuikkunan keskusornamentista on saatu aihe Mänttä-Vilppulan seurakunnan logoon ja sinettiin. Kirkkotekstii-
linen suunnittelija on tekstiilitaiteilija Tellervo Strömmer.

Saarnatuoli sijaitsi alun perin keskellä alttariseinää, jolloin käynti siihen oli suoraan sakastista. Vuonna 1969 saarnatuoli otettiin alas ja alttaritaulu asetettiin sen tilalle. Vuonna 1984 saarnatuoli sijoitettiin vielä lähemmäksi seurakuntalaisia. Samaan aikaan uusittiin nykymuotoonsa myös alttarikaide, alttaripöytä, polvistumispenkki ja valmistettiin kastepöytä. Tuolloin rakennettiin myös saniteettitilat eteiseen ja sakastiin.

Nykyisissä uruissa on 21 äänikertaa ja ne ovat rakennetut vuonna 1981. Suunnittelijana oli taiteilija Asko Raitioaho ja urkurakentamo Tuomi rakensi ne. Urkujen julkisivusuunnitelmaan osallistui Raitioahon lisäksi arkkitehti Pentti Peltonen.

Itse kirkossa vaikuttaa olevan alkuperäiset ikkunat ja maalina on käytetty öljymaalia. Maali rapisee käsin saumatusta peltikattosta. Katto kannattaisi kuntokartoittaa. Perustus on luonnonkiveä. Sisätilat ovat hyvin ylläpidetyt ja uudet osat on sovitettu pääosin kauniisti vanhaan. Mm. valaisimet ja muu tekniikka tuovat kerroksellisuutta, mutta varsin tyylikkäästi. Saniteettitilat sisäänkäynnin yhteydessä kylläkin heikentävät tilakokemusta hieman.

Hautausmaa-alueella sijaitsee kaksi varistorakennusta, jotka ovat merkittäviä kokonaisuuden kannalta. Molemmissa on käsin saumattu peltikatto ja ne ajoittuvat 1900-luvun alkupuolelle. Noppamainen, kirkkoa lähempi rakennus on mahdollisesti aivan 1900-luvun alusta ja siinä on alkuperäiset ikkunat pienine lasiruutuineen. Kivijalka on luonnonkiveä, mutta portaat ovat betoniset. Ovi on vaihdettu mahdollisesti 1950-luvulla. Toisessa rakennuksessa 50-luvun kerroksia on enemmän näkyvissä paitsi ovissa niin myös valaisimissa. Ikkunat ovat yksinkertaiset, mutta ennen 1960-lukua toteutetut. Osittain rakennuksen kivijalka on luonnonkiveä, mutta laajennusosassa se on betonia.

Uusin apurakennus ei sovellu samaan tapaan ympäristöön kuin aiemmat. Rakennuksessa sijaitsee sosiaalityö- ja hautausmaan hoitoon liittyviä aputiloja. Materiaaleissa ja värityksessä on kuitenkin pyritty ottamaan huomioon alueen muut rakennukset. Mittasuhteissa ja massoittelussa on kuitenkin tiettyä kömpelyyttä.

Suurin ympäristövaurio on hautausmaan laajennuksen toteutus. Vanhan kirkkotien linjausta on muutettu niin, ettei kirkko enää näy tien päätteenä. Nyt tie kulkee johtolinjojen vieressä ja linjat hallitsevat maisemaa. Lisäksi

hautausmaan laajennus on hakattu kokonaan puuttomaksi, mikä tekee kokonaisvaikutelmasta oudon, kun vanha osa hautausmaasta on kuitenkin metsäinen.

Kirkon torni näkyy pitkin vesistöä Vilppulankoskelle asti ja se muodostaa maisemallisen aksentin.

VT Kotiniemen kasvatuslaitos (akv 243)

Vilppulan vankila, alkuaan Kotiniemen kasvatuslaitos, sijaitsee asutuksesta syrjässä. Laitoksen 1900-luvun alkuvuosina nousut rakennuskanta asuntoloista maatalousrakennuksiin on arkkitehtonisesti yhtenäinen. Rakennukset on ryhmitelty väljästi puistomaiseen ympäristöön ja asuntolarakennusten rivistön takana pilkottaa järvimaisema. Näyttävää rakennettua kokonaisuutta elävöittävät osaltaan monen rakennuksen ulkoarkkitehtuuriin sovitetut jännittävät tai peräti hauskat yksityiskohdat. Laitos on pysynyt alkuperäistä lähinnä vastaavassa käytössä ja sen historiallinen rakennuskanta ympäristöineen on huolella hoidettuna säilynyt hyvin.

Valtion kasvatuslaitoksia alettiin perustaa sen jälkeen, kun ensi kerran vuoden 1889 rikoslaisissa oli säädetty 7-14-vuotiaiden poikien ja tyttöjen määräämisestä tuollaisiin laitoksiin. Kun 1891 toimintansa käynnistynyt maan ensimmäinen poikien kasvatuslaitos (Koivulan laitos Tuusulassa) osoittautui riittämättömäksi, ryhdyttiin valmistelemaan vuosisadanvaihteen tienoilla uuden poikien kasvatuslaitoksen perustamista Kylmä-län tilalla Ajostaipaleen kylässä Ruoveden pitäjää. Vilppulan Kotiniemen kasvatuslaitos pojille suunniteltiin ja myös toteutettiin yhtenä rakennusvaiheena puistomaiseen jäsentelyyn perustunutta asemakaavaa ja 1902-1907 nousseita pääasiassa tiilisiä rakennuksia myöten. Suunnittelija, rakennushallinnon arkkitehti Hugo Lindberg, oli perehtynyt kasvatuslaitoksiin eri Pohjoismaissa. Kasvatuslaitos, sittemmin koulukoti, lakkautettiin vuonna 1988 ja laitos tuli vankeinhoitolaitoksen käyttöön varavankilaksi; nykyinen Vilppulan vankila toimii avolaitoksena.

Kuva 64. Talola.

3.18 Pynnöskylä

VU Suluslahden kulttuurimaisema

Suluslahdella on säilynyt avoimena viljelysmaisemana Sankian ja Pynnösen talojen vanhat pellot. Kaava-alueen ulkopuolella sijaitsevat maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt Ylä-Sankila ja Ala-Sankila. Pirkanmaan maakuntakaavan 2040 selvitysaineistossa ehdotetaan entistä laajemman alueen rajaamista kohteeseen kuuluvaksi.

VV Pynnöskylä

Rata erotti aikanaan vierivieressä sijainneet Ylä- ja Ala-Pynnösen tilat.

Radan itäpuolella Kotimäessä, Moisiossa ja Eskolassa on vanhaa rakennuskantaa 1920- ja 30-luvuilta.

144. Ala-Pynnönen

Ala-Pynnösen pihapiirin vanhimmat rakennukset ovat vuodelta 1915. Päärakennus on uudempi. Kaiken kaikkiaan kokonaisuus on melko tavanomainen.

145. Ylä-Pynnönen

Ylä-Pynnösen päärakennuksen on suunnitellut 1900-luvun alussa Bruno Granholm, jonka suunnitelmien mukaan Kolhon ja Vilppulan asemia laajennettiin 1900-luvun alkuvuosina. Granholm on suunnitellut myös Metsämäen päärakennuksen.

Ylä-Pynnösen päärakennus sijaitsee aivan radan vieressä. Rakennuksesta on pidetty hyvää huolta ja ulkoasultaan se vastaa alkuperäistä. Kohteella on maisemallista ja rakennustaiteellista arvoa.

3.19 Yksittäisiä kohteita Vilppulassa

146. Hopunlahden tilakeskus

Hopunlahden tilakeskuksen päärakennus on vuodelta 1914. Tilakeskus on maisemassa näkyvällä paikalla ja muodostaa rauhallisen kokonaisuuden järvelle aukeavan peltoaukean kanssa. Päärakennusta on laajennettu, mutta pihapiiri muodostaa silti rakennushistoriallisesti arvokkaan kokonaisuuden.

147. Koskenvainio pihapiireineen

Rakennus on valmistunut 1923 piirieläinlääkärin asuintaloksi. Rakennus on toiminut myös Osuusliike Vankan työntekijöiden asuntona. Päärakennus on hyvässä kunnossa.

Rakennus liittyy Vilppulan elinkeinohistoriaan ja sillä on maise-
mallista arvoa.

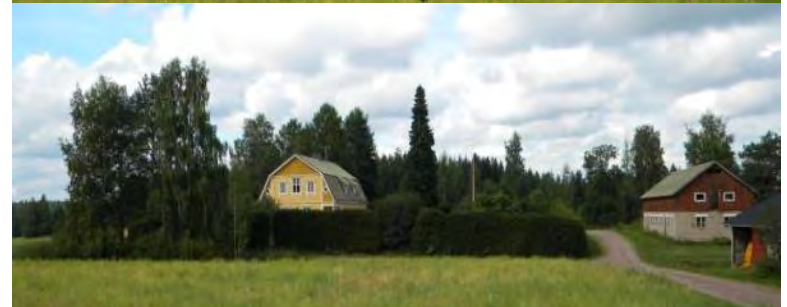
152. Asuinrakennus Parkkivuorella

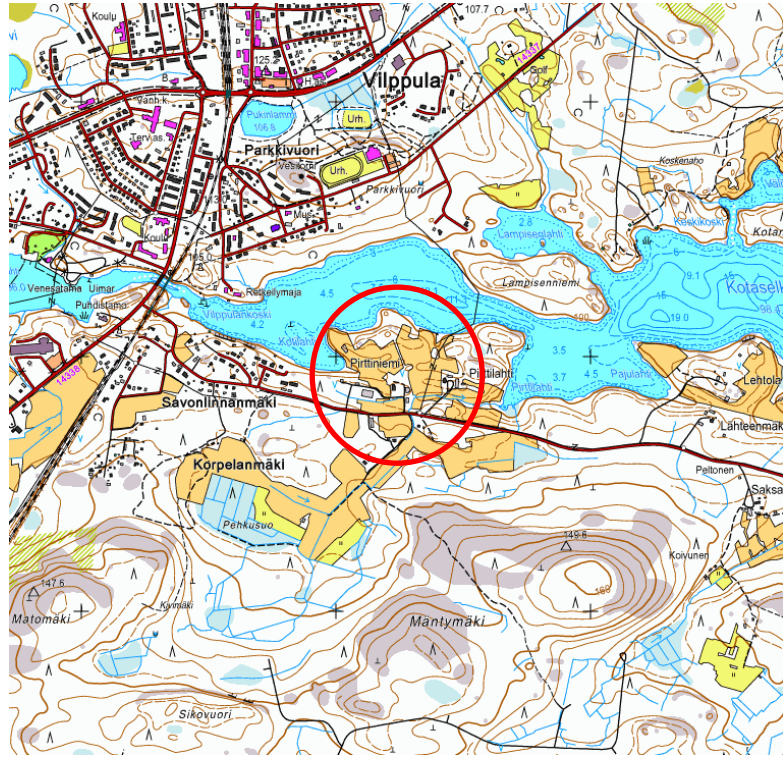
Asuinrakennus on esimerkki Parkkivuoren ympäristön 1800-luvun rakennuskannasta ajalta, jolloin Vilppulan hallinto keskit-
tyi Parkkivuorelle. Rakennus on säilynyt pitkälti alkuperäisessä
asussaan.

3.20 Kaava-alueen ulkopuolelle jääviä kohteita Vilppulassa

148. Pirttiniemi

Pirttiniemen päärakennus on vuodelta 1919, navetta vuodelta 1921. Pihapiiristä avautuu näkymä alas Vilppulankoskelle. Pihapiiri sijaitsee maisemahierarkiassa merkittävällä paikalla. Ympärillään sillä on peltoaukeaa ja se toimii maamerkinä. Rakennuksessa on käsin saumattu peltikatto. Julkisivulautoitus ja ikkunat on uusittu. Navetta on alkuperäisemmässä asussa. Kokonaisuus on rakennusajankohdalle tyypillinen ja paikallisesti arvokas.

5 YHTEENVETO

Tiivistelmä alueen kehityksestä

G.A. Serlachius Oy:n vaikutus Mäntän syntyyn on ollut ratkaisevaa. G.A. Serlachiuksen vaikutusta on Mäntän teollistuminen ja hän osallistui myös Vilppulan teollistamiseen. Teollisuuden ympärille on syntynyt tehdasyhteisö asuinalueineen, ja tehdas on rakennuttanut virkailijoilleen merkittäviä rakennuksia ja virkistyspaikkoja etenkin Gösta Serlachiuksen toimiessa yhtiön toimitusjohtajana vuosina 1913-1942.

Toinen merkittävä tekijä alueella on rautatien tulo Vilppulaan. Rautatien rakennustyömaa työllisti väkeä ja rata mahdollisti teollisuuden kuljetukset sekä työmatkaliikenteen Mäntän ja Vilppulan välillä. Rautatiellä oli merkittävä rooli myös vuoden 1918 tapahtumissa, jotka heijastuivat myös Mänttä-Vilppulan historiaan monin tavoin.

Arvokkaimmat kokonaisuudet ja rakennukset

Tarkastelualueen rakennetun kulttuuriympäristön kohteista tärkeimmät liittyvätkin Mäntän teollistumiseen ja kulkuyhteyksien kehittämiseen Vilppulassa.

Mäntästä löytyy hienoa tehdasarkkitehtuuria ja yhtenäisiä, jo varhaisessa vaiheessa suunniteltuja tehtaan työntekijöiden asuinalueita. Gösta Serlachius suunnittelutti asuinalueiden lisäksi yksittäisiä julkisia rakennuksia nimekkäillä arkkitehteillä, joten Mäntästä löytyy vaikuttavaa, valtakunnallisestikin merkittävää rakennustaidetta 1900-luvun alkupuoliskolta. Paikallisesti merkittäviä ovat Heimo Kautosen suunnittelemat asuinalueet ja käyttötarkoitukseltaan monipuolinen, mutta ilmeeltään yhtenäinen rakennuskanta.

Vilppulassa on säilynyt talonpoikaista arkkitehtuuria vanhojen kantatilojen yhteydessä. Peltoaukeineen tilat muodostavat maakunnallisesti merkittäviä kokonaisuuksia. Rautatien myötä Vilppulaan rakentui uusi merkittävä rakennetun kulttuuriympäristön kerros, jota ilmentävät aseman, vahtituvan ja asemapäällikön asuintalon lisäksi monet aseman läheisyyteen sijoittuneet julkiset ja kaupalliset rakennukset. Rautatien vaikutus näkyy Vilppulassa myös kahdessa asuinrakennuksessa, joiden suunnittelija on ollut nimekäs rautatiehallinnon arkkitehti. Vilppulan hallinnollinen keskus sijaitsi alkuun Parkkivuorella, jossa onkin säilynyt kunnan alkuajoista kertovaa vanhaa rakennuskantaa.

Selvityksen tulokset

Selvityksessä arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt ja rakennukset on jaettu kolmeen luokkaan: valtakunnallisesti, maakunnallisesti ja paikallisesti arvokkaisiin. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat ympäristöt on inventoitu ja arvoitettu jo aiemmin. Rajausten sisällä olevien arvokkaiden rakennusten on tulkittu olevan osa kokonaisuutta ja täten valtakunnallisesti tai maakunnallisesti arvokkaita.

Paikallisia alueita ja kohteita on inventoitu aiemmin vaihtelevan tasoisesti alueella. Tässä selvityksessä aiempien inventointien tuloksia on yhtenäistetty yleiskaavatasoiseksi tiedoksi. Lisäksi on inventoitu uusia paikallisesti arvokkaita alueita ja kohteita sekä tarkistettu aiempien inventointien tuloksia. Aiemmin inventoimattomien ja tarkistettavien alueiden ja kohteiden merkittävyyttä on arvioitu 6 kriteerillä. Kriteerien perusteella 9-12 pistettä saaneet alueet ja kohteet arvioitiin paikallisesti merkittäviksi. Alle 9 pistettä saaneita alueita ja kohteita ei katsottu niin merkittäviksi, että ne vaatisivat merkinnän kaavaan. Pisteytyksen lisäksi alueiden ja kohteiden muutoksen kestävyttä arvioitiin. A-luokan kohteet ovat säilyneet alkuperäisessä asussaan tai muusta syystä erityisen arvokas ja kohteiden ulkoasu

tulisi säilyttää nykyisellään. B-luokan kohteissa on tehty muutoksia ja ne suositellaan korjattavaksi arvot palauttaen tai kohteiden katsotaan muista syistä kestävämmän muutoksia paremmin kuin A-luokan kohteiden.

Selvityksen huomioiminen yleiskaavassa

Yleiskaavaan selvityksen tuloksista viedään alueiden ja kohteiden luokitus valtakunnallisiin, maakunnallisiin ja paikallisiin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin tai kohteisiin.

Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen suunnittelussa, rakentamisessa ja käytössä on edistettävä alueen arvojen säilymistä. Alueen käyttö ja rakentaminen tulee sopeuttaa alueen kulttuuriperintöön ja ominaislaatuun. Museoviranomaiselle tulee varata tilaisuus lausunnon antamiseen ennen suojelukohteita koskevien lupahakemusten ratkaisemista.

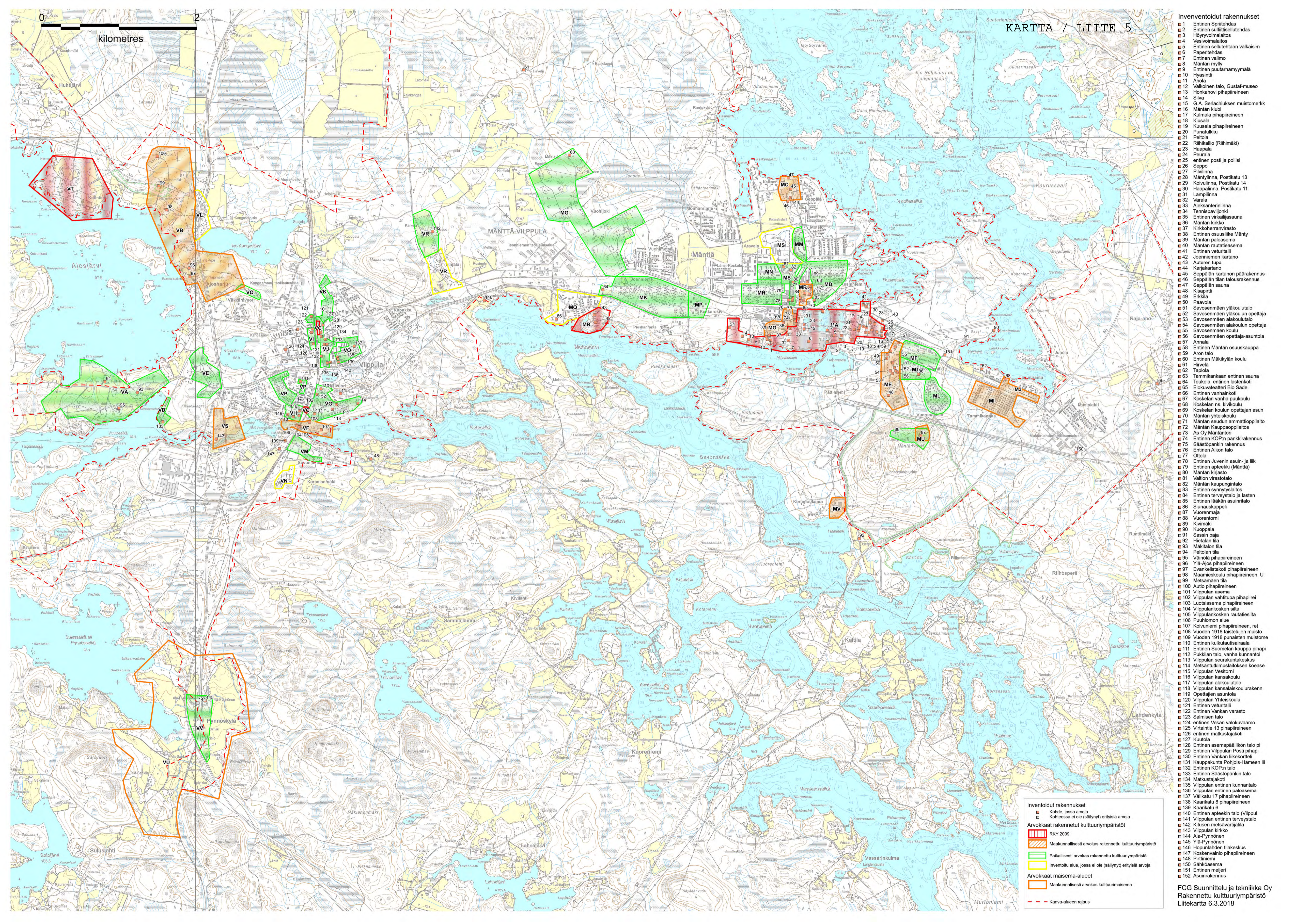
Paikallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen arvokkaiden ominaispiirteiden säilymisen tulee olla maankäytön lähtökohtana. Alueella tehtävien toimenpiteiden tulee olla sellaisia, että alueen rakennus-, kulttuuri- ja/tai maisemahistoriallisesti arvokas luonne säilyy. Alueella ei saa tehdä sellaisia toimenpiteitä, jotka vaarantavat alueen arvot.

Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat rakennukset ja rakennusryhmät suojellaan. Suojelu koskee kohteiden arvokkaan rakennuskannan ulkoasua. Kohdetta koskevien toimenpiteiden ja suunnittelun on oltava säilymistä turvaavia. Rakennuksissa ja/tai rakennelmissa suoritettavien muutos- ja korjaustöiden tulee olla sellaisia, että kohteen rakennustaiteen, kulttuurihistorian, taajamakuvan ja/tai maisemakuvan kannalta merkittävä luonne säilyy. Kohteita koskevista suunnitelmista ja toimenpiteistä on pyydettävä museoviranomaisen lausunto.

Paikallisesti arvokkaat rakennukset ja rakennusryhmät osoitetaan kulttuurihistoriallisesti arvokkaina kohteina. Kohdetta koskevien toimenpiteiden ja suunnittelun on oltava säilymistä turvaavia. Rakennuksissa ja/tai rakennelmissa suoritettavien muutos- ja korjaustöiden tulee olla sellaisia, että kohteen rakennustaiteen, kulttuurihistorian, taajamakuvan ja/tai maisemakuvan kannalta merkittävä luonne säilyy.

LÄHTEET

- Aho, Arto. Rakennusinventointi Mäntän kaupungissa 14.8.1995.
- Antikainen, Tarja. Mäntän keskusta – Rakennusinventointi 2015.
- Antikainen, Tarja. Sisällissotamuseo esiselvityshanke, Loppuraportti. Suomen Sisällissotamuseoyhdistys ry 2012.
- FCG Planeko Oy. Vuorenalustan asemakaavan muutos, Rakennusinventointi 2008. Mäntän kaupunki.
- Halonen, Minna. Paloaseman asemakaava-alue, rakennetun ympäristön inventointi 2003. Mänttä. Pirkanmaan maakuntamuseo, kulttuuriympäristöyksikkö.
- Hedman, Tarja. Mäntän asemakulman rakennusinventointi 1994-1995.
- Hedman, Tarja. Metsä-Serla Oy:n rakennuskannan jatkoinventointi Mäntässä 1997.
- Iltanen, Jussi. Radan varrella: Suomen rautatieliikennepaikat. Helsinki: Karttakeskus 2010.
- Kanttonen, Timo. Metsäliitto-Yhtymän toimipaikkojen rakennushistoriallinen inventointi. 15.8. 2002.
- Hirvikallio, Seija. Joenniemen kartano, Rakennushistoria ja kulttuuriympäristöselvitys, Gösta Serlachiuksen taidesäätö 2010.
- Jaakkola, Riitta. Vilppulan taajama-alueen kulttuurihistoriallinen esiselvitys strategista yleiskaavatyötä varten 2009.
- Koskinen, Markku (pp). Rantaosayleiskaavan liite 13, Kulttuuriympäristöselvitys. Vilppulan kunta. Jaakko Pöyry Infra, Maa ja vesi.
- Mönkkönen, Mauri. Vanhan Ruoveden historia III:4,1, Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1866-1918, Nälkävuosista kapinaan. Vilppulan kunta ja seurakuntayhtymä 1988.
- Mönkkönen, Mauri. Vanhan Ruoveden historia III:4, 2, Vilppulan ja Pohjaslahden historia 1918-1980, Kapinasta suursahaan. Vilppulan kunta ja seurakuntayhtymä 1988.
- Mönkkönen, Mauri. Vanhan Ruoveden historia III:8, 2, Mäntän historia 1948-1992. Mäntän kunta ja Mäntän seurakunta 1998.
- Pirkanmaan kulttuurihistorialliset kohteet. Tampereen seutukaavaliitto 1990. Julkaisu B 174.
- Rakennettu kulttuuriympäristö, Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt. Museovirasto, Ympäristöministeriö 1993.
- Suunnittelukeskus Oy. Raviradan alueen rakennusinventointi 2006.
- Vehkaniemi, Anneli. Vilppulan keskusta-alueen kulttuurihistoriallinen selvitys. Vilppulan kunta 2005.
- Yhteistyösopimus Rakennusperinnön vaalimisesta. Liite 1: Määrättyjä kohteita koskevat säilyttämistavoitteet. Kohteiden kuvaukset laatinut inventoija Timo Kanttonen. Loppuraportti 27.2.2000, täydennetty 22.8.2002.

- Inventoidut rakennukset**
- 01 Entinen Spritehdas
 - 02 Entinen suuffittiseluhtedas
 - 03 Hyyryymälätilas
 - 04 Vesivoimalatos
 - 05 Entinen sellutehtaan valkaisim
 - 06 Paperitehdas
 - 07 Entinen valimo
 - 08 Mäntän myly
 - 09 Entinen puutarhamyymälä
 - 10 Hyasintti
 - 11 Ahola
 - 12 Valkoinen talo, Gustaf-museo
 - 13 Honkahoivi pihapiireineen
 - 14
 - 15 G. A. Serlachiuksen muistomerkki
 - 16 Mäntän klubi
 - 17 Kulmala pihapiireineen
 - 18 Kiusala
 - 19 Kuusela pihapiireineen
 - 20 Punatulkku
 - 21 Peltola
 - 22 Riihikallio (Riihimäki)
 - 23 Haapala
 - 24
 - 25 entinen posti ja poliisi
 - 26 Seppo
 - 27 Piiilinna
 - 28 Mäntylinna, Postikatu 13
 - 29 Kouvulinn, Postikatu 14
 - 30 Haapalinn, Postikatu 11
 - 31 Lamplinna
 - 32 Varala
 - 33 Aleksanterinlinna
 - 34 Tennispavijonki
 - 35 Entinen virkistysauna
 - 36 Mäntän kirkko
 - 37 Kirkkoherranvirasto
 - 38 Entinen osuusliike Mänty
 - 39 Mäntän paloasema
 - 40 Mäntän rautatieasema
 - 41 Entinen veturitali
 - 42 Joenniemen kartano
 - 43 Auteren tupa
 - 44 Karjakartano
 - 45 Seppälän kartanon päärakennus
 - 46 Seppälän tilan talousrakennus
 - 47 Seppälän sauna
 - 48 Kisapirtti
 - 49 Erkkilä
 - 50 Paavola
 - 51 Savosenmenen työkalutalo
 - 52 Savosenmenen alakoulun opettaja
 - 53 Savosenmenen alakoulutalo
 - 54 Savosenmenen alakoulun opettaja
 - 55 Savosenmenen koulun
 - 56 Savosenmenen opettaja-asuntola
 - 57 Annala
 - 58 Entinen Mäntän osuuskauppa
 - 59 Aron talo
 - 60 Entinen Mäkkylän koulu
 - 61 Hirvelä
 - 62 Tapola
 - 63 Tammihaaran entinen sauna
 - 64 Toukola, entinen lastenkerho
 - 65 Elokuva-teatteri Bio Sade
 - 66 Entinen vanhaahtokoti
 - 67 Koskelan vanha puukoulu
 - 68 Koskelan n. kivikoulu
 - 69 Koskelan koulun opettajan asun
 - 70 Mäntän yhteiskoulu
 - 71 Mäntän seudun ammatinopisto
 - 72 Mäntän Kauppapilottias
 - 73 As Oy Mäntätorit
 - 74 Entinen KOP:n pankkirakennus
 - 75 Säästöpankin rakennus
 - 76 Entinen Alkon talo
 - 77 Otila
 - 78 Entinen Nuorten asuin- ja liik
 - 79 Entinen apteekki (Mäntä)
 - 80 Mäntän kirjasto
 - 81 Valtion virastotalo
 - 82 Mäntän kaupungintalo
 - 83 Entinen syntymäkirjasto
 - 84 Entinen terveysala ja lasten
 - 85 Entinen läänin asuinratalo
 - 86 Siunauskappeli
 - 87 Vuorenmaja
 - 88 Vuorenmaja
 - 89 Kivimäki
 - 90 Kuoppala
 - 91 Sassin paja
 - 92 Hietalan tila
 - 93 Mäkelän tila
 - 94 Peltolan tila
 - 95 Väinölä pihapiireineen
 - 96 Ylä-Ajos pihapiireineen
 - 97 Evankelistakoti pihapiireineen
 - 98 Maamieskoulu pihapiireineen, U
 - 99 Metsälän tila
 - 100 Auto pihapiireineen
 - 101 Vilppulan asema
 - 102 Vilppulan vahtitupa pihapiirei
 - 103 Luotsiasema pihapiireineen
 - 104 Vilppulan kirkon saita
 - 105 Vilppulan kirkon rautatieasema
 - 106 Puuhionon alue
 - 107 Kouvuniemi pihapiireineen, ret
 - 108 Vuoden 1918 taistelujen muisto
 - 109 Uuden 1918 taistelujen muistom
 - 110 Entinen kulkuvälineasema
 - 111 Entinen Suomen kauppa pihapi
 - 112 Pukkilan talo, vanha kunnantoi
 - 113 Vilppulan seurakuntakeskus
 - 114 Metsänvartiokamiosaston koease
 - 115 Vilppulan Vesteri
 - 116 Vilppulan kansakoulu
 - 117 Vilppulan alakoulutalo
 - 118 Vilppulan kansalaiskoulurakenn
 - 119 Opettajien asuntola
 - 120 Vilppulan Yhteiskoulu
 - 121 Entinen veturitali
 - 122 Entinen Vankan varasto
 - 123 Salmisen talo
 - 124 entinen Vesin valokuvaamo
 - 125 Vuonimäki 13 pihapiireineen
 - 126 entinen matkustajakoti
 - 127 Kuutola
 - 128 Entinen asemapaalikon talo pi
 - 129 Entinen Vilppulan Posti pihapi
 - 130 Entinen Vankan liiketorjenti
 - 131 Kaupunkuntia Pohjois-Hämeen lii
 - 132 Entinen KOP:n talo
 - 133 Entinen Säästöpankin talo
 - 134 Matkustajakoti
 - 135 Vilppulan entinen kunnantalo
 - 136 Vilppulan entinen paloasema
 - 137 Välikatu 17 pihapiireineen
 - 138 Kaarikatu 8 pihapiireineen
 - 139 Kaarikatu 6
 - 140 Entinen apteekin talo (Vilppul
 - 141 Vilppulan entinen terveysratalo
 - 142 Kiltusen metsävarjatilalla
 - 143 Vilppulan kirkko
 - 144 Ala-Pynnönen
 - 145 Ylä-Pynnönen
 - 146 Hognurhahden tilakeskus
 - 147 Koskenvainio pihapiireineen
 - 148 Pirttienniemi
 - 150 Sähköasema
 - 151 Entinen meijeri
 - 152 Asuinrakennus

Inventoidut rakennukset

- Kohde, jossa arvoja
- Kohteessa ei ole (säilynyt) erityisiä arvoja

Arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristöt

- ▨ RKY 2009
- ▨ Maakunnallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö
- ▨ Paikallisesti arvokas rakennettu kulttuuriympäristö
- ▨ Inventoitu alue, jossa ei ole (säilynyt) erityisiä arvoja

Arvokkaat maisema-alueet

- ▨ Maakunnallisesti arvokas kulttuurimaisema
- ▨ Kaava-alueen rajaus